



TÜRKİYE CUMHURİYETİ
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
Faculty of Economics and Administrative Science

YOZGAT BOZOK UNIVERSITÄT
Fakultät für Wirtschafts- und Verwaltungswissenschaften

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

E-ISSN: 2667-775X

Cilt 8 Sayı 1 Mart 2025 • Volume 8 Number 1 March 2025



TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT



Sahibi / Owner

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN

Editör / Editor

Doç. Dr. Hülya TOKER

Editör Yardımcısı / Sub Editor

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

İngilizce Editör / English Editor

Yusuf Serdar DEMİRTAŞ

Almanca Editör / German Editor

Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

Yazım Editörü / Copy Editor

Arş. Gör. Pelin Sultan KARA

Yayın Koordinatörü / Publication Coordinator

Arş. Gör. Emre EZİN

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Öğr. Gör. Mustafa TOKER

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Management

Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU

Prof. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK

Doç. Dr. Osman Gökhan HATİPOĞLU

Doç. Dr. Hülya TOKER

Doç. Dr. Mustafa ÖZALP

Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

Doç. Dr. Gökberk YÜCEL

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

Kurucular / Founders

Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ

Doç. Dr. Özlem BECERİK YOLDAŞ

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi; Academic Resource Index, ASOS Index, CiteFactor, ve Index Copernicus International tarafından taranmaktadır.



Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Mahmut AKIN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Kutluhan BOZKURT	İstanbul Gedik Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Baran DURAL	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Erol ESEN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Farid HAFEZ	Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Hans Georg HEINRICH	Viyana Üniversitesi, Avusturya
Prof. Dr. Cem KARADELİ	Ufuk Üniversitesi
Prof. Dr. Bekhruz KHASHMATULLA	Ulusal Üniversite Odessa Hukuk Akademisi, Ukrayna
Prof. Dr. Olaf LEISSE	Jena Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Gerhard MANGOTT	Innsbruck Üniversitesi, Avusturya
Prof. Dr. Mehmet ÖCAL	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfü TOKATLIOĞLU	Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. O. Can ÜNVER	İstanbul İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Evren YAŞAR	Onursal Üye, Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ	Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Sertan AKBABA	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Ejder ÇELİK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Sadık ERDAŞ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Esra GEDİK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan KARAASLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Alper MUMYAKMAZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Erjada PROGONATI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya TOKER	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Gökberk YÜCEL	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Karol KUJAWA	Illinois Üniversitesi, ABD; İşletme Üniversitesi, Polonya
Dr. Öğr. Üyesi Valeriy MORKVA	Kapadokya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Tural BAHADIR	Bremen, Almanya
Dr. Gürsel DÖNMEZ	Viyana Büyükelçisi
Dr. Farid HAFEZ	Georgetown Üniversitesi, ABD
Dr. Christian Johannes HENRICH	Siegen Üniversitesi, Almanya



TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKSICHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT



Bu Sayının Hakem Kurulu / Reviewer Board of This Issue

Prof. Dr. Ekrem Ali AKARTÜRK	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çiğdem ERDEM	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ	Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Tanju AKYOL	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf PUSTU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gürhan YELLİCE	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bengücan FINDIK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hülya KÜÇÜK BAYRAKTAR	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif ORAL	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Ümit ÖZEN	Bağımsız Araştırmacı



TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE

TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT



Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi (TSBD), Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Mart ve Eylül aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilecek yazılar derginin yazım kurallarına uygunluğu incelendikten sonra, iki kör hakem değerlendirmesine gönderilir. Hakem raporlarına göre dergi yayım kurulu çalışmayı yayınlarsa veya yayınlamaz. Dergide intihale (kendinden intihal dâhil) karşı sıkı bir politika izlenmektedir. Yazılar intihale karşı yayından önce, yayım aşamasında ve sonrasında denetlemeye tabi tutulur ve intihal bulgusu durumunda değerlendirme sürecinin herhangi bir aşamasında reddedilir. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yalnızca yazarların kendisine aittir, yayınlanan kurumun görüşlerini yansıtmaz. Yayıncılar bu görüşler için herhangi bir yasal sorumluluğu kabul etmez.

Turkish Journal of Political Science (TSBD), is an international peer-reviewed journal published twice a year, in March and September by Yozgat Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences. After a preliminary inspection, manuscripts meeting the format requirements undergo a double-blind peer review process. According to the outcome of peer review reports editorial board publish or do not publish the article. A strict policy towards plagiarism (including self-plagiarism) is followed in the journal. Manuscripts are screened for plagiarism before, during, and after publication, and if found they are rejected at any stage of processing. The opinions expressed in the published articles are the author's own and do not reflect the view of the publisher institution. Publishers do not accept any legal responsibility for these opinions

İletişim Bilgileri / Contact Information:

Adres: Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Atatürk Yolu 10. km. 66200 YOZGAT

Telefon: (354) 242 10 42

E-mail: siyasetdergisi@yobu.edu.tr



Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Genel

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, yayın amaçlarında belirtilen hedeflerine ulaşmak için yaptığı çalışmalarda akademik ilkeler doğrultusunda, etik açıdan belirlenmiş olan standartlara uygun bir yayıncılık anlayışıyla hareket etmeyi ilke olarak kabul etmiştir. Dergimizde yer alan makaleler hakemler tarafından tarafsız bir şekilde değerlendirilmektedir. Dergi yayın sürecinde, dergiye katkı sağlayan başta yayıncı olmak üzere, editör, yazar ve hakemler etik kurallara uymak zorundadır.

Bu süreçte Yayın Etiği Komitesinin yayınlamış olduğu kılavuzda belirtilen ilkeler doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir. Dergiye gelen makalelerin yazarlar tarafından DergiPark üzerinden sisteme yüklenmesiyle başlayan başvuru sürecinden itibaren etik ilkeler dikkate alınmaktadır. Sisteme yüklenen makalelerle ilgili Türkiye Siyaset Bilimi Dergisinin düzeltme yapmak, makaleleri yayımlamak veya reddetmek hakkı bulunmaktadır.

Yayın Kurulunun Sorumlulukları

- Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi'nde yayınlanmak üzere sisteme yüklenen makalelerin yayım süreci ve sonraki süreçlerden Dergi Yayın Kurulu ve Edirtörler/Editör yardımcıları sorumludur.
- Dergi Yayın Kurulu, dergiyle ilgili değerlendirme süreci, kör hakemlik, etik ilgiler, yayınların yapılmasıyla ilgili tüm konuların tespit edilmesi ve uygulanmasını sağlamaktır.
- Dergiye DergiPark üzerinden yüklenmiş olan makalelerin Yayın Kurulu tarafından hakem sürecine alınmış olması makalenin yayınlanacağına dair taahhüt anlamı taşımamaktadır. Makalelerle ilgili hakemler olumlu rapor verseler dahi Yayın Kurulu, Editör/Editör yardımcılarının kararının olması gerekmektedir.
- Yayın Kurulu, dergide yayınlanacak makalenin özgünlüğünü ve intihal oranını kontrol etmek amacıyla iThenticate programı ile makaleyi denetler ve makalenin orijinalliğini tespit eder.
- Dergiye gelen ve yayınlamış olan makalelerle ilgili olarak Yayın Kurulu, herhangi bir intihal ve suiistimal iddiaları karşısında söz konusu makale için inceleme süreci başlatır. Herhangi bir intihal durumunda ise Yayın Kurulu makaleyi geri çekme hakkına sahiptir. Ayrıca bu konudaki tespitlerini yazarın ilgili olduğu kurum amirlerine bilgi verme gibi hakları da mevcuttur.

Editörler / Editör Yardımcıları / Sayı Editörlerinin Sorumlulukları

- Türkiye Siyaset Bilimi Dergisinin editör, editör yardımcıları ve sayı editörlerinin, makalenin yayım sürecinde fikri mülki haklarının yanı sıra etik ilkelere aykırı davranışlar ve intihal konusunda önlemler almak gibi sorumlulukları bulunmaktadır.
- Derginin Editör, editör yardımcıları, sayı editörleri, sistem üzerinden gelen makaleler konusunda verecekleri her türlü kararda gelen makalenin özgünlüğü, alana sağlayacağı katkı, makaledeki araştırma yöntemlerinin güvenilirliği ve geçerliliği, makalenin anlatımının anlaşılabilir olması gibi hususların yanı sıra makalenin derginin yayım politikasıyla uyumlu, amaç ve kapsamına uygun olup olmadığıyla ilgili unsurları göz önünde bulundurmak zorundadır.
- Derginin Editör, editör yardımcıları, sayı editörleri, herhangi bir suiistimali önlemek amacıyla kör hakemlik politikası uygulayarak. Makalenin yazarları ve hakemler değerlendirme sürecinde gizli tutulur, böylece herhangi bir kayırma veya olumsuz tavır önüne geçilmiş olur.



- Derginin Editör, editör yardımcıları, sayı editörleri, yayın politikası ve etik ilkeler çerçevesinde kişisel bilgilerin muhafaza edilmesini sağlar.
- Derginin Editör, editör yardımcıları, sayı editörleri, yayımlanacak olan makalelerde bilimsel özgünlüğün yanı sıra insan ve hayvan haklarının korunması konusunda oldukça hassas davranır.
- Derginin Editör, editör yardımcıları, sayı editörleri, yayımlanacak makaleler deneysel araştırma veya anket çalışmalarını içeren bir özelliğe sahipse etik kurul onayının olup olmadığına dikkat eder, bu gibi makalelerde onay olmama durumunda yazıyı reddeder.

Hakemlerin Sorumlulukları

- Dergiye gelen makalelerin yayımlanması konusunda Yayın Kurulunun karar verebilmesi için hakem raporlarında yer alan görüşler esas alınmaktadır.
- Hakemler, değerlendirilmek üzere kendilerine gelen yazıların kör hakem usulünce isim yazılmadan gelmesi nedeniyle bu usule uyararak değerlendirmeyi bu çerçevede yapmak, adil ve tarafsız olmak zorundadır.
- Hakemler, belirlenmiş olan gizlilik politikaları doğrultusunda hareket etmeli ve makaleyle ilgili bilgileri paylaşmamalıdır. Bu süreçte elde ettiği bilgileri kendi menfaatleri için kullanmaması gerektiği bilinciyle hareket etmelidir.
- Hakemler kendilerine değerlendirilmek üzere gönderilen makaleyle ilgili yapacakları değerlendirmelerde objektif olmalıdır. Yapılan değerlendirmeler alana katkı sağlayacak ve bilimsel çerçevede destekleyici argümanlar doğrultusunda yapılmalıdır. Yayın Kurulu tarafı ve bilimsel verilere dayanmadan yapılan eleştirileri dikkate almaz. Ayrıca onay veya ret işlemi gerçekleşmemiş değerlendirmeleri de kabul etmez. Bu tür durumlardan yeniden hakem atama süreci başlatılır.
- Hakemler, kişisel veya kurumsal çatışmalara neden olabilecek makalelerle ilgili değerlendirme teklifini kabul etmemelidir.
- Hakemler, herhangi bir intihal veya çoklu yayın, eş zamanlı başvuru durumlarını tespit etmeleri halinde Yayın Kurulunu haberdar etmelidirler.
- Hakemler, gizlilikle ve tarafsız bir şekilde inceledikleri makaleleri değerlendirmeye ilgili süreç tamamlandıktan sonra yok etmelidir.
- Hakemler, değerlendirdikleri yazılarda, cinsiyet, dini inançlar, uyruk, siyasal görüş gibi unsurları göz ardı ederek tarafsız bir şekilde rapor hazırlamalıdır.
- Hakemler, kendilerine değerlendirilmek üzere gönderilen makaleyle ilgili belirlenmiş olan süre içerisinde değerlendirme yapmak zorundadır. Makaleyle ilgili yapılan eleştiriler, yazara gönderilir, hakemin istemesi durumunda hakem düzeltmeleri yeniden görebilir.

Yazarın Sorumlulukları

- DergiPark üzerinden Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi'ne gönderilen makaleler intihal içermemelidir. Ayrıca makaleler özgün olmalı, alana katkı sağlamalıdır.
- Yazar kendi yayınlarından aktarımlar yapsa dahi intihalin her türü ciddi bir etik problemidir. Gelen makalelerde herhangi bir intihal durumunda makale iade edilir, yayın süreci başlatılmaz. Yayın yapıldıktan sonra herhangi bir intihal tespiti durumunda ise Yayın Kurulu gerekli önlemleri alır.
- Yazar yayın sürecinde makalesini geri çekebilir. Ancak bu durumu yayın kuruluna bildirmek zorundadır.
- Yazar yayımlatmak istediği makalesinde ırk, cinsiyet, dil, kültür, inanç, sınıf vb. gibi kimlik üzerinden herhangi bir ayrımcı dil kullanmamalıdır.
- Makaleler, diğer kişilerin fikri mülkiyet hakkı veya üçüncü bir tarafın mahremiyetine zarar vermemelidir.



- Makaleye katkı sağlayan kişilerin isimleri makalede yer almalıdır. Makalede en fazla katkı sağlayan kişiler ortak yazar olarak yazılmalıdır. Makaleye katkı sağlamayan kişilerin adları yazar olarak yer almamalıdır. Ortak yazılan bu tür makalelerde, makalenin yayımlanması yazarların hepsinin onayı doğrultusunda yapılmaktadır.
- Yazarlar, yayım süreci sırasında makaledeki ortak yazar isimlerinin çıkarılması veya sırasının değiştirilmesi konusunda öneride bulunmamalıdır.
- Yazarlar, eğer yazı başka bir yerde eski sürüm olarak yayımlanmışsa veya tezden üretilmişse bunu ilk sayfada belirtmelidir.
- Yazarlar, telif haklarıyla ilgili mevcut yasalarda yer alan esaslar çerçevesinde hareket etmek zorundadır.
- Yazardan değerlendirme süreci sırasında kendilerinden istenilen makaleye ilişkin bilgileri talep durumunda dergi editörlüğüne vermelidir.
- Yazarlar, kendilerine hakemler veya editörlük tarafından önerilen düzeltme önerilerini yerine getirmek durumundadır. Söz konusu önerilere katılmamama durumunda gerekçelerini editörlüğe sunma hakkı bulunmaktadır.
- Yazarlar, yayımlanmış olan makaleleriyle ilgili herhangi bir hata tespitinde dergi editörlüğünü haberdar etmelidir. Bu konuda bir düzeltme yayınlanması konusunda editörlükle iş birliği yapmalıdır.
- Etik kurul kararı gerektiren çalışmalarda gerekli onay alınmış ve bu onayın makalede belirtilmiş olması gerekmektedir.

Etik İlkeler Uymayan Durumun Editöre Bildirilmesi

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi'nin editör, hakem ve yazarlarla ilgili herhangi bir etik kurala uymama durumu tespitinde veya derginin erken görünümü esnasında herhangi bir makaleyle ilgili etik ilke ihlali durumunu lütfen siyasetdergisi@yobu.edu.tr adresine eposta yoluyla bildiriniz.

Ethical Principles and Publication Policy

General

The Journal of Political Science of Türkiye has adopted the principle a publishing approach compliant with ethical norms and academic principles in order to fulfill the aims indicated in its publication objectives. The referees for journal will review the manuscripts impartially. During the journal's publication process, editors, writers, and referees, particularly the publisher, must follow ethical guidelines.

This approach requires adhering to the regulations specified in the Publication Ethics Committee's guide. Ethical considerations are taken into account throughout the submission process, which begins with the authors' uploading their works to the journal's system via DergiPark. The Journal of Political Science of Türkiye has the right to amend, publish, or reject any articles uploaded to the system.

Responsibilities of the Editorial Board

- The Journal's Editorial Board and Editors/Assistant Editors are in charge of the publication and following processes for articles submitted to the system for publication in the Journal of Political Science of Türkiye.
- The Journal's Editorial Board is responsible for determining and implementing all aspects of the evaluation process, including blind refereeing, ethical interests, and journal publication.
- The acceptance of articles uploaded to the journal via DergiPark in the referee process by the Editorial Board does not guarantee publication of the work. The Editorial Board and



Editor/Assistant Editors must make the final decision, even if the referees state that the papers are insightful.

- The Editorial Board employs the iThenticate application to assess the originality and plagiarism rate of each article that is recommended for publication in the journal.
- In response to any claims of plagiarism or other misconduct, the Editorial Board conducts an evaluation process for the article in question once it has been submitted to the journal and published. The editorial board reserves its right to remove an article if it contains any instances of plagiarism. Furthermore, the author is entitled to notify the administrators of the organization he works for.

Responsibilities of Editors / Assistant Editors / Issue Editors

- The Journal of Political Science of Türkiye's editors, assistant editors, and issue editors are accountable for safeguarding intellectual property rights, moral standards, and plagiarism during the article publication process.
- The Journal's editor, assistant editors, and issue editors are required to consider a number of factors, including the article's originality, contribution to the field, validity and reliability of the research methods used in the paper, the paper's comprehensibility, compatibility with the journal's publication policy, and suitability for the paper's intended audience and purpose.
- To avoid any misuse, the journal's editor, assistant editors, and issue editors implement a blind review policy. During the evaluation process, the identities of the referees and the article's authors are kept private to avoid bias or partiality.
- The Editor, assistant editors, and issue editors of the journal ensure that personal information is kept within the framework of publication policy and ethical principles. Regarding the defense of human and animal rights as well as the scientific novelty of the articles to be published, the journal's editor, assistant editors, and issue editors are exceedingly perceptive.
- The editor, assistant editors, and issue editors of the journal pay attention to whether there is ethics committee approval if the articles to be published have a feature that includes experimental research or survey studies and reject the article in case of a lack of approval for such articles.

Responsibilities of the Referees

- The Editorial Board uses the recommendations in the referee reports as a guide for deciding whether to publish the articles that are submitted to the journal.
- Since the articles the referees receive for evaluation are anonymous in compliance with the blind referee procedure, the referees are required to evaluate the articles within this framework by adhering to this process and being fair and impartial.
- Referees shall abide by the laws governing and not divulge any information about the submitted articles, including article details. They must act ethically knowing that the information they acquire during this process is not to be used for their personal gain.
- Referees should be impartial in their assessment of the submitted article for evaluation. Evaluations ought to be conducted within a scientific framework and in accordance with justifications that would advance the field. Biased criticisms lacking scientific evidence are not considered by the Editorial Board. Moreover, reviews that have not been acknowledged or denied are not permitted. Re-appointing an arbitrator is the first step taken in such circumstances.
- Evaluation of publications that might lead to institutional or personal conflicts shall not be accepted by the reviewers.



- Referees are required to report any instances of plagiarism, multiple publications, or simultaneous submissions to the Editorial Board.
- Referees should discard the articles they have impartially and discretely read after the evaluation process is completed.
- Referees shall provide an unbiased report by disregarding the gender, nationality, religion, or political viewpoint of the articles they assess.
- Referees must review the article that is provided to them for review within the allotted time. The author receives criticisms of the article, and the referee can view the corrections again upon request.

Author's Responsibilities

- Plagiarism is not permitted in any articles submitted via DergiPark to the Journal of Political Science of Türkiye. The articles should also advance the field and be original.
- Plagiarism in any form is a significant ethical concern, even if the author uses excerpts from his own publications. If an article is found to contain plagiarism, it is returned and the publication process is not initiated. In the event that any plagiarism is discovered after publication, the Editorial Board takes appropriate action.
- During the publication process, the author has the right to withdraw the work. She/he must, however, inform the editorial board of this circumstance.
- The author shall refrain from using any language that discriminates against people based on their identity, including terminology related to race, gender, language, culture, belief, class, etc.
- No third party's intellectual property rights or privacy shall be infringed upon by articles.
- The article ought to contain the names of all the contributors. The co-authors of the article should be those who contributed the most. The author list should not contain the names of anyone who did not contribute to the paper. When an article is co-authored, all of the authors must give their consent to the publication.
- During the publication process, authors are not permitted to propose that the names of co-authors be removed or changed.
- If the manuscript was created from a thesis or has been published previously, the authors should state this on the first page.
- Authors are required to adhere to the guidelines set forth by the laws pertaining to copyright ownership. On request, the author should provide the journal editor with the information about the paper that was requested from them during the evaluation process.
- The editors or referees may offer corrections, and authors are required to make those changes. They are free to provide the editor with an explanation should they disagree with these recommendations. Any inaccuracies in published articles should be reported by authors to the journal editor. In this sense, the author ought to collaborate with the editor to issue a correction.
- The appropriate approval must be obtained for studies that call for an ethical committee decision, and the required approval must be sought and disclosed in the publication.

Notification to the Editor of the Situation that does not Comply with Ethical Principles

In the event that the Journal of Political Science of Türkiye violates any ethical criteria concerning editors, reviewers, or authors, or if any article published in the journal prior to its early publication violates ethical standards, please send an email to siyasetdergisi@yobu.edu.tr with your concerns.



İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editöryal / Editorial XIV

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Türkiye’de Belediye Başkanlarının Profilini Elit Teoriler Üzerinden Tartışmak
Discussing The Profile of Mayors in Turkey Through Elite Theories
Sezgin SEZGİN 1

A Case Study of Cyanide Gold Mining: The İliç Landslide Analysis from the
Perspective of Ecocide and International Law
*Siyanürlü Altın Madenciliğine İlişkin Bir Vaka Çalışması: İliç Heyelanı Ekokırım ve
Uluslararası Hukuk Perspektifinden Analizler*
Kutluhan BOZKURT 19

Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Dış Dinamikler
External Dynamics in The Transition to Multiparty Life in Türkiye
Gevher Nesibe KARİPTAŞ & Rıfat KARAKOÇ 33

Cunta Sonrası Dönemde Yunanistan’da Yeni Demokrasi ve Pasok Partilerinin
Kuruluş Süreçleri ve Dış Politikaları
*The Founding Processes and Foreign Policies of The New Democracy and Pasok
Parties in Postjunta Greece*
Ünsal BAŞAK 51

Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin İş Sağlığı ve Güvenliğine Katkısı
*The Contribution of Global Framework Agreements to Occupational Health And
Safety*
Osman Murat ÇETİN 68

Kitap İncelemesi / Book Review

Gürsel Dönmez: Dış Politikada Türkiye Doktrini
Gürsel Dönmez: Türkiye Doctrine in Foreign Policy
Osman Can ÜNVER 85



EDİTÖRYAL / EDITORIAL

İktidar ilişkilerini, toplumların yönetilme biçimlerini, karar alma mekanizmalarını, devletlerin işleyişini olgusal bağlamda inceleyen siyaset bilimi hukuk, tarih, ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve diğer sosyal bilimlerle etkileşim içinde gelişmiştir. Siyaset alanındaki olguların tarihsel, toplumsal, kültürel ve ekonomik temelleriyle ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte derinlikli analizinin yapılabilmesi disiplinler arası bir yaklaşımla mümkün olmaktadır. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi yayın hayatına başladığı günden itibaren disiplinler arası bir yaklaşımı benimseyerek siyaset biliminin tüm alanlarından (siyaset teorisi, kamu politikası ve uluslararası ilişkiler dahil) ve ilgili sosyal bilimler alanlarından son bulguların ve gelişmelerin sergilenmesi için akademik bir platform sunmaktadır. Uluslararası hakemli, elektronik akademik bir dergi olan Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Mart ve Eylül aylarında yayımlanmaktadır.

Bu sayımızda yer alan makaleler, çeşitli teorik perspektifler ve ampirik analizlerle hem Türkiye'nin hem de küresel siyasetin önemli dinamiklerini ele almaktadır. Belediye başkanlarının profillerini elit teoriler çerçevesinde tartışan makale, yerel yönetimlerin sosyolojik ve siyasi yapısını anlamaya katkı sunarken; Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde dış dinamiklerin rolünü inceleyen çalışma, siyasal dönüşümlerin uluslararası etkilerini tartışmaktadır.

Ayrıca, Yunanistan'da cunta sonrası dönemde Yeni Demokrasi ve PASOK partilerinin kuruluş süreçlerini ve dış politikalarını inceleyen makale, komşu ülkedeki demokratikleşme sürecine dair önemli içgörüler sunmaktadır. Küresel çerçeve sözleşmelerin iş sağlığı ve güvenliğine katkılarını ele alan çalışma, uluslararası hukukun çalışma hayatındaki rolünü vurgularken, siyanürlü altın madenciliğiyle ilgili vaka çalışması olan İliç Heyelanı, ekokırım bağlamında uluslararası hukuki perspektiflerden değerlendirilmektedir.

Dergimizin bu sayısında katkı sağlayan dergi kurulumuza, hakemlerimize, değerli araştırmalarıyla katkı sunan yazarlarımıza ve okuyucularımıza teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Hülya TOKER



TÜRKİYE'DE BELEDİYE BAŞKANLARININ PROFİLİNİ ELİT TEORİLER ÜZERİNDEN TARTIŞMAK

DISCUSSING THE PROFILE OF MAYORS IN TURKEY THROUGH ELITE THEORIES

Öz

Türkiye'de yerel siyasetin en önemli aktörlerinin başında belediye başkanları gelmektedir. Belediye başkanlarının çoğunlukla hangi demografik özelliklere sahip olduğuna dair literatürdeki çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çalışmanın amacı; Türkiye'de 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimleri sonrasında seçilerek göreve gelmiş büyükşehir belediye başkanları, büyükşehir ilçe belediye başkanları ile il ve ilçe belediye başkanlarının demografik özelliklerini elit teorileri çerçevesinde değerlendirmektir. Belediye başkanlarına dair demografik veriler Yüksek Seçim Kurulu'nun 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimi istatistiklerine dayanılarak elde edilmiştir. Çalışma nicel yöntem kullanılarak hazırlanmıştır. Yüksek Seçim Kurulu'nun Açık Veri Portalı'ndan elde edilen 30 büyükşehir belediye başkanlığı ile toplamda 973 il ve ilçe belediyesine ait cinsiyet, öğrenim durumu ve yaş bilgileri kodlanarak SPSS 27 Paket Programı ile analiz edilmiştir. Programda yüzde ve frekans dağılımı ile Ki-kare testlerinden yararlanılmıştır. Sonuçlar; belediye başkanlarının %92,8'inin erkek, %68,3'ünün üniversite mezunu ve çoğunluğunun 45-54 yaş aralığında olduğunu göstermektedir. Kadın ve gençlerin temsili oldukça düşük seviyede kalmıştır. Büyükşehirlerde eğitim seviyesinin daha yüksek olması, kentleşmenin yönetici profilleri üzerindeki etkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

Sezgin SEZGİN *

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

E-posta/E-mail:
sezgin_sezgin@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-6625-3997

Başvuru/Submitted: 29.12.2024

Kabul/Accepted : 06.02.2025

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Yerel Siyaset, Belediye Başkanları, Elit Teorileri, Türkiye.

Abstract

Mayors are among the most important actors of local politics in Turkey. Studies in the literature on the demographic characteristics of mayors are quite limited. The aim of this study is to evaluate the demographic characteristics of metropolitan mayors, metropolitan district mayors, provincial and district mayors who were elected after the March 31, 2024 General Elections in Turkey within the framework of elite theories. Demographic data on mayors were obtained based on the statistics of the Supreme Electoral Council for the March 31, 2024 General Election of Local Authorities. The study was prepared using quantitative methodology. The gender, education level and age information of 30 metropolitan mayors and 973 provincial and district municipalities obtained from the Open Data Portal of the Supreme Board of Elections were coded and analyzed with the SPSS 27 Package Program. Percentage and frequency distribution and Chi-square tests were used in the program. The results show that 92.8% of the mayors are male, 68.3% are university graduates and the majority of them are between the ages of 45-54. The representation of women and youth remained at a very low level. The fact that the level of education is higher in metropolitan areas is important in terms of revealing the impact of urbanization on executive profiles.

Keywords: Local Governments, Local Politics, Mayors, Elite Theories, Turkey.

Giriş

Yerel yönetimler, demokrasinin en temel ve en görünür düzeyde işlediği yönetim birimleridir. Bu yönetim düzeyi, bireylerin siyasal katılımını doğrudan etkileyen, toplumsal hizmetlerin dağıtımını yönlendiren ve halkın taleplerine daha hızlı yanıt verebilen bir yapı sunmaktadır. Türkiye’de yerel yönetim birimlerinden olan belediyelerin başında belediye başkanları yer almakta ve bu pozisyondaki bireyler, sadece yerel hizmetlerin sunulmasında değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal temsiliyetin sağlanmasında da kritik bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda belediye başkanlarının sosyo-demografik profilleri, eğitim seviyeleri, cinsiyetleri ve yaş grupları gibi özellikleri, yerel yönetimlerde kimlerin söz sahibi olduğu sorusuna yanıt vermektedir. Bu çalışma, Türkiye’de belediye başkanlarının profillerini elit teorileri çerçevesinde analiz ederek, yerel yönetimlerdeki temsilin niteliğini ve eşitsizliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Elit teorileri, toplumu yöneten azınlığın nasıl oluştuğunu, hangi özellikleri taşıdığını ve bu elitlerin iktidar mekanizmalarını nasıl sürdürdüğünü açıklayan yaklaşımlardır. Yönetici sınıfın doğası, seçilme süreçleri ve iktidar ilişkileri, elit teorilerinin temel inceleme alanları arasında yer almaktadır. Klasik elit teorisi, toplumsal eşitsizliklerin kaçınılmaz olduğunu ve yönetimin daima küçük bir seçkin azınlık tarafından yürütüldüğünü savunurken; demokratik elit teorisi, bu elitlerin halkın oyları ile seçilerek meşruiyet kazandığını ileri sürmektedir. Neoklasik elit teorisi, modern toplumlarda bilgiye ve uzmanlığa dayalı elitlerin ön plana çıktığını vurgularken; çoğulcu elit teorisi, gücün farklı gruplar arasında dağıldığını ve karar alma süreçlerine çeşitli baskı gruplarının dahil olduğunu savunmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimlerde belediye başkanlarının profilleri bu teoriler ışığında değerlendirildiğinde, temsil ve eşitlik açısından önemli bulgular görülmektedir.

Türkiye’de belediye başkanlarının profilleri incelenirken Yüksek Seçim Kurulunun Açık Veri Portalında sunduğu cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi gibi faktörler ele alınmıştır. Özellikle 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimi sonuçlarına göre, belediye başkanlarının büyük bir kısmının erkek, yükseköğrenim mezunu ve orta yaş grubunda yer aldığı tespit edilmiştir. Kadınların ve gençlerin yerel yönetimlerdeki temsili ise oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum, demokratik temsilin yalnızca seçimlerle sağlanmadığını; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği, fırsat eşitliği ve gençlerin katılımı gibi unsurların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Çalışmanın temel amacı, bu demografik eğilimlerin elit teorileri bağlamında analiz edilmesi ve yerel yönetimlerdeki temsilin sosyolojik temellerinin incelenmesidir.

Çalışmanın yöntemi, Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimi verilerine dayanmaktadır. Türkiye genelindeki büyükşehir, il ve ilçe belediyelerine ait istatistikler, cinsiyet, eğitim ve yaş değişkenleri üzerinden değerlendirilmiştir. Veriler, SPSS 27 programında analiz edilerek yüzde, frekans dağılımları ve Ki-kare testleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, belediye başkanlarının sosyo-demografik özellikleri ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuş ve bu özelliklerin elit teorileri ile nasıl örtüştüğü tartışılmıştır. Araştırmanın en önemli sınırlılığı, belde belediye başkanları, belediye meclis üyeleri ve muhtarlar gibi diğer yerel yönetim temsilcilerinin analiz kapsamı dışında tutulmuş olmasıdır. Ancak mevcut veriler, belediye başkanları özelinde yeterli bir örneklem sunarak kapsamlı bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmaktadır.

Çalışma üç temel başlık üzerinden ele alınmıştır. İlk bölümde elit teorilerine ilişkin kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın yöntemine ve sınırlılıklarına ilişkin değerlendirmede bulunulmuştur. Üçüncü bölümde belediye başkanlarının demografik özelliklerinden elde edilen bulgular önce tek tek, daha sonra elit teorileri perspektifinde incelenmiştir.

1. Elit Teorileri

Elit kavramı, literatürde tek bir tanımla sınırlandırılmamış olmakla birlikte, sosyal bilimlerde genellikle herhangi bir olumlu ya da olumsuz anlam yüklemeyen, toplumu yöneten azınlığı tanımlamak için kullanılmaktadır. Tarih boyunca krallar, aristokratlar, din adamları ve diğer alanlarda otorite sahibi kişiler bu gruba dâhil edilmiştir (Alberino, 2007:65).

Elit kavramı, herhangi bir değer yargısı içermeyen, tamamen nötr bir terimdir. Başka bir deyişle, sosyolojik bağlamda elit ya da seçkin olmak, olumlu ya da olumsuz bir nitelik taşımamaktadır. Bu minvalde elit; en zeki, en yetenekli, en donanımlı, en ahlaklı veya en üstün anlamına gelmemektedir. Elit olarak tanımlanan bir kişi, bu özelliklere sahip olabilir, bu özelliklerin yalnızca bir kısmını barındırabilir ya da hiçbirine sahip olmayabilir (Arslan, 2005:167).

Elit kavramı, yeni bir olgu olmamakla birlikte, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren teorik çerçevede daha yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Antik Yunan döneminde, özellikle Platon ve Aristoteles'in eserlerinde öne çıkan bu kavram, on dokuzuncu yüzyılda önde gelen İtalyan düşünürler olan sosyolog Vilfredo Pareto ve siyaset bilimci Gaetano Mosca tarafından siyaset sahnesine taşınmıştır. Ayrıca Robert Michels, Harold Lasswell, James Burnham, C. Wright Mills ve Ortega Gasset gibi sosyal bilimciler, bu teoriyi sosyolojik, psikolojik ve ekonomik yönlerden incelemişlerdir. Bunun yanında, Karl Mannheim, Anthony Downs ve Joseph Schumpeter gibi teorisyenler, elit teorisini farklı siyasi sistemler kapsamında daha farklı açılardan ele almışlardır (Vergara, 2013:32).

Toplumsal ve siyasal yaşamı açıklamaya yönelik teorilerin, ortaya çıktıkları toplumsal ve siyasal tarih bağlamından bağımsız şekilde incelenemeyeceği genel olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda, "Elit Teorisi"nin de belirli bir tarihsel bağlam içinde değerlendirilmesi gereklidir. Elit Teorisi hakkında en yaygın görüş, bu teörinin Marksizmin "sınıf çatışması" kuramına bir alternatif olarak geliştiği ve toplumsal yapıdaki eşitsizliklerin temelinde sınıfsal olmayan bir ayrışmayı vurgulamak amacıyla şekillendiği yönündedir (Bottomore, 1997:19-23).

Elit kavramı ve elit teorisi, tarihsel süreç içinde farklı düşünürler tarafından çeşitli açılardan ele alınmış ve toplumsal yapıyı anlamlandırmada önemli bir analiz aracı olarak kullanılmıştır. Kavramın nötr bir anlam taşıdığı vurgulansa da, pratikte elitlerin kimlerden oluştuğu ve nasıl belirlendiği konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, elitlerin toplum üzerindeki etkileri ve iktidarın el değişim süreçleri konusunda farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Bu bağlamda, elit teorisi, sadece sosyolojik ve siyasal analizlerde değil, aynı zamanda günümüz dünyasında iktidar yapılarının anlaşılması açısından da önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Elit teorileri, ortaya çıkışından günümüze kadar çeşitli dönüşümler geçirmiş ve farklı biçimlerde ele alınmıştır. Elit teorileri literatüründe başlıca; Klasik (Seçkinci) Elit Teori, Demokratik Elit Teori, Neoklasik Elit Teori ve Pluralist (Çoğulcu) Elit Teorisi yaklaşımları öne çıkmaktadır.

1.1. Klasik (Seçkinci) Elit Teori

Klasik elit teorisyenleri, tarih sahnesinde yer alan tüm toplumların özelliklerinin çeşitlilik göstermekle birlikte ortaklaştıkları noktanın küçük bir azınlık tarafından idare edilmeleri olduğunu öne sürmektedir (Kurtbaş, 2017:394). Başta gelen temsilcileri; Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ve Roberto Michels'tir. Pareto, Mosca ve Michels'e göre demokrasi, ideal anlamda hayata geçirilmesi mümkün olmayan bir hayal ürününden ibarettir. Toplumların yönetimi, daima seçkin bir azınlıkça kullanılmaktadır (Heywood, 2014:115). Dolayısıyla yönetimdeki elitler bir süreklilik hali içerisinde yer almaktadır.

Gaetano Mosca'ya göre yönetici elit sınıf içerisinde yer alabilmek için birtakım özelliklere sahip olmak gerekmektedir. Bu özellikler başlıca; ırk, soy, aile, eğitim, entelektüel olma ve askerî başarı elde etmedir (Kapani, 2004:114). Mosca, elitlerin en önemli güç kaynakları arasında bilginin önemini özellikle vurgulamaktadır. Bilgi sahibi insanlar, zaman ilerledikçe servetten veya soydan kaynaklı elitler kadar ilerleme kaydedecek ve yönetici elit pozisyonuna yerleşecektir (Meisel, 1962:50). Dolayısıyla eğitim düzeyi, elit olabilmek açısından oldukça önemlidir.

Mosca'ya göre iktidar, kontrol edebildiği toplumsal güçler ölçüsünde güçlüdür. Bu nedenle, toplumsal güçler aynı zamanda iktidarın bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun derinliklerine işlemiş bu güçlerin denetimi ve hakimiyeti, elitlerin kendilerini sürekli yenileyebilmesinin de temel koşullarından biri olarak kabul edilmektedir (Arslan, 2015:86).

Klasik elit teorisinin eşitsizliğe dair önkabulü bulunmaktadır. Toplumların hiçbirinde siyasal güç aygıtlarından toplumdaki tüm bireylere eşit miktarda pay verilmemektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda eşitsizlik tartışmasız biçimde ortaya çıkmaktadır. Seçkinci teorisyenler, toplumdaki söz konusu eşitsizlik halinin kaldırılmasının da zor olduğunu altını çizmektedir (Çeğin, 2018:175).

Klasik elit teorisyenlerinin üzerine uzlaştıkları çeşitli noktalar bulunmaktadır. Öncelikle tüm toplumlarda bir eşitsizlik hali vardır. Bu eşitsizlik hali beraberinde sınıflaşmayı getirmektedir. Toplumdaki elitler, iktidarlarını sürdürebilmek için birlik halinde hareket ederler. Söz konusu birliktelik, onların elit hallerini sürekli kılar. Ayrıca toplumdaki elitler, toplumun diğer kesimlerinden ayrı olarak özerk bir yapıdadır (Akgün, 2010:25-26).

Klasik elit teorisyenlerinin ortak noktalarından biri olan elitlerin sürekli olması oldukça önemlidir. Elitler belirli bir döneme ya da zamana ait değillerdir. Toplumlarda elitler her zaman için var olmuştur (Kapani, 2004:118). Kadınların, gençlerin ve belirli eğitim düzeyi altındaki kişilerin yönetimlerden dışlanması; belirli özellik ve niteliklerdeki kişilerin yönetici elitliğini sürekli bir biçimde ellerinde bulundurduklarını göstermektedir.

1.2. Demokratik Elit Teori

Demokratik elit teorisinin öncüleri olarak Max Weber, Gaetano Mosca, Joseph Schumpeter ve Raymond Aron gibi isimler kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın en önemli savunusu, elitlerin hükümetten ve diğer elit gruplarından bağımsız hareket edebilmesidir. Ancak bu bağımsızlığın mutlak değil, belirli sınırlar içinde, göreceli bir özerkliğe sahip olduğunu belirtmek gerekir. Özgür seçimler ile ifade ve örgütlenme özgürlüğü gibi unsurlar, yalnızca demokrasinin temel bileşenleri olarak değil, aynı zamanda elitlerin bu özerkliğini korumada da önemli bir rol oynamaktadır (Oyen, 1990:114).

Demokratik elit teori kuramına katkı olarak Eva Etzioni tarafından demo-elit kuram geliştirilmiştir. Elit kavramının toplumda sıkça yanlış anlaşıldığını öne süren bu kuram, elitlere yönelik basitleştirilmiş bir düşünce yapısının hâkim olduğunu savunur. Böylesi bir yanlış algı, toplumun yapısını da basit bir çerçevede değerlendirmeye yol açmaktadır. Söz konusu kuram, toplumun iktidar yapısını üç temel kategoriye ayırarak ele alır: elitler, toplum ve alt elitler. Alt elitler, toplum ile elitler arasında bir köprü görevi üstlenir. Güç bakımından elitlerden daha zayıf, ancak toplumdan daha güçlü bir konumda bulunan alt elitler, gelecekte yönetici pozisyonlarına geçebilecek potansiyele sahiptir. Alt elitlerin varlığı, elitleri 'anahtar elit' olarak tanımlamayı mümkün kılar. Bu bağlamda toplum, önemli bir unsur olarak değerlendirilir ve elitlerin varlığının temel nedeni olarak kabul edilir. Elitler, toplumun desteği olmadan hedeflerine ulaşma imkânına sahip değildir (Arslan, 2007:27).

Demokratik elit teorisinde eşitlik kavramı vazgeçilmez öneme sahiptir. Fakat teoriye göre eşitlik kavramı, gücün toplumun tüm bileşenleri arasında eşit bir şekilde dağılımını ifade etmez.

Gücün eşit bir biçimde dağıtılmasından ziyade güce ulaşabilmek için toplumun bileşenleri arasındaki fırsat eşitliğinin tesis edilmesi daha fazla önem taşımaktadır (Bachrach, 1967:97-98). Buradaki fırsat eşitliği, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, özgür seçimler gibi demokrasinin temel ilkeleri ile özdeşleştirilmiştir. Halkın karar alma süreçlerine aktif biçimde katılması da fırsat eşitliğinin daha adil sağlanabilmesi açısından önemlidir (Şeker ve Orhan, 2024:719).

Demokratik elit teorisine göre iktidar koltuğu, iktidara gelmek isteyen toplumun tüm kesimlerine açıktır. İktidara gelebilmek için toplumdaki siyasal elitler arasında yarış vardır. Bu siyasal elitler toplumda çok sayıdadır ve fazlasıyla bölünmüştür. Halk, çok sayıdaki ve bölünmüş siyasal elitlerden birini seçmek suretiyle iktidara getirir. Seçimle göreve gelen siyasal elitler, kendilerini seçen halka karşı sorumludur. Belirli periyotlarda gerçekleştirilen seçimler aracılığıyla halk, kendilerinden hesap sormaktadır (Kapani, 2004:123).

1.3. Neoklasik Elit Teori

Neoklasik elit teori, klasik elit teori ile benzer özellikler sergilemektedir. Klasik elit teoriden daha sonra geliştirildiği için farklı olarak değerlendirilmektedir. Diğer elit kuramları ile kıyaslandığında tek bir öncüsünün oluşu ve kuramın Amerika’dan örneklerle geliştirilmesi neoklasik elit teoriyi farklı kılmaktadır. Teorinin öncü ismi C. Wright Mills’tir (Erol, 2023:50).

Mills’e göre elit kavramı iki değişkene bağlıdır: toplumdaki egemen kurumları elde tutmak ve toplumdaki üst katmanlardan birine üye olmak. Sanayileşmiş toplumlarda egemenliği elinde bulunduran üç egemen kurumdan söz etmek mümkündür: Askerî elitler, ticarî elitler ve siyasi elitler. Her üç egemen kurumun da hiyerarşisinin en üstünde yer alanlar “iktidar eliti” olarak adlandırılır. İktidar eliti, her ne kadar egemen sınıf olmasa da çıkarları, toplumsal kökenleri ve dünyaya bakışları çerçevesinde aralarında bir dayanışma oluştururlar. Böylece toplumlarda iktidar, iktidar eliti çevresinde toplanmakta ve toplumun diğer kesimlerinin karar alma mekanizmalarına katılımı gitgide zorlaşmaktadır (Mills, 1974:4).

İktidar elitleri, egemen kurumlarda hiyerarşinin üst basamaklarını ellerinde tutan, zapt eden kişilerdir. Amerikan toplumundaki üç egemen kurumun karşılığı; “Capitol”, siyasal liderleri; “Pentagon”, askerî liderleri; “Wall Street”, büyük şirketlerin yöneticilerini sembolize etmektedir. Dolayısıyla Amerikan toplumundaki siyasi elitler, bu grupların ellerindeki güçten dayanaklarını almaktadır (Kapani, 2015:136).

1.4. Plüralist (Çoğulcu) Elit Teori

Plüralist elit teorisi, kaynağını liberal felsefeden almaktadır. Temel düşüncesi toplumdaki baskı gruplarının çok sayıda olmasına dayanan plüralist teoriye Dahl, Lindblom, Riesman, Galbraith gibi düşünürler katkı sağlamıştır. Teorinin sofistike hale gelmesi ise Truman, Bealey, Polsby ve Sartori tarafından yapılan katkılarla gerçekleşmiştir (Arslan, 2003:116). Çoğulcu elitist teori, demokrasiyi çoğunluğun yönetimi çerçevesinde ele alırken, bu kavrama yüzeysel bir bakış açısıyla yaklaşmamaktadır. İlk bakışta elitizmden uzak gibi görünse de, teori aslında seçkinlerin yönetimini kabul etmektedir. Plüralist elitizm anlayışına göre, yönetim çoğunluk tarafından belirlenen seçkinler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda toplum, kendisini yönetecek elitleri seçen bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Turhan, 1991:33).

Plüralist elit teori bağlamında demokrasi, çoğunluğun yönetimini merkeze almaktadır. Bu teori kapsamındaki çoğunluğun yönetimi, toplumun kendisini yönetmesi için elitleri seçmesi olarak ifade edilmektedir (Turhan, 1991:33). Plüralist teoriye göre gücün kendisi, baskı grupları arasında dağılmıştır. Tek bir belirleyici gruptan söz etmek mümkün değildir, baskı gruplarının karar alma süreçleri üzerinde az veya çok bir şekilde etkisi vardır. Karar veren durumdaki hükümetin gücü, diğer baskı gruplarınca sınırlandırılmaktadır. Yöneticilerin gücünün farklı elit

gruplar ve halk tarafından sınırlandırılarak kontrol edilebileceği görüşü hakimdir (Arslan, 2003:116).

Plüralist elit teori, var olandan ziyade bir ideale vurgu yapmaktadır. Eşitlik, gücün tüm baskı grupları arasında paylaşılması, vatandaşların karar alma süreçlerine etkin katılımı gibi arzu edilen ancak gerçekleşmesi de bir o kadar zor fikirler üzerinde yoğunlaşırlar. Arslan (2005:165) plüralist elit teoriiyi “bir realite olmaktan öte, bir mitoloji” olarak değerlendirmiştir.

Elit teorileri, toplumsal yapı ve siyasal iktidarın işleyişini anlamlandırmada farklı perspektifler sunarak, yönetici sınıfların oluşumunu ve işleyişini çeşitli yönlerden ele almıştır. Klasik elit teorisi, yönetimin her zaman küçük bir azınlığın elinde olduğu görüşünü savunurken, demokratik elit teorisi bu süreci seçimler ve rekabet aracılığıyla daha dinamik bir çerçevede değerlendirmiştir. Neoklasik elit teorisi, iktidar elitlerinin belirli kurumlar aracılığıyla toplumu yönlendirdiğini vurgularken, plüralist elit teorisi ise gücün farklı gruplar arasında bölündüğünü ve çeşitli baskı gruplarının karar alma süreçlerinde etkili olduğunu öne sürmüştür. Ancak her bir teori, elitlerin toplum üzerindeki etkisini açıklarken farklı öncüller ve sınırlılıklar içermektedir.

2. Yöntem

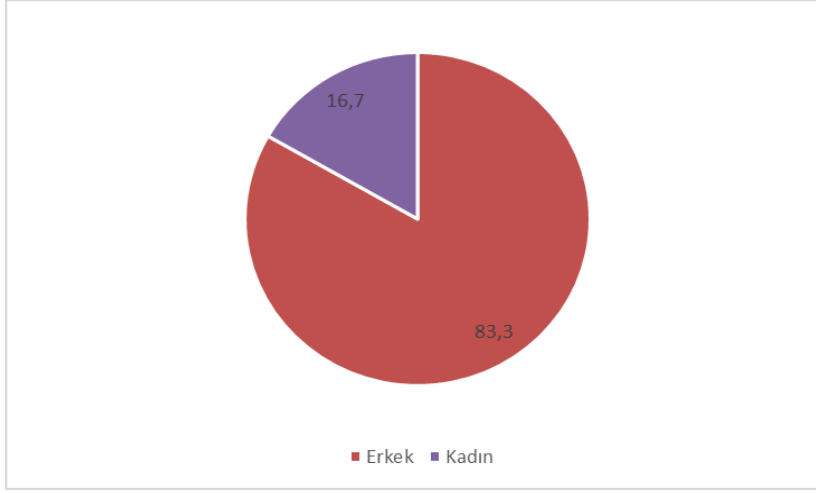
Veriler Yüksek Seçim Kurulu'nun 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimi istatistiklerine dayanılarak elde edilmiştir. Söz konusu verilerin tamamı 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimi sonuçlarına göre seçilmiş belediye başkanlarına ilişkindir. Seçim sonuçlarının ardından vefat eden, herhangi bir sebeple görevi boşalan veya yerine kayyım atanan belediye başkanları bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Yüksek Seçim Kurulu'nun Açık Veri Portalı'ndan elde edilen 30 büyükşehir belediye başkanlığı ile toplamda 973 il ve ilçe belediyesine ait cinsiyet, öğrenim durumu ve yaş bilgileri kodlanarak SPSS 27 Paket Programı ile analiz edilmiştir. Programda yüzde ve frekans dağılımı ile Ki-kare testlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma 31 Mart 2024 tarihinde seçilen büyükşehir belediye başkanları ile büyükşehir ilçe belediyesi ile il ve ilçe belediye başkanlıklarına ait istatistiki verileri kapsamaktadır. Aynı seçimde seçilerek göreve gelmiş belde belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, il genel meclis üyeleri ile muhtarlar çalışmasının en önemli sınırlılığını oluşturmaktadır. Belirtilen gruplardan belediye meclis üyelerine ait istatistiki veriler Yüksek Seçim Kurulu tarafından eksik yayınlanmakta, diğer gruplara ait veriler ise yayınlanmamaktadır. Ayrıca kodlamalarda yalnızca Yüksek Seçim Kurulu'nun açık erişime sunduğu kategoriler esas alınmıştır. Örneğin; eğitim durumuna ilişkin ortaokul/lise eğitim düzeyi birlikte ele alınmış, üniversite/yüksekokul eğitim düzeyleri de yine birlikte ele alınmıştır. Dolayısıyla bu kategorilerde yer alan belediye başkanlarının ortaokul mu lise mi yahut üniversite mi yüksekokul mu eğitim düzeylerine ilişkin bir yorum yapabilmek mümkün değildir. Ancak genel rakamlar üzerinden bakıldığında bu şekilde bir kategorileştirme de okuyucuya önemli bilgiler vermektedir.

3. Bulgular

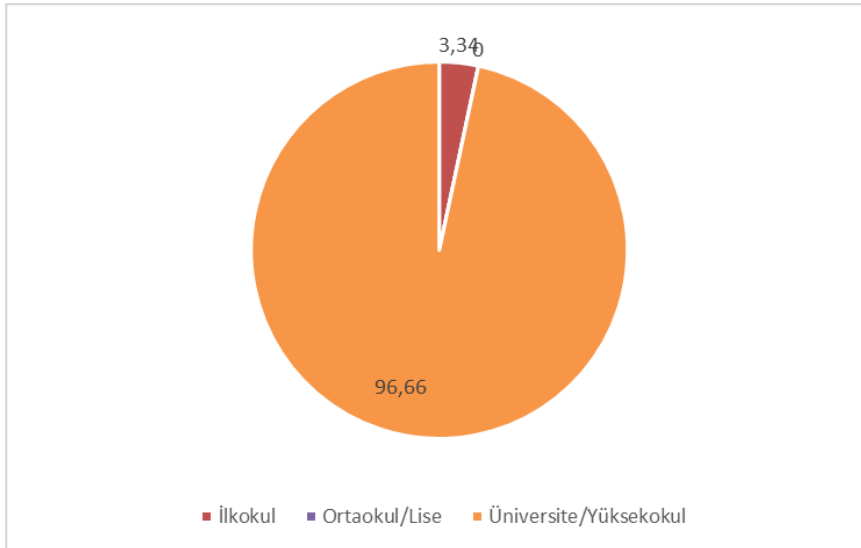
Grafik 1. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Cinsiyet Dağılımı



Kaynak: YSK, 2024a.

Grafik 1’e göre Türkiye’de 31 Mart 2024 tarihinde seçilen 30 büyükşehir belediye başkanından 25’i erkek, 5’i kadındır. Oransal açıdan bakıldığında büyükşehir belediye başkanlarının %83,3’ü erkek, %16,7’si kadındır. Aydın, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep ve Tekirdağ Büyükşehir Belediye Başkanlıkları kadın siyasetçiler düzeyinde temsil edilmektedir. Türkiye’de yerel siyasette kadın temsiline yeterli düzeyde olmayışı, büyükşehir belediye başkanlığı düzeyinde de görülmüştür.

Grafik 2. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Öğrenim Durumu Dağılımı

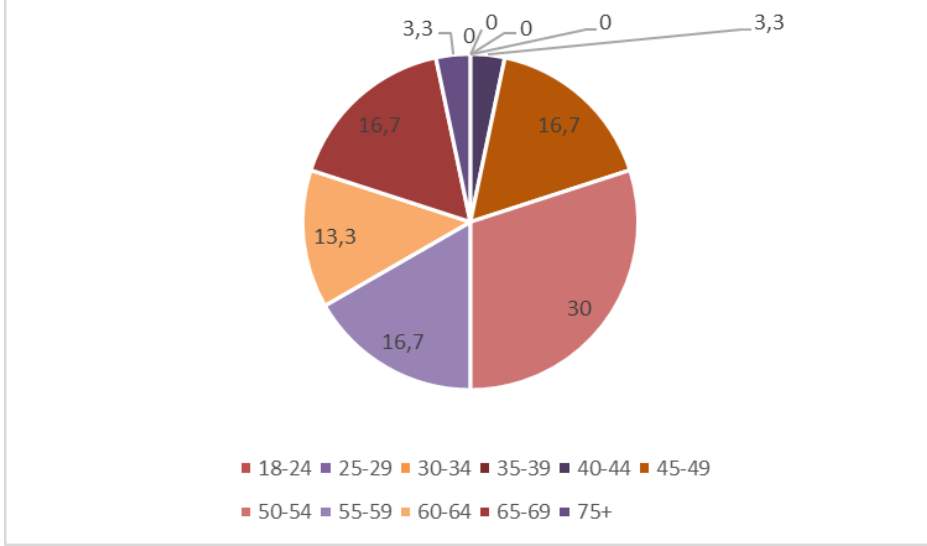


Kaynak: YSK, 2024a.

Grafik 2’ye göre Türkiye’de 31 Mart 2024 tarihinde seçilen 30 büyükşehir belediye başkanının 29’u üniversite/yüksekokul, yalnızca 1’i ilkokul mezunudur. Mardin Büyükşehir Belediye Başkanı dışındaki tüm büyükşehir belediye başkanları üniversite/yüksekokul eğitim düzeyine sahiptir. Ortaokul/lise mezunu büyükşehir belediye başkanı bulunmamaktadır. Bu durumda Türkiye’de büyükşehir belediye başkanı olabilmek için eğitim düzeyinin önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca büyükşehir belediyelerinin il belediyelerine kıyasla daha kentleşmiş alanlar

oldukları göz önüne alınırsa kentleşmenin yüksek olduğu yerlerde seçilen siyasilerin eğitim düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna da varılabilir.

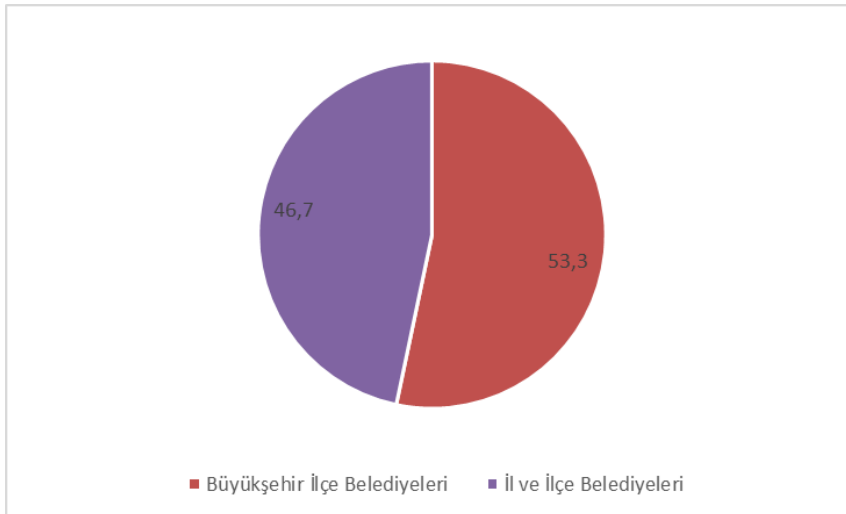
Grafik 3. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Yaş Grubu Dağılımı



Kaynak: YSK, 2024a.

Grafik 3'te 31 Mart 2024 tarihinde seçilen büyükşehir belediye başkanlarının yaş grubu dağılımları gösterilmiştir. Grafiğe göre büyükşehir belediye başkanlarının %30'unun 50-54 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Büyükşehir belediye başkanları içerisinde en düşük yaş aralığına sahip belediye başkanı 40-44 ile Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı, en yüksek yaş aralığındaki belediye başkanı ise 75+ ile Mardin Büyükşehir Belediye Başkanı'dır. Yaş grubu dağılımlarına bakıldığında büyükşehir belediye başkanlarının yaş ortalamasının il ve ilçe belediye başkanlarına kıyasla oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Büyükşehir belediye başkanlarının yaş grubu dağılımları, yaş faktörünün büyükşehir belediye başkanlığında etkili olduğunu göstermektedir. Gençlerin büyükşehir belediye başkanlığı düzeyindeki temsili söz konusu değildir.

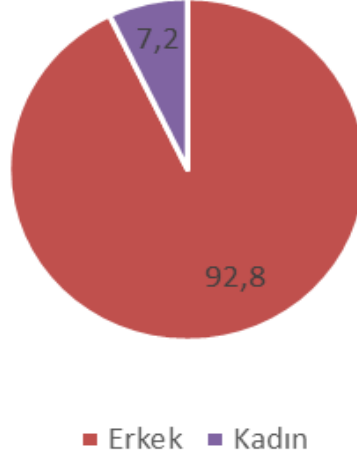
Grafik 4. Büyükşehir ilçe belediyeleri ile il ve ilçe belediyelerinin statüsü



Kaynak: YSK, 2024b.

Grafik 4’e göre toplamda 973 belediyenin 519’u büyükşehir ilçe belediyesi iken 454’ü ise il ve ilçe belediyesi statüsüne sahiptir.

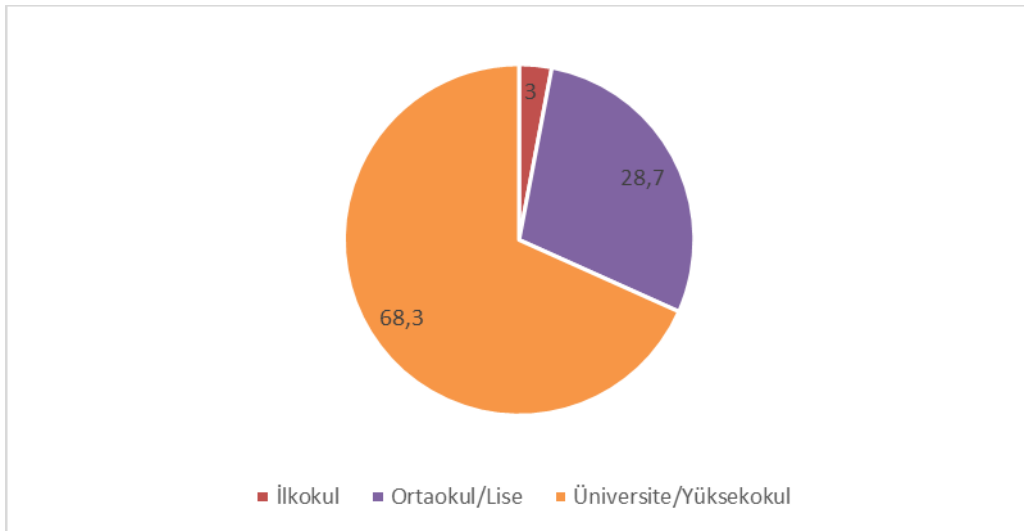
Grafik 5. Büyükşehir ilçe belediyeleri ile il ve ilçe belediye başkanlarının cinsiyet dağılımı



Kaynak: YSK, 2024b.

Türkiye’de 31 Mart 2024 tarihinde seçilmiş 973 belediye başkanının 903’ü erkek, 70’i kadındır. Oransal açıdan bakıldığında Türkiye’deki erkek belediye başkanlarının oranının %92,8 olduğu görülürken kadın belediye başkanlarının oranı yalnızca %7,2’dir. 2000 sonrası yerel seçimlerde belediye başkanlığı düzeyinde kadın temsiline 2004 Yerel Seçimlerinde %0,56, 2009’da %0,92, 2014’te %2,86 ve 2019’da %2,95 olduğu görülmektedir (Akyol ve Bek, 2021). Dolayısıyla son yerel seçime göre kadın belediye başkanlığının oransal olarak yaklaşık 3 kat arttığı görülmekle birlikte Türkiye’de kadınların eşit temsil açısından oldukça düşük düzeyde temsil edildiği söylenebilir.

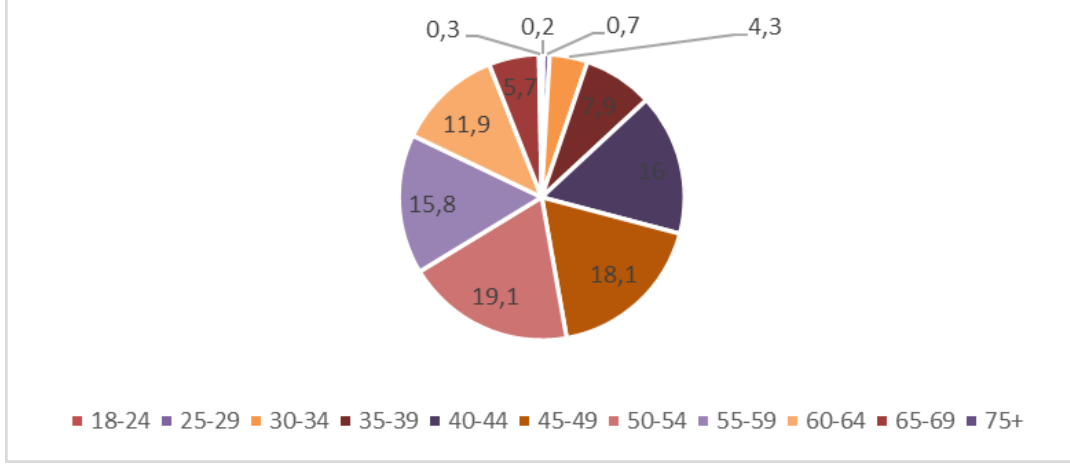
Grafik 6. Büyükşehir ilçe belediyeleri ile il ve ilçe belediye başkanlarının öğrenim durumu dağılımı



Kaynak: YSK, 2024b.

Türkiye’de 31 Mart 2024 tarihinde seçilmiş 973 belediye başkanının 29’u ilkökul, 279’u ortaokul/lise ve 665’i üniversite/yüksekökol öğrenim durumuna sahiptir. Oransal açıdan bakıldığında belediye başkanlarının %3’ü ilkökul, %28,7’si ortaokul/lise ve %68,3’ü üniversite/yüksekökol öğrenim seviyesindedir.

Grafik 7. Büyükşehir ilçe belediyeleri ile il ve ilçe belediye başkanlarının yaş grubu dağılımı



Kaynak: YSK, 2024b.

Türkiye’de 31 Mart 2024 tarihinde seçilmiş belediye başkanlarının yaş gruplarına ilişkin oransal dağılıma bakıldığında belediye başkanlarının %19,1’inin 50-54 yaş aralığında, %18,1’inin de 45-49 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tüm belediye başkanlarının yaklaşık %37’si 45-54 yaş aralığındadır.

Türkiye’de seçilmiş en genç belediye başkanı Şırnak’ın Cizre ilçesinde görev yapmakta olup 18-24 yaş aralığında yer almaktadır. En yaşlı belediye başkanları ise Eskişehir’in Tepebaşı ilçesi, Sinop’un Boyabat ilçesi ve Zonguldak’ın Ereğli ilçelerinde görev yapmakta olup 75+ yaş grubu kategorisinde yer almaktadır (YSK, 2024).

Tablo 1. Büyükşehir İlçe Belediyeleri ile İl ve İlçe Belediye Başkanlığı Düzeyinde Kadın Belediye Başkanı Olmayan İl Listesi

Adıyaman	Bursa	Hatay	Kilis	Sinop
Aksaray	Çanakkale	Iğdır	Konya	Sivas
Ardahan	Çankırı	Isparta	Malatya	Tokat
Artvin	Çorum	Kahramanmaraş	Mersin	Trabzon
Balıkesir	Düzce	Karaman	Nevşehir	Tunceli
Bartın	Elazığ	Kars	Niğde	Uşak
Bayburt	Erzincan	Kayseri	Osmaniye	Yozgat
Bingöl	Gaziantep	Kırıkkale	Rize	Zonguldak
Bitlis	Giresun	Kırklareli	Sakarya	
Bolu	Gümüşhane	Kırşehir	Samsun	

Kaynak: YSK, 2024b. Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’e göre 48 ilin hem il belediyelerinde hem de ilçe belediyelerinde kadın belediye başkanı bulunmamaktadır. Kadın belediye başkanı olmayan iller, Türkiye’nin farklı bölgelerinde gözlemlenmektedir. Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Gaziantep, Kars gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yer alan illerle birlikte Aksaray, Çorum, Sivas, Tokat, Trabzon gibi İl

Anadolu ve Karadeniz illerinde de benzer bir tablo söz konusudur. Dikkat çekici bir durum ise Ege ve Marmara Bölgesi’nde gözlenmektedir. Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Kırklareli gibi ülkenin görece Batısında ve sanayileşmiş illerinde de kadın belediye başkanı olmaması önemli bir bulgudur. Bu durum, sosyo-ekonomik gelişmişliğin tek başına kadın temsili artırmadığını göstermektedir. Gelişmişlik düzeyi yüksek bazı illerde bile kadın belediye başkanı olmaması, sosyoekonomik gelişmişliğin tek başına kadınların yerel yönetimlerde temsili artırma yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Örneğin Bursa, Gaziantep, Kayseri gibi sanayisi gelişmiş illerde de kadın belediye başkanının bulunmaması bu ifadeyi kanıtlar niteliktedir.

Tablo 2. Yönetim Biçimi ile Belediye Başkanlarının Cinsiyeti Arasındaki İlişki

			2. Belediye Başkanının Cinsiyeti		Toplam
			Erkek	Kadın	
1. Yönetim Biçimi	Büyükşehir İlçe Belediyesi	Count	471	48	519
		% within 1. Yönetim Biçimi	90,8%	9,2%	100,0%
	Büyükşehir Olmayan İllerin İlçe Belediyeleri	Count	432	22	454
		% within 1. Yönetim Biçimi	95,2%	4,8%	100,0%
Toplam		Count	903	70	973
		% within 1. Yönetim Biçimi	92,8%	7,2%	100,0%

Kaynak: YSK, 2024b.

Tablo 2’de görüldüğü gibi büyükşehir ilçe belediye başkanları ile il ve ilçe belediye başkanlarının cinsiyet oranları arasında farklılık vardır. Büyükşehir ilçe belediyelerinde kadın belediye başkanı oranı %9,2 iken il ve ilçe belediye başkanlığında kadın oranı %4,8’dir. Belediye başkanlığı düzeyinde kadın temsil oranı düşük olmakla birlikte büyükşehir ilçe belediyelerindeki temsil oranının il ve ilçe belediye başkanlıklarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Yönetim Biçimi ile Belediye Başkanlarının Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki

			3. Belediye Başkanının Öğrenim Durumu			Toplam
			İlkokul	Ortaokul/Lise	Üniversite/Yüksekokul	
1. Yönetim Biçimi	Büyükşehir İlçe Belediyesi	Count	14	116	389	519
		% within 1. Yönetim Biçimi	2,7%	22,4%	75,0%	100,0%
	Büyükşehir Olmayan İllerin İlçe Belediyeleri	Count	15	163	276	454
		% within 1. Yönetim Biçimi	3,3%	35,9%	60,8%	100,0%
Toplam		Count	29	279	665	973
		% within 1. Yönetim Biçimi	3,0%	28,7%	68,3%	100,0%

Kaynak: YSK, 2024b.

Tablo 3'te görüldüğü gibi büyükşehir ilçe belediyelerinde ilkökul mezunu belediye başkanlarının oranı %2,7, ortaokul/lise mezunu belediye başkanlarının oranı %22,4 ve üniversite/yüksekökol mezunu belediye başkanlarının oranı ise %75'tir. İl ve ilçe belediyelerinde ise ilkökul mezunu belediye başkanlarının oranı %3,3, ortaokul/lise mezunu belediye başkanlarının oranı %35,9 ve üniversite/yüksekökol mezunu belediye başkanlarının oranı %60,8'dir. Yani, belediye başkanlarının çoğunluğunun yükseköğrenim mezunu olduğu, ancak kayda değer bir kısmının lise ve daha düşük seviyede öğrenim gördüğü dikkat çekmektedir. Büyükşehir ilçe belediyelerinde üniversite/yüksekökol mezunu belediye başkanı oranı, üniversite/yüksekökol mezunu il ve ilçe belediye başkanları oranına göre yaklaşık %15 daha yüksektir. Kentleşme düzeyi arttıkça belediye başkanlarının eğitim düzeyinin de arttığı görülmektedir. Aynı zamanda Tablo, büyükşehir ilçe belediyelerinde görev yapan belediye başkanlarının daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Türkiye genelinde belediye başkanlarının çoğunluğu üniversite mezunu olmakla birlikte, özellikle büyükşehir olmayan bölgelerde daha düşük eğitim seviyesinde belediye başkanları da görev alabilmektedir. Bu durum, özellikle büyükşehir ilçe belediyelerinde yüksek eğitim seviyesinin, belediye başkanlığına gelme olasılığını artırabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 4. Yönetim Biçimi ile Belediye Başkanlarının Yaş Grubu Arasındaki İlişki

			4. Belediye Başkanının Yaş Grubu											Toplam
			18-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	75+	
1. Yönetim Biçimi	Büyükşehir İlçe Belediyesi	Count	0	3	19	45	92	88	94	92	60	25	1	519
		% within	0,0%	0,6%	3,7%	8,7%	17,7%	17,0%	18,1%	17,7%	11,6%	4,8%	0,2%	100,0%
	Büyükşehir Olmayan İllerin İlçe Belediyeleri	Count	1	4	23	32	64	88	92	62	56	30	2	454
		% within	0,2%	0,9%	5,1%	7,0%	14,1%	19,4%	20,3%	13,7%	12,3%	6,6%	0,4%	100,0%
Toplam		Count	1	7	42	77	156	176	186	154	116	55	3	973
Toplam		% within	0,1%	0,7%	4,3%	7,9%	16,0%	18,1%	19,1%	15,8%	11,9%	5,7%	0,3%	100,0%

Kaynak: YSK, 2024b.

Tablo 4'te illerin yönetim biçimleri ile belediye başkanlarının yaş grupları arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Hem büyükşehir ilçe belediye başkanlarının hem de il ve ilçe belediye başkanlarının en yüksek düzeyde temsil edildiği yaş grubu 50-54 yaş arasıdır. 40-64 yaş aralığı, belediye başkanlarının çoğunluğunu oluşturmakta ve tüm belediye başkanlarının yaklaşık %80'i bu yaş aralığında yer almaktadır. 30 yaş altı belediye başkanlarının oranı %1'in altındadır. Dolayısıyla belediye başkanlığında gençlerin temsilinin çok düşük kaldığı söylenebilir. Türkiye'deki belediye başkanlarının çoğunluğu 40-59 yaş aralığında bulunmaktadır. Yaş grubundaki yüksek oran, belediye başkanlığına erişimin daha çok orta yaş grubuna hitap ettiğini düşündürmektedir. Genç (18-29 yaş) ve ileri yaş (75+) temsilcilerin oranı oldukça düşüktür,

özellikle büyükşehir ilçe belediyelerinde genç ve yaşlı başkanlar neredeyse hiç temsil edilmemektedir.

Tablo 5. Belediye başkanlarının cinsiyeti ile öğrenim durumu arasındaki ilişki

			3. Belediye Başkanının Öğrenim Durumu			Toplam
			İlkokul	Ortaokul/Lise	Üniversite/Yüksekokul	
2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	Erkek	Count	24	264	615	903
		% within 2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	2,7%	29,2%	68,1%	100,0%
	Kadın	Count	5	15	50	70
		% within 2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	7,1%	21,4%	71,4%	100,0%
Toplam	Count	29	279	665	973	
	% within 2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	3,0%	28,7%	68,3%	100,0%	

Kaynak: YSK, 2024b.

Tablo 5’te belediye başkanlarının cinsiyetleri ile öğrenim durumları arasındaki ilişki gösterilmiştir. Belediye başkanlarının cinsiyeti ile öğrenim durumları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir. Erkek belediye başkanlarının %2,7’si ilkökul, %29,2’si ortaokul/lise ve %68,1’i üniversite/yüksekokul mezunu iken kadın belediye başkanlarının %7,1’i ilkökul, %21,4’ü ortaokul/lise ve %71,4’ü de üniversite/yüksekokul mezunudur. Türkiye genelinde belediye başkanları arasında üniversite mezuniyeti çoğunluktadır, ancak kadınların belediye başkanlığına gelmelerinde yükseköğrenimin daha fazla ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Belediye başkanlarının cinsiyeti ile yaş grubu arasındaki ilişki

			4. Belediye Başkanının Yaş Grubu										Toplam	
			18-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69		75+
2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	Erkek	Count	0	3	30	68	142	163	179	146	115	54	3	903
		% within 2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	0,0%	0,3%	3,3%	7,5%	15,7%	18,1%	19,8%	16,2%	12,7%	6,0%	0,3%	100,0%
	Kadın	Count	1	4	12	9	14	13	7	8	1	1	0	70
		% within 2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	1,4%	5,7%	17,1%	12,9%	20,0%	18,6%	10,0%	11,4%	1,4%	1,4%	0,0%	100,0%
Toplam	Count	1	7	42	77	156	176	186	154	116	55	3	973	
	% within 2. Belediye Başkanının Cinsiyeti	0,1%	0,7%	4,3%	7,9%	16,0%	18,1%	19,1%	15,8%	11,9%	5,7%	0,3%	100,0%	

Kaynak: YSK, 2024b.

Tablo 6’da belediye başkanlarının cinsiyetleri ile yaş grubu arasındaki ilişki gösterilmiştir. Buna göre erkek belediye başkanlarının yaş grubuna göre en yüksek temsili %19,8 ile 50-54 yaş aralığına aittir. Erkek belediye başkanları arasında yaş grubu olarak 40-59 yaş aralığı hakimdir (%69,8). Bu da erkek belediye başkanlarının çoğunun orta yaş grubunda yoğunlaştığını göstermektedir. Kadın belediye başkanlarının yaş grubuna göre en yüksek temsili ise %20 ile 40-44 yaş aralığına aittir. Erkek başkanlar daha çok 40-59 yaş aralığında yoğunlaşmışken (%69,8), kadın başkanların yoğunluk gösterdiği yaş grubu 30-49 yaş arası (%68,6) olarak görülüyor. Dolayısıyla kadın belediye başkanlarının yaş ortalamasının erkek belediye başkanlarına göre daha

düşük olduğu sonucu çıkarılabilir. 65 yaş ve üstü yaş gruplarında çok az belediye başkanı bulunmaktadır. Kadın başkanlar bu yaş grubunda neredeyse hiç bulunmazken, erkek başkanların çok küçük bir kısmı bu grupta yer almaktadır.

4. Belediye Başkanlarının Profillerinin Elit Teoriler Perspektifinden Yorumlanması

Klasik (seçkin) teoriye göre elitler, yönetim yetenekleri, bilgi birikimleri ve doğuştan gelen nitelikleri ile toplumdan ayrışır. Verilere bakıldığında belediye başkanlarının büyük bir kısmının (%68,3) üniversite/yükseköğretim mezunu olduğu, çoğunluğunun erkek (%92,8) ve orta yaş grubunda (40-64 yaş) bulunduğu görülmektedir. Türkiye'deki belediye başkanlarının çoğunluğunun belirli demografik özelliklere sahip olması (örneğin %92,8'inin erkek, %68,3'ünün üniversite mezunu ve çoğunluğunun 45-54 yaş aralığında olması) yönetici elitlerin sürekliliğini ve belirli bir toplumsal kesimin iktidarı elde tuttuğunu göstermektedir. Bu durum, klasik elit teorisinin yönetici sınıfın bireysel niteliklere göre şekillendiği argümanını desteklemektedir.

Mosca'ya göre yönetici elitlere dahil olabilmek için eğitim, entelektüel kapasite ve sosyal statü gibi belirli özelliklere sahip olmak gerekir. Türkiye'de belediye başkanlarının büyük çoğunluğunun üniversite mezunu olması ve büyükşehirlerde bu oranın daha da yüksek olması, Mosca'nın elitlerin eğitim düzeyiyle ilişkili olduğu düşüncesini desteklemektedir. Eğitim, sadece bireysel bir yetkinlik değil, aynı zamanda sosyal sermaye ve ağlarla da ilgilidir. Belediye başkanlarının büyük bir kısmının yüksek eğitilmiş olması, onların belirli sosyal çevreler içinde yetiştiğini ve bilgiye dayalı bir yönetici elit sınıfı oluşturduklarını yansıtmaktadır.

Klasik elit teorisi, elitlerin kendi pozisyonlarını korumak için yeni grupların yükselmesini zorlaştırdığını savunmaktadır. Türkiye'de belediye başkanlarının sadece %7,2'sinin kadın olması ve gençlerin (%1'in altında) neredeyse hiç temsil edilmemesi, mevcut elit yapının sürekliliğini sağlamak için toplumdaki bazı grupların dışlandığını göstermektedir. Kadınların yerel yönetimde düşük temsili, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin siyasal elitler düzeyinde de varlığını kanıtlamaktadır.

Mosca, elitlerin yalnızca yönetimde bulunmadığını, aynı zamanda toplumun geri kalanından özerk ve dayanışma içinde olduklarını düşünmektedir. Türkiye'de belediye başkanlarının büyük çoğunluğunun benzer sosyo-demografik özellikler taşıması, elitler arasında bir birliktelik olduğunu ve bu birlikteliğin yönetimde süreklilik sağladığını göstermektedir.

Demokratik elit teorisi, elitlerin halkın oylarıyla seçilmesini vurgular. Verilere göre belediye başkanlarının seçimi, demokratik süreçlerle gerçekleştirilmiştir. Ancak, elitlerin iç dönüşümü sınırlıdır. Verilere göre belediye başkanlarının büyük çoğunluğu belirli yaş aralıklarında (45-54 yaş), belirli bir eğitim seviyesine sahip (%68,3 üniversite mezunu) ve büyük ölçüde erkeklerden (%92,8) oluşmaktadır. Bu durum, halkın seçim yoluyla yöneticilerini belirleyebildiğini, ancak yönetime gelenlerin belirli bir sosyal ve demografik çerçeveye sıkıştığını göstermektedir. Demokratik elit teorisine göre bu durum, halkın yönetici elitleri seçmekle sınırlı olduğu gerçeğini desteklemektedir.

Demokratik elit teorisi, her bireyin seçkinler arasına katılma şansına sahip olduğunu savunsa da gerçekçi olarak bakıldığında siyasal rekabet belirli gruplarla sınırlı kalmıştır. Türkiye'de belediye başkanlarının profilleri incelendiğinde, kadınların (%7,2), gençlerin (%1'in altında) ve düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin yönetim kademelerine erişiminin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla demokratik elit teorisinin fırsat eşitliği kavramı açısından tartışılabileceği görülmektedir.

Demokratik elit teorisi, yönetici elitlerin zamanla değişebileceğini öngörmektedir. Türkiye'de yerel yönetimlerde kadın belediye başkanlarının oranının geçmiş yıllara göre artış göstermesi (%2,95'ten %7,2'ye çıkması), kadınların ve farklı grupların zamanla siyasal elitler

arasına girmeye başladığını göstermektedir. Ancak bu değişim oldukça yavaş ilerlemektedir. Aynı şekilde, belediye başkanlarının büyük çoğunluğu hala 40-59 yaş aralığında yer almakta ve gençler yönetim pozisyonlarına ulaşmakta zorlanmaktadır. Bu da, elitler arasında belirli bir dönüşüm yaşansa da, köklü bir değişimin olmadığını kanıtlamaktadır.

Neoklasik elit teori, elitlerin bilgiye ve uzmanlığa dayalı olarak şekillendiğini öne sürer. Belediye başkanlarının büyük çoğunluğunun üniversite mezunu olması (%68,3), modern toplumlarda bilgiye dayalı elitizmin arttığını yansıtır. Büyükşehirlerdeki başkanların eğitim düzeylerinin daha yüksek olması (%75), kentleşmiş alanlarda bilgiye dayalı elitizmin daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, kırsal bölgelerde daha düşük eğitim seviyelerine sahip başkanların olması, modernleşmenin yerel düzeyde eşitsiz ilerlediğini göstermektedir.

Neoklasik elit teorisine göre elitler, kendilerini yeniden üretme eğilimindedir. Belediye başkanlarının çoğunluğunun 45-54 yaş aralığında olması (%37) ve gençlerin (%1’in altında) neredeyse hiç temsil edilmemesi, bu elitlerin kendilerini sürekli yeniden ürettiğini kanıtlamaktadır. Yani, siyasal sistem içerisinde belirli bir yaş ve deneyim eşliğini aşan bireyler elit konumuna erişebilirken, gençler sistematik olarak bu sürecin dışında kalmaktadır. Benzer şekilde, belediye başkanlarının büyük çoğunluğunun erkek olması (%92,8), siyasal elitlerin içinde kadınların temsiliyetinin oldukça sınırlı kaldığını ve mevcut elitlerin belirli grupların dahil olmasını engellediğini göstermektedir.

Neoklasik elit teorisi, modern toplumlarda elitlerin sadece doğuştan gelen ayrıcalıklara değil, aynı zamanda bilgiye ve uzmanlığa dayalı statülere sahip olmaları gerektiğini öne sürer. Türkiye’de belediye başkanlarının %68,3’ünün üniversite mezunu olması ve özellikle büyükşehirlerde bu oranın daha da yükselmesi (%96,7), bilgiye dayalı elitlerin yönetici pozisyonlara gelme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, Mills’in vurguladığı gibi, toplumun belirli bir kesiminin teknik bilgi ve uzmanlık yoluyla iktidar pozisyonlarına ulaşabildiğini kanıtlamaktadır. Ancak, düşük eğitim seviyesine sahip belediye başkanlarının varlığı (%3 ilkokul, %28,7 ortaokul/lise), neoklasik elit teorisinin bilgiye dayalı elit yapısının her zaman geçerli olmadığını da göstermektedir.

Neoklasik elit teorisi, yönetici elitlerin toplumun geniş kesimlerini karar alma süreçlerinden dışladığını savunmaktadır. Türkiye’de belediye başkanlarının profilleri incelendiğinde, kadınların, gençlerin ve düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin bu süreçlere katılımının sınırlı olduğu görülmektedir. Kadınların belediye başkanları arasındaki oranının sadece %7,2 olması ve 30 yaş altındaki belediye başkanlarının neredeyse hiç bulunmaması, yerel yönetimlerin büyük ölçüde belirli sosyal gruplar tarafından kontrol edildiğini göstermektedir. Bu durum, halkın seçimler aracılığıyla yöneticilerini belirlediğini ancak bu seçimlerin sadece belirli bir elit havuzundan yapıldığını ortaya koymaktadır.

Çoğulcu elit teorisine göre, siyasal güç tek bir grubun elinde değil, farklı sosyal, ekonomik ve ideolojik gruplar arasında paylaşılmaktadır. Türkiye’de 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimleri sonrasında seçilen belediye başkanlarının büyük çoğunluğunun belirli yaş, cinsiyet ve eğitim gruplarından geldiği göz önüne alındığında, siyasal gücün geniş bir dağılım göstermediği görülmektedir. Belediye başkanlarının %92,8’inin erkek, %68,3’ünün üniversite mezunu ve çoğunluğunun 45-54 yaş aralığında olması, siyasal gücün belirli elit gruplar içinde toplandığını göstermektedir.

Çoğulcu elit teorisi, toplumun farklı kesimlerinin siyasal karar alma süreçlerine katılmasını savunmaktadır. Ancak Türkiye’de belediye başkanlarının demografik yapısı incelendiğinde, kadınların (%7,2) ve gençlerin (%1’in altında) temsiliyetinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, çoğulcu elit teorisinin temel varsayımlarından biri olan "gücün farklı gruplar arasında dengeli dağılımı" ilkesiyle çelişmektedir. Kadınların düşük temsiliyeti, yerel

yönetimlerin sadece belirli gruplar tarafından domine edildiğini ve siyasal gücün geniş halk katılımına tam anlamıyla açık olmadığını kanıtlamaktadır. Aynı şekilde, gençlerin yerel yönetimlerde neredeyse hiç temsil edilmemesi, siyasal elitlerin belirli bir yaş grubunda yoğunlaştığını ve gençlerin karar alma mekanizmalarına dahil olma şanslarının çok sınırlı olduğunu göstermektedir.

Çoğulcu elit teorisi, karar alma süreçlerinin yalnızca yöneticiler tarafından değil, aynı zamanda çeşitli baskı grupları, sivil toplum kuruluşları ve ekonomik aktörler tarafından da etkilendiğini öne sürer. Türkiye’de belediye başkanlarının büyük çoğunluğunun üniversite mezunu olması (%68,3) ve özellikle büyükşehirlerde bu oranın daha da yüksek olması, karar alma süreçlerinde teknik bilgiye ve uzmanlığa dayalı elitlerin daha fazla etkili olduğunu göstermektedir.

Çoğulcu elit teorisi, ideal olarak gücün farklı gruplar arasında paylaşıldığını savunsa da, Türkiye’de belirli grupların siyasal süreçlere dahil olmasının zor olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi düşük bireylerin, kadınların ve gençlerin siyasal süreçlerde yer alma oranlarının oldukça düşük olması, çoğulcu yapının sınırlarını göstermektedir. Robert Dahl’ın çoğulculuk teorisinde belirttiği gibi, çoğulcu demokrasilerde siyasal gücün farklı gruplar arasında eşit dağılımı beklenir. Ancak Türkiye’de belediye başkanlarının büyük bir kısmının benzer sosyo-demografik özelliklere sahip olması, siyasal elitlerin belirli bir yapıda süreklilik kazandığını göstermektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; Türkiye’de belediye başkanlarının profilleri, elit teorilerinden her biri ile farklı açılardan açıklanabilmektedir. Klasik elit teorisi, yönetici sınıfın eğitim, yaş ve deneyime dayalı olarak şekillendiğini doğrulamaktadır. Demokratik elit teorisi, seçimlerin meşruiyet sağladığını ancak temsiliyetin sınırlı kaldığını gösterir. Neoklasik elit teorisi, modernleşme ve bilgiye dayalı yönetimlerin önemini vurgulamaktadır. Plüralist elit teorisi ise, güç dağılımında dengesizliklerin ve temsil sorunlarının varlığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye’de belediye başkanlarının demografik özelliklerini elit teorileri perspektifinden değerlendirmiştir. Analiz sonuçları, belediye başkanlarının büyük çoğunluğunun erkek, üniversite mezunu ve orta yaş grubunda olduğunu ortaya koymuştur. Kadınların ve gençlerin yerel yönetimlerdeki temsili oldukça sınırlı kalmış, bu durum demokratik katılım ve temsiliyet açısından önemli eksikliklere işaret etmiştir. Elit teorileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, klasik elit teorisi, belediye başkanlarının yüksek eğitim düzeyleri ve orta yaş grubunda yoğunlaşmasıyla desteklenmiştir. Bu durum, elitlerin bilgi, deneyim ve eğitim gibi niteliklerle yönetici pozisyonlarına seçildiğini göstermektedir. Ayrıca, belediye başkanlarının yaş ve cinsiyet dağılımları, yöneticilerin çoğunlukla orta yaşlı erkeklerden oluştuğunu göstermektedir. Bu durum, klasik elit teorisinin elitlerin sürekliliği ve toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesi yönündeki varsayımlarını doğrulamaktadır.

Demokratik elit teorisi açısından değerlendirildiğinde, seçim süreçlerinin halkın katılımı ile gerçekleştiği görülmüştür. Ancak, düşük kadın ve genç temsil oranları, demokratik eşitlik ilkesine dair sorunları gözler önüne sermektedir. Neoklasik elit teorisi bağlamında, belediye başkanlarının büyük kısmının yükseköğrenim düzeyine sahip olması, bilgi temelli elitizmin modern toplumlarda ön plana çıktığını desteklemektedir. Bununla birlikte, kırsal bölgelerde daha düşük eğitim düzeylerinin öne çıkması, modernleşmenin eşitsiz dağıldığını göstermektedir.

Neoklasik elit teorisi, bilgiye dayalı elitizmin modern toplumlarda ön plana çıktığını savunmaktadır. Türkiye’de belediye başkanlarının büyük bir kısmının üniversite mezunu olması, bu teoriyi destekler niteliktedir. Özellikle büyükşehir belediye başkanlarının daha yüksek eğitim seviyelerine sahip olması, kentleşmenin bilgi temelli elitizmi güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, kırsal bölgelerde eğitim düzeyi daha düşük başkanların varlığı, bilgiye dayalı elitizmin bölgesel farklılıklar gösterdiğini işaret etmektedir.

Çoğulcu elit teorisi, farklı baskı gruplarının karar alma süreçlerine dahil olduğu bir yönetim yapısını savunur. Ancak çalışmanın bulguları, Türkiye’de kadınların ve gençlerin temsil oranlarının düşük olduğunu, dolayısıyla çoğulculuk ilkesinin tam anlamıyla gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Kadın başkanların bulunmadığı 48 ilin varlığı, sosyoekonomik gelişmişliğin tek başına temsil çeşitliliğini sağlamadığını göstermektedir. Bu durum, yerel yönetimlerde temsilde eşitlik ve çoğulculuğun artırılması için politikalar geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın sınırlılığı gereği Türkiye’de 31 Mart 2024 tarihinde seçilen belediye başkanlarının cinsiyet, yaş ve eğitim durumu açısından demografik bilgileri analiz edilmiştir. Ancak YSK Açık Veri Portalı 2009 yılından itibaren gerçekleştirilen yerel seçimlere dair istatistikleri yayınlamaktadır. Dolayısıyla gelecekte belediye başkanlarının profilleri üzerine yapılacak çalışmalarda geçmiş yerel seçimlerin verileri yol gösterici olabilir. Ayrıca Türkiye’nin kentleşme hızı artmakta, okur-yazarlık düzeyi yükselmektedir. Gelecek yerel seçimlerde seçilecek belediye başkanlarından kadın oranının artıp artmayacağı, yaş gruplarının nasıl dağılacağı ve eğitim düzeyinin nasıl değişeceği açısından bu çalışma bir karşılaştırma niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Akyol, İ. T. ve Bek, A. (2021). Türkiye’de Yerel Seçimlerde Kadın: 2000 Sonrası Yerel Seçimlerde Kadınların Yerel Siyasetteki Yerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 1-23.
- Arslan, A. (2003). Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 115–135.
- Arslan, A. (2005). Tek Partili Dönem ve Çok Partili Dönem Türk Siyasi Elitlerinin Toplumsal Profillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(1), 160–178.
- Arslan, M. (2015). Elit Teorisinin Doğuşu ve Kitle Korkusu. *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi*, 13(50), 76-95.
- Bachrach, P., & Baratz, M. S. (1962). Two Faces of Power. *The American Political Science Review*, 56(4), 947–952.
- Bottomore, T. (1997). *Seçkinler ve Toplum*, (E. Mutlu, Çev.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Çeğin, G. (2018). Elit Teorisi ve Siyaset. *Siyaset Sosyolojisi*. ed. Nuray Karaca. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Erol, Ş. (2023). *Yerel Yönetimlerin Elitist Yaklaşım Kapsamında Değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Kapani, M. (2004). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Kapani, M. (2015). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Kurtbaş, İ. (2017). Bir Klasik Elitizm Eleştirisi ve Yeni Bir Elitizm Modeli Önerisi: “Güçlü Demokratik Elitizm Modeli”. *Journal of Turkish Studies*, 12(3), 394–418.
- Meisel, J. (1962). *The Myth of The Ruling Class: Gaetano Mosca and Elite*. Michigan: Michigan UP.
- Mills, C. W. (1974). *İktidar Seçkinleri* (Ü. Oskay, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oyen, E. (1990). *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London: Sage.
- Şeker, G. ve Orhan, S. (2024). Elit Teoriler Kapsamında Belediye Başkanlarının Demografik Analizleri: 1980 Sonrası Elazığ İli Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 7(2), 711-738.
- Turhan, M. (1991). *Siyasi Elitler*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Vergara, L. G. (2013). Elites, Political Elites and Social Change in Modern Societies. *Revista De Sociologia*, 28, 31–49.
- Yüksek Seçim Kurulu (YSK). (2024a). T.C. Yüksek Seçim Kurulu açık veri portalı. <https://acikveri.ysk.gov.tr/secim-sonuc-istatistik/secim-sonuc> (Erişim tarihi: 14.11.2024–15.11.2024).
- Yüksek Seçim Kurulu (YSK). (2024b). T.C. Yüksek Seçim Kurulu açık veri portalı. <https://acikveri.ysk.gov.tr/anasayfa> (Erişim tarihi: 10.10.2024–10.11.2024).



A CASE STUDY OF CYANIDE GOLD MINING: THE İLİÇ LANDSLIDE ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF ECOCIDE AND INTERNATIONAL LAW

SİYANÜRLÜ ALTIN MADENCİLİĞİNE İLİŞKİN BİR VAKA ÇALIŞMASI: İLİÇ HEYELANI EKOKIRIM VE ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN ANALİZLER

Abstract

This study evaluates the incident associated with cyanide gold mining, and the ecological disasters that have occurred and/or may arise as a consequence, analyzed through the lens of international law and in terms of cross-border regulations. This evaluation will consider the inclination of international public opinion to characterize ecocide as an international and universal crime, particularly in recent years. This perspective examines the potential for preventing cyanide gold mining activities through international legal regulations concerning ecocide and ecocide crimes. It analyzes the disaster resulting from the 2024 incident at the cyanide gold mining site in İliç, Erzincan/Türkiye. This discussion explores the potential for international liability arising from aggressive, risky, and hazardous mining activities. Cyanide gold mining poses significant risks to the planet and its ecosystems, underscoring the necessity for robust environmental protection regulations. The definition and acceptance of ecocide as a universal crime has emerged as a significant phenomenon in this context.

Kutluhan BOZKURT *

* Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi Hukuk Fakültesi

E-posta/E-mail:
kutluhan.bozkurt@gedik.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7489-9029

Keywords: Cyanide Gold Mining, Ecocide, International Responsibility, International Law -Cross-Border Regulations and Dangerous Mining Activities.

Öz

Bu çalışmada siyanürlü altın madenciliği ve madencilik faaliyeti sırasında meydana gelen kaza ve bu kazaya bağlı olarak oluşan ve/veya oluşabilecek ekolojik felaketlerin uluslararası hukuk açısından ve sınırışan düzenlemeler bakımından değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Elbette bu değerlendirme yapılırken son yıllarda ekokırımın uluslararası ve evrensel bir suç olması yönünde veya evrensel bir suç olarak tanımlanması hususunda uluslararası kamuoyunda oluşan eğilimin de göz önünde bulundurulması hususu özel olarak dikkate alınmaktadır. Bu perspektifte; ekokırım ve ekokırım suçların (olası) bir uluslararası hukuk düzenlemesine dönüşmesi olgusu gözetilerek, Erzincan, İliç/ Türkiye'de 2024 yılında siyanürlü altın madencilik faaliyetinin yapıldığı madende gerçekleşen kaza sonucu ortaya çıkan felaketin analizi ile siyanürlü altın madenciliği faaliyetinin hem uluslararası hukuk hem de ekokırım suçları bakımından durumu tartışılmaktadır. Bu tartışmaya bağlı olarak; agresif, riskli ve tehlikeli madencilik faaliyetlerinden doğması muhtemel uluslararası sorumluluk halleri de doğal olarak tartışılmaktadır. Siyanürlü altın madenciliğinin yarattığı risk ve ekolojik felaketlerin gezegeni ve ekosistemini tehdit etmesinden ötürü, bu alanda etkili gezegen ve doğa dostu koruyucu düzenlemelere ihtiyaç olduğu ve bu bağlamda ekokırımın evrensel bir suç olarak tanımlanması ve kabul edilmesi hususlarının önemli bir olgu olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyanürlü Altın Madenciliği, Ekokırım, Uluslararası Sorumluluk, Uluslararası Hukuk-Sınırışan Düzenlemeler ve Tehlikeli Madencilik Faaliyetleri.

Başvuru/Submitted: 29.12.2024

Kabul/Accepted : 06.02.2025

Introduction

The landslide at a gold mining site in *İliç*, Erzincan, Türkiye, has rekindled the debate on ecocide and heightened concerns regarding the incorporation of detrimental mining practices into the definition of ecocide offenses.¹ Cyanide-based gold mining is neither benign nor ecologically sustainable; the lethal consequences of cyanide can obliterate not only human populations but also the surrounding area and its natural ecosystem. Regretably, the preservation of nature is not prioritized in mining activities; rather, nature itself subjected to exploitation. Consequently, in the light of this tragedy, it is crucial to examine mining activities broadly and cyanide gold mining specifically within the context of international ecocide legislation.

On 13 February 2024, a landslide at a gold mining site (DW, 2024), operated by an American corporation in the *İliç* district of Erzincan, Türkiye, resulted in a humanitarian and environmental catastrophe. This extreme occurrence, because of its proximity to the water basin and the Euphrates River, could impact not only human life but also the entire ecosystem, affecting a broader area that includes other countries. Non-governmental organizations (TTB, 2024), professional associations nature, environment, and public health associations, along with specialists in these domains, contend that cyanide gold mining is an exceedingly hazardous and lethal endeavor. These organizations and experts have asserted that cyanide mining presents considerable hazards to both the environment and human health (Ülker, 2024).

The methods and strategies that resulted in the the *İliç* Çöpler gold mine catastrophe on 13 February 2024 constitute a blatant infringement of the rights to life, health, and a sustainable environment (TBB, 2024). This catastrophe led to the entombment of nine workers beneath the earth, and the displacement of a substantial volume of cyanide-laden dirt towards the Euphrates basin, an essential water source (TBB, 2024). Emphasizing the intrinsic dangers of gold mining involving highly poisonous cyanide is crucial. Compromising the environment, and ultimately nature, for perilous profit through this method is exceedingly dubious. Mitigating this perilous and hazardous scenario is crucial on both national and international levels.

1. Factors Influencing the Preference of Cyanide Gold Mining and Associated Damages and Risks

The late 19th century saw the first successful use of cyanide in gold mining² (BBC News, 2024; Metalurji ve Toplum, 2024). The risks involved in this method are a major topic of debate today. In Türkiye, cyanide gold mining has been a controversial issue since the establishment of the *Bergama Ovacık* mine in 2001. Today, countries such as the Czech Republic, Hungary, and Germany widely debate, criticize, and even ban cyanide gold mining and its techniques (Laitos, 2013:870). After the grinding process, this method mixes the extracted ore from the quarry with cyanide to chemically separate the gold from the ore. This chemical process separates not only gold but also metals such as silver, copper, iron, and other heavy metals such as arsenic and lead, which have toxic effects (Ülker, 2024). The “cyanide extraction,” technique dissolves the gold in the appropriately crushed or ground ore using cyanide (Ülker, 2024). One of the only economically viable methods for recovering gold ore is the use of cyanide solution. Its low initial investment and operating costs make it preferable. In addition, the investment and payback

¹ For this concept, please see Moribe, et al (2023).

² “The USA first used the cyanide technique to extract gold in 1867. However, this technique was abandoned because it was not economical with the technology of that day and the use of cyanidation technique increased in the early 1950s after it was determined that gold in cyanide solution could be easily absorbed by activated carbon.” See, Metalurji ve Toplum (2024).

process is highly incentivized and short, making it more attractive than other methods (Mudder and Botz, 2004:64-66; Ülker, 2024).

The Istanbul branch of the Chamber of Environmental Engineers, a professional organization in Türkiye, asserts that cyanide is the most effective method for mining operators and companies, facilitating gold production at a reduced cost and with minimal investment (BBC News, 2024; Metalurji ve Toplum, 2024). This manufacturing strategy disregards environmental expenses, which constitutes the primary profit for mining businesses, especially those gold mining. Consequently, firms can evade expenditures required for environmental regulation and the establishment of sustainable and the establishment and health-conscious mining operations, so generating surplus value or profit through this approach (BBC News, 2024; Metalurji ve Toplum, 2024). This scenario creates a compelling motivation for the utilization of cyanide, enabling mining corporations to achieve substantial revenues with minimal expenses (Freitas and Horta, 2023; 3).

TEMA Foundation³, a prominent non-governmental organization in Türkiye, asserts that during cyanide gold exploration and extraction, the initial exploration phase involves drilling numerous boreholes (hundreds) in the field. These boreholes are often unreachable by land vehicles, necessitating the cutting down of a significant number of trees (thousands) in forested regions to facilitate vehicles access to the drilling sites, which also results in damage to agricultural and pasture areas (TEMA, 2024). It should be emphasised that the primary soil layer inhabited by living organisms is either removed or compromised due to the cyanide stripping process employed in mining operations (Anning *et al*, 2019:1117). Furthermore, the blasting techniques utilized for extracting gold ore lead to detrimental effects on the underground water supply, severe landslides in the vicinity of the mine, and excessive dust and noise pollution (Abdalla *et al*, 2010: 85-891-892; DW, 2024).

TEMA's research indicates that the application of sodium cyanide not only extracts gold from the ore, but it also releases heavy metals and hazardous elements such as arsenic, antimony, cadmium, lead, mercury, and molybdenum that are typically present in the soil. These elements and heavy metals are then transformed into deleterious. It indicates that samples collected from surface water, soil, aquatic flora and fauna, terrestrial vegetation, and avian species in proximity to a gold mine exhibit elevated arsenic concentrations, presenting a health hazard (European Commission (EUROSTAT), 2010:6-8). TEMA, which is vital for the conservation of habitats and biodiversity in Türkiye, asserts that cyanide gold mining elevates mercury concentrations in municipal water, associated with the tailings ponds constructed in the mining region (TEMA, 2024). It maintains that scientific research indicates that overflows and leaks in waste storage facilities result in cadmium contamination of drinking water, groundwater and soil (Mudder and Botz, 2004:64-66; Abdalla *et al*, 2010:885-891-892).

TTB⁴ a prominent professional organization in Türkiye, explicitly articulates the following in its position paper on cyanide gold mining:

Cyanide is the name of a group of chemicals containing carbon and nitrogen. Most cyanide compounds are powerful and fast-acting poisons. Cyanide can enter the body through inhalation, contact with soil and ingestion of water and food. While sodium cyanide separates gold from the soil, it also liberates elements/heavy metals such as arsenic, antimony, cadmium, lead, mercury and molybdenum from harmless compounds in the soil and transforms them into harmful forms. High levels of arsenic have been found in samples of

³ The Turkish Foundation for Combating Soil Erosion, for Reforestation and the Protection of Natural Habitats.

⁴ The Turkish Medical Association.

surface water, soil, aquatic plants and insects, terrestrial plants and birds around the gold mine (TTB, 2024).

The TTB, has clearly outlined the risks associated with the use of cyanide in mining. The TTB claims that cyanide tailings ponds are the cause of the dramatic rise in mercury levels in drinking water, and that scientific research indicates that cadmium contaminates water and soil as a result of leaks and overflows from these ponds, landslides, or dam failures (European Environment Agency, 2024). Consequently, the TTB opinion suggests all these toxic and harmful compounds, particularly cyanide, mercury and other heavy metals, are readily absorbed into the body through inhalation, water and food consumption, resulting in various health problems (Acar, 2024; European Environment Agency, 2024).⁵ Considering the effects of cyanide gold mining on living organisms in the mining region is crucial, as it can result in acute and chronic poisoning, anemia, heart failure, various cancers, kidney failure, mental illness, and abnormal births (anomalies), should not be ignored (TTB, 2024; Freitas and Horta, 2023:1).

2. Legal Status of Cyanide Gold Mining and International Regulations

Cyanide is a hazardous compound characterized by a carbon and a nitrogen atom connected by a triple bond (C≡N group). Hydrogen cyanide can be readily converted into a chemical weapon (Marauhn, 2016; Tucker, 2012). The 1925 Geneva Protocol⁶ and the 1993 Chemical Weapons Convention⁷ prohibit the use of hydrogen cyanide in warfare and armed conflict (KSYÖ – Kenar and Sezigen, 2017:77-79). Cyanide gold mining remains a prevalent and aggressive commercial activity, despite the existing prohibition.

In cyanide gold mining, it is essential to consider not only cyanide itself but also other compounds that can become harmful through the release of elements and heavy metals such as arsenic, antimony, cadmium, lead, mercury, and molybdenum. These elements are typically harmless in their original soil compounds (Freitas and Horta, 2023:4). Consequently, although cyanide is central to the issue, its application also alters other heavy metals and toxic or hazardous compounds, resulting in the creation of harmful forms. The presence of these hazardous forms elevates the potential for harm to all living organisms. A comprehensive legal evaluation of the issue is essential, taking into account all the detrimental compounds and heavy metals generated by cyanide gold mining. Failing to evaluate the problem and associated risks from incomplete comprehensive and thorough standpoint could result in premature conclusions.

Four of the ten chemicals of public health concern identified by the World Health Organization (WHO) are heavy metals: cadmium, mercury, lead, and arsenic (European Environment Agency, 2024).⁸ Despite the fact that these heavy metals, particularly mercury, are naturally present in the environment, they typically pose no significant risks due to their safe storage in minerals. Nevertheless, human activities generate hazards and risks. By discharging substantial quantities of mercury and other heavy metals into the environment, cyanide mining

⁵ See also, opinion of the Turkish Thoracic Society on the Gold Mine Accident in İliç, Erzincan (Türk Toraks Derneği'nin Erzincan İliç'te Yaşanan Altın Madeni Kazası ile İlgili Görüşü), <https://toraks.org.tr/files/mf/site/turk-toraks-dernegi-nin-erzincan-ilicte-yasanan-alt-7a29b01c.pdf>

⁶ The Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, usually called the Geneva Protocol.

⁷ The Chemical Weapons Convention (CWC), officially the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction.

⁸ See also; https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/41401/WHO_TRS_647.pdf?sequence=1; and <https://www.undrr.org/hips-cluster/heavy-metals>

exacerbates this risk, allowing them to circulate freely for thousands of years (European Environment Agency, 2024).

Mining activities within a country should be regarded as an exercise of the nation's sovereign rights. In this context, states perform mining activities in compliance with their national laws and regulations. International regulations regarding the use of specific hazardous and harmful elements and compounds in mining activities are gaining significance. Consequently, it is a contentious and flawed perspective to regard the rights of states to engage in mining activities as absolute and unrestricted. The unconditional and forceful exercise of this right may lead to irreversible and unavoidable harm. Hazardous elements, including heavy metals and compounds, pose substantial risks to the global community, the environment and ultimately the planet, affecting all life-sustaining components, both biotic and abiotic (TTB, 2024).

No direct international law specifically regulates, limits, or prohibits cyanide gold mining. Regulations exist that govern the hazardous chemicals generated through cyanide and the associated risks and harms they present. The World Health Organization (WHO) emphasizes that the Minamata Convention, adopted in 2013 and ratified by 152 countries, is a significant international regulation concerning chemical elements that pose potential public health risks (UN Environment Programme, 2024; Kayhan, 2022:718-720).

Furthermore, the Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law,⁹ a Council of Europe regulation enacted in Strasbourg in 1998, is an additional regulation worthy of consideration (Özenbaş, 2013:924-925; Bozkurt and Çitköylü, 2024:513-514). This regulation enables the Council of Europe to incorporate criminal law and its principles into environmental protection initiatives. Despite a modest number of countries having signed and approved this agreement, it signifies a new age of environmental protection regulations.

The Aarhus Convention is another important treaty.¹⁰ Many nations approved this Convention, which was presented for signing at the 4th Conference of Environment Ministers in Aarhus, Denmark, on 25 June 1998, and it was established as the Aarhus Convention in October 2001.¹¹ Article 1 of this Convention underscores the safeguarding of the rights of current and future generations to inhabit an environment conducive to their health and well-being, while ensuring access to information regarding environmental issues, public involvement in decision-making, and the right to judicial review (Hukukbook, 2024).

The Aarhus Convention accentuates public rights encompassing access to accurate information, involvement in decision-making, and access to justice in environmental issues (Aarhus Convention, 1998). It fosters communication and engagement between governments and the populace while allowing for judicial oversight. This guarantees citizens' access to public information regarding environmental protection fosters transparent and equitable regulation and creates a framework for environmental protection in accordance with international law (Aarhus Convention, 1998). The Aarhus Convention is significant in addressing concerns regarding cyanide gold mining.

⁹ The Convention has not yet entered into force. However, the ECtHR took it into account in its judgment. Please see Case of *Öneryıldız v. Türkiye*; [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-162089%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-162089%22]})

¹⁰ Türkiye is not a party to the Convention. However, the discussion here is about the cross-border applicability of the Aarhus Convention. Please refer to Arpacık (2022) for an interesting and well-founded assessment.

¹¹ The exact wording of this convention is as follows: "Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters". This convention was prepared by the United Nations Economic Commission for Europe. Unfortunately, Türkiye is not a party to the Convention.

The Cyanide Management Institute, overseen by the United Nations Environment Programme (UNEP) and the International Council on Metals and Environment (ICME), was founded and in 2017, the "International Cyanide Management Code for the Production, Transport and Use of Cyanide in Gold Production" was ratified.¹² This code, however, lacks regulations and penalties concerning cyanide-induced environmental harm. The Code's principal aim is to develop relevant standards.

With regard the Rome Statute, while there is no explicit provision addressing cyanide gold mining, it would be advantageous for the international community and the public to investigate whether cyanide gold mining could be classified as a crime against humanity under Article 5 of the Statute. This context necessitates a discussion on whether the natural and environmental disaster resulting from the landslide in *İliç*, Erzincan, Türkiye, qualifies as a crime of ecocide. The European Union's approach to cyanide gold mining warrants emphasis. On 5 May 2010, The European Parliament, adopted a resolution advocating for a comprehensive ban on cyanide mining technologies and urged the European Commission to implement a regulation prohibiting their use (EUR-Lex, 2010; Bocse, 2021:286). Nevertheless, the EU Commission has not yet approved the Parliament's resolution or the request for a regulation (Bocse, 2021).

Moreover, it is crucial to consider the European Convention on Human Rights (ECHR), a pivotal law of the Council of Europe, in relation to this ecological catastrophe. The ECHR will serve as a crucial legal foundation, particularly for infringements of the right to life, the safeguarding of private life, and entitlement to an effective remedy.¹³

3. The Case in the Context of Ecocide and International Law Violations

Cyanide gold extraction presents significant risks and is a subject of considerable controversy. Accidents and spills at mining sites can lead to the release of cyanide and various heavy metals and compounds, including mercury, arsenic, and cadmium, into the environment in hazardous forms, presenting significant risks to human health and other organisms.

Fatalities occurred when an immense earth mound excavated at the cyanide gold mine in *İliç*, Erzincan, collapsed. The mine site is in proximity to the Euphrates River and its watershed, an essential watershed in Türkiye and the Persian Gulf region (Çakır, 2024). The Euphrates traverses Türkiye, Syria and Iraq before merging with the Tigris, which begins in Türkiye and empties into the Persian Gulf.

The potential for the mixture of cyanide and other heavy metals to reach the Euphrates is significant as has the potential to impact not only Türkiye but also other countries, posing a risk a large population across a wide geographical area. Consequently, the issue should not be regarded as merely environmental contamination. The environmental impact and risks of the disaster may entitle Türkiye to responsibilities under international regulations. It is imperative to address the potential for an ecocide crime or ecocide to occur as a consequence of the accident in question, given the disaster's severe geographical impact and its magnitude.

While a universally accepted definition of ecocide is lacking at the international level (Bozkurt and Nemeç, 2024:355-356), it is reasonable to characterize the situation as an ecological disaster due to the lethal risks associated with cyanide and other heavy metals. The ecological

¹² "International Cyanide Management Code for the Production, Transport and Use of Cyanide in Gold Production". It should be noted that the 'International Cyanide Management Code for the Production, Transport and Use of Cyanide in Gold Production' is a voluntary and performance-based best practices certification programme for the management of cyanide in gold and silver mining. See, <https://cyanidecode.org/languages/turkish/>

¹³ Please see following pages.

contamination resulting from the accident in *İliç*, Erzincan, must be regarded as an important component in assessing the critical risk to all living organisms in the scope of ecocide. Given that the disaster inflicts harm on both nature and the planet, it is appropriate to categorize this event as an ecocide crime and to establish the legal framework accordingly.

Countries are progressively prohibiting cyanide gold mining due to the associated risks it poses, and judicial rulings may classify accidents resulting from this mining practice as ecocide crimes (Uhm, 2020; 105-107). Currently, the absence of a universally accepted international regulation on ecocide suggests that addressing this issue within the framework of existing international regulations may be easier to implement. Over time, a customary practice may emerge, leading to the establishment of corresponding rules. Ecocide may also be incorporated as a crime under the *jus cogens* principles, which represent fundamental norms of international law binding on all states.

This approach should not be disregarded as it appears to be an appropriate method for safeguarding nature and the world. Consequently, it is anticipated that the initiation of litigation and petitions claiming that the incident constitutes an ecocide crime under international law. Thus, the ecological disaster in *İliç*, Erzincan, presents a chance to analyze and assess the hazards and harms inflicted by cyanide gold mining as an act of ecocide. National and international initiatives and litigations should be foreseen in this regard. Climate and environmental activists have lodged a complaint with the International Criminal Court (ICC)¹⁴, urging that the Erzincan, *İliç* ecological tragedy be classified as an ecocide and that a probe be initiated (Kaya, 2024).

The legal ramifications of the incident can be assessed as follows: Article 5 of the Rome Statute¹⁵ delineates the classifications of offenses within the jurisdiction of the International Criminal Court (ICC), encompassing genocide, crimes against humanity, war crimes, and the crime of aggression. Currently, however, there is no designated title or category for 'ecocide crimes' within the defined classification of crimes (Rome Statute, 1998/2002). Nonetheless, cyanide mining operations may indirectly be classified as crimes against humanity, as the lethal risks and severe health detriments they can inflict. The stance and methodology of the International Criminal Court (ICC) will be pivotal in legal proceedings and may represent a significant milestone in the evolution of international law. It will be intriguing to witness how the ICC addresses and interprets cases concerning ecological disasters resulting from activities like cyanide mining, as this may influence future legal precedents and frameworks for environmental crimes.

An additional aspect of the issue regarding international law is to evaluate Türkiye's conceivable legal liability under the "Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law," ratified by the Council of Europe in Strasbourg in 1998. The European Court of Human Rights (ECHR), the legal authority of the Council of Europe, has examined this Convention, despite Türkiye not being a signatory, and has interpreted and enforced it in prior instances involving Türkiye. The ECHR is developing jurisprudence concerning Article 2 of the European Convention on Human Rights (ECHR), which governs the "right to life," and Article 8, which pertains to the "protection of private life," particularly in relation to transboundary treaties (Bozkurt, 2023:219).

The legal significance of a nation's membership in the 1998 Convention on the Protection of the Environment via Criminal Law is negligible, given this regulation operates on a transboundary

¹⁴ The liability that it is discussed here is only for the people involved. In other words, it may be the responsible persons who authorise this mining activity and do not take the necessary precautions.

¹⁵ Türkiye is not a party to the Rome Statute. However, the discussion here is about the cross-border applicability of the Rome Statute.

basis. In the Öneriyıldız Case, the ECtHR utilized the Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, to which Türkiye is not a signatory, to ascertain the interpretation of Article 2 of the ECHR. This decision was taken since the case addressed a separate issue (Bozkurt, 2023:219).

The ecological calamity in *İliç*, Erzincan, which resulted in violations of the right to life, privacy and an effective remedy, should be considered. It is highly probable that these facts will shortly result in concrete applications and lawsuits. It is a fact that the ECHR has identified violations against Türkiye in other applications, despite the fact that Türkiye is not a party to the "Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law" that was adopted by the Council of Europe in Strasbourg in 1998 (*Öneriyıldız v. Türkiye*—Hudoc, an application (no. 48939/99)).

The ECtHR has stated that transboundary regulations are essential for safeguarding the environment and ecosystems. Therefore, it is imperative to initiate proceedings forthwith under Article 2 and Article 13, "The right to an effective remedy" of the European Convention on Human Rights (ECHR) even subsequent to the exhaustion of domestic remedies. Consequently, individuals directly or indirectly impacted by the ecological calamity that may qualify as an ecocide crime possess the right to initiate this judicial procedure. It is essential to acknowledge that this scenario adversely affects not only humans but also other organisms, their ecosystems, the Euphrates River and ultimately the entire globe.

The breach of the Aarhus Convention¹⁶ (Güneş, 2010:302-304) constitutes another legal recourse against Türkiye. There are perceived deficiencies in ensuring that citizens have access to complete public information regarding environmental protection and nature conservation, which is fundamental to the right to a healthy and ecological environment. Public criticism and concern have emerged regarding the transparency of inspection results communication, the effectiveness of inspections, and the concealment of associated risks (Kaya, 2024).

The public was excluded from the decision-making process regarding aggressive mining practices, raising concerns about the absence of clear, fair, and trustworthy regulations to prevent the disaster. Türkiye will soon need to address its obligations under the Aarhus Convention. In this context, the Aarhus Convention will be pertinent to the regulation of cyanide gold mining (Bozkurt, 2024:169).

Moreover, recent reports in the national media reveal that a new gold exploring initiative has been sanctioned in *İliç*, Erzincan (DW, 2024; Yeşil Gazete, 2024). This emphasizes the prioritization of economic goals and profit maximization above human-centered considerations. The endorsement of hazardous projects, notwithstanding prior tragedies and disasters, highlights deficiencies in transparent process management.

Consequently, aggressive and perilous mineral exploration and extraction activities, as along with the endorsement of such projects, ought to be seen as infringements of the rights of individuals and communities to exist in a clean and ecological environment as stipulated by the Aarhus Convention.

Türkiye is a party to the Minamata Convention, which is another potential violation of international law.¹⁷ The Minamata Convention (The Minamata Convention, 2013), is a legal

¹⁶ Please see footnote no. 10 above.

¹⁷ Türkiye became a party to this convention on 22 October 2022. Please see; <https://cygm.csb.gov.tr/ulkemiz-civaya-iliskin-minamata-sozlesmesine-resmen-taraf-oldu-haber->

document that mandates basic management and mitigation measures for mercury-containing products, processes, and wastes that are generated in sectors that use, release, discharge, or emit mercury. It mandates that Parties, including the Republic of Türkiye, prohibit the production, importation, exportation of certain mercury-containing products and implement effective mercury waste management (Republic of Türkiye Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change, 2022). Additionally, it necessitates that nations devise strategies to mitigate the emissions and consumption of mercury.

The Republic of Türkiye Ministry of Environment, Urbanization, and Climate Change (2022), stipulated that countries must implement the, most sophisticated, precise, and efficient technologies to drastically reduce and eliminate emissions and releases from mineral exploration and extraction activities, particularly from large industrial facilities (Republic of Türkiye Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change, 2022). The ecological catastrophe in *İliç*, Erzincan, is a compelling case for the establishment of a violation situation under the Minamata Convention as indicated by these findings. This is due to the fact that cyanide gold mining discharges harmful heavy metals, particularly mercury. Consequently, it should be legally anticipated that the preference for this method violates the Minamata Convention.

The probability of a legal violation of this Convention suggests an anticipated increase in complaints, requests, and lawsuits, under both national and international law. These actions may seek to address the violation and obtain compensation for the environmental damage caused by cyanide gold mining.

Conclusion

Currently, although aggressive mining activities, particularly cyanide gold mining, are perceived as economically viable commercial endeavors. However, they remain a contentious issue in both international and national discourse due to the associated environmental damage and risks.

The hazards associated with cyanide gold mining have resulted in its prohibition in certain countries. Regrettably, it is still extensively employed as a mining method, in developing or underdeveloped countries, primarily by companies from Western and developed countries. Cyanide is a toxic chemical that poses dangerous and lethal hazards to the ecosystem and living organisms. Furthermore, cyanide mining releases other toxic elements that are generally innocuous (dormant) compounds in nature (in the soil), such as arsenic, antimony, cadmium, lead, mercury, molybdenum and heavy metals. In this context, the potential calamities should not be perceived as mere environmental damage.

The incident in *İliç*, where cyanide gold mining is conducted, cannot be classified as a trivial or commonplace accident. This accident will have implications for both national and international law. In this context, Türkiye's legal responsibility under the Aarhus Convention, Minamata Convention, and the Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, which can be accepted cross-border regulations, will emerge due to the accident that has occurred, along with all associated damages and risks stemming from the authorization of this mining activity. Moreover, responsibilities under international law may emerge in relation to violations of the ECHR, specifically concerning the right to life, the protection of private life, and the right to an effective remedy. If domestic remedies do not produce the necessary legal results, the possibility of individuals filing complaints and applications to the ECHR and to the ICC in the context of the Rome Statute should be discussed as a cross-border regime or regulation in relation to the ecological disaster. Because cross-border practices and approaches are needed to prevent ecological disasters. The fact that countries are not parties to convention and/or statute creates a

state of irresponsibility. Cross-border regulations and judicial decisions that can prevent this are gaining in importance.

International public opinion has highlighted the necessity of categorizing cyanide gold mining activities as ecocide crimes in efforts to halt and prevent such practices. The incident and the resulting ecological disaster are appropriately associated with the concept of ecocide. The inclusion of cyanide gold mining and other aggressive mining activities in ecocide crimes, particularly cyanide gold mining, has gained prominence in efforts to define these crimes on a universal scale.

There are significant efforts to establish ecocide as a universal crime within international public opinion and international law. The prevailing international regulations and protection mechanisms are insufficient to safeguard the planet, its ecosystems, and the local populations from the impacts of cyanide gold mining activities. The legitimate expectation of international public opinion emphasizes the inclusion of all forms of aggressive and cyanide gold mining activities that cause or will cause significant harm to the planet and its ecosystem within ecocide regulations. The implications of the incident and ecological disaster concerning international law will be significantly more substantial than they initially seem.

Defining ecocide as a universal crime under international law is essential for preserving the planet's vital value and the right to life of all species. Ecological disasters are anticipated to catalyze the transformation and development of international law.

References

Aarhus Convention

- Abdalla, O. A., Suliman, F. O., Al-Ajmi, H., Al-Hosni, T., & Rollinson, H. (2010). Cyanide from gold mining and its effect on groundwater in arid areas, Yanqul mine of Oman. *Environmental Earth Sciences*, 60, 885-892.
- Acar, C. (2024). The sliding cyanide heap at the gold mine in İliç had been proposed to be more than doubled". <https://yesilgazete.org/the-sliding-cyanide-heap-at-the-gold-mine-in-ilic-had-been-proposed-to-be-more-than-doubled/> (Accessed 23 March 2025).
- Anning, C., Wang, J., Chen, P., Batmunkh, I., & Lyu, X. (2019). Determination and detoxification of cyanide in gold mine tailings: A review. *Waste Management & Research*, 37(11), 1117-1126.
- Arpacık, C. (2022). Türkiye'nin taraf olmadığı Aarhus Sözleşmesi'ne farklı bir bakış: "Maden, enerji ve nükleer söz konusu olduğunda çevreye bakmam' dersin sana Kovid ve kanser bakar" <https://www.indyurk.com/node/518086/%C3%A7evre/t%C3%BCrkiyenin-taraf-olmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1-aarhus-s%C3%B6zle%C5%9Fmesine-farkl%C4%B1-bir-bak%C4%B1%C5%9F-maden-enerji-ve> (Accessed 23 March 2025).
- BBC News (2024). Erzincan'daki altın madeni: Toprak kayması ve göçük altında kalan 9 işçi ile ilgili ne biliniyor? *BBC* (13.02.2024). <https://www.bbc.com/turkce/articles/ckveyyg5l25o> (Accessed 07 November 2024).
- Bocse, A.-M. (2021). Hybrid transnational advocacy networks in environmental protection: banning the use of cyanide in European gold mining, 21, <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-020-09492-6>.
- Bozkurt, K. (2023). Uluslararası hukuk ve ekokırım suçlar ekseninde Ukrayna-Rusya savaşına ilişkin değerlendirmeler, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), 209-228.
- Bozkurt, K. (2024). *İklim Değişikliği ve Ekokırım Uluslararası Hukukun Entropisi*, Legal Yayınları.
- Bozkurt, K. and Çitköylü, A. (2024). Assessments on the Ukraine-Russia War in the Axis of International Law and Ecocide Crimes, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 505-523.
- Bozkurt, K. And Nemeç, E. N. (2024). Advancing ecocide in international law: A potential legal tool for safeguarding endangered species amidst climate change, *Inonu University Law Review – In ULR* 15(2): 350-357.
- Case Öneriyıldız v. Türkiye- Hudoc, an application (no. 48939/99).
- Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters.
- Çakır, M. (2024). Tıbbi Jeoloji Uzmanı Dr. Atabey bölgedeki altın, demir, bakır madenlerine dikkat çekti: Yukarı Fırat uyarısı! <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/tibbi-jeoloji-uzmani-dr-atabey-bolgedeki-altin-demir-bakir-2177318> (Accessed 09 November 2024).
- DW (2024). News and current affairs from Germany and around the World. *Deutsche Welle*. (Accessed 11 November 2024).
- EUR-Lex Access to European Union law, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52010IP0145>.
- European Environment Agency. (2024). Cıva: çevre ve insan sağlığı için kalıcı bir tehdit: <https://www.eea.europa.eu/tr/articles/civa-cevre-ve-insan-sagligi> (Accessed 01 November 2024).
- European Commission (EUROSTAT) (2010). Eurostat 50304.2009.001-2009.846 Information Hub Enquiry 2010-001 Impacts of Gold Extraction In the EU.
- Freitas, J. and Horta, D. (2023). Impacts of cyanide in gold mining and cyanide removal methodologies in liquid waste from gold processing, *Revista de Metalurgia*, 59 (3), e247-e247
- Güneş, A. M. (2010). Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14, 298-333, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789557#:~:text=Bu%20nihai%20metin%2025%20Haziran,tarihinde%20Aarhus%20S%C3%B6zle%C5%9Fmesi%20y%C3%BCr%C3%BCr%C3%BCr%C4%9Fe%20girmi%C5%9Ftir>.
- <https://cyanidecode.org/languages/turkish/> (Accessed 05 November 2024).

- <https://cygm.csb.gov.tr/ulkemiz-civaya-iliskin-minamata-sozlesmesine-resmen-araf-oldu-haber-https://civasizturkiye.com/belgeler/minamata-sozlesmesi-tr.pdf> (Accessed 05 November 2024).
- [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-162089%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-162089%22]}) (Accessed 23 March 2025).
- <https://hukukbook.com/cevresel-konularda-bilgiye-erisim-karar-vermede-halkin-katilimi-ve-yargiya-basvuru-sozlesmesi-aarhus-sozlesmesi/> (Accessed 07 November 2024).
- https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/41401/WHO_TRS_647.pdf?sequence=1 (Accessed 06 November 2024).
- <https://rm.coe.int/168007f3f4#:~:text=the%20unlawful%20possession%2C%20taking%2C%20damaging,wild%20flora%20and%20fauna%20species.&text=by%20one%20of%20its%20nationals,fall%20under%20any%20territorial%20jurisdiction.> (Accessed 05 November 2024).
- <https://webdosya.csb.gov.tr/db/chemicals/edirdosya/Minamata%20En.pdf> (Accessed 01 November 2024).
- <https://civasizturkiye.com/belgeler/minamata-sozlesmesi-tr.pdf> (Accessed 05 November 2024).
- <https://www.bbc.com/turkce/articles/cx0vw39gx87o> (Accessed 05 November 2024).
- <https://www.dw.com/tr/i%CC%87li%C3%A7te-5-i%C5%9F%C3%A7i-g%C3%B6%C3%A7%C3%BCK-alt%C4%B1dayken-yeni-maden-ruhsat%C4%B1/video-69218226> (Accessed 06 November 2024).
- <https://www.eea.europa.eu/tr/articles/civa-cevre-ve-insan-sagligi> (Accessed 06 November 2024).
- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-9-2023-000296_EN.html#:~:text=On%20the%2010th%20anniversary%20of,water%20bodies%20and%20ecosystems%20from (Accessed 05 November 2024).
- https://www.ttb.org.tr/kollar/halk_sagligi/haber_goster.php?Guid=fa64adc4-f61c-11ec-8f77-41ecdd8d2c36 (Accessed 05 November 2024).
- <https://www.undrr.org/hips-cluster/heavy-metals> (Accessed 08 November 2024).
- <https://yesilgazete.org/256-yeni-ruhsat-verildi-ilicte-yeni-altin-madeni/> (Accessed 05 November 2024).
- International Cyanide Management Code for the Production, Transport and Use of Cyanide in Gold Production.
- Kaya, M. (2024). “Maden kazası uluslararası hukukta sorun yaratabilir”, <https://www.ekonomim.com/gundem/maden-kazasi-uluslararası-hukukta-sorun-yaratabilir-haberi-735285> (Accessed 02 November 2024).
- Kayhan, A. K. (2022). Civa Tehlikesi ile Mücadelede Küresel Uzlaş: Minamata Sözleşmesi, *MÜHF-HAD*, 28(2), 713-743, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2625726>.
- KSYÖ, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, (2017). Kimyasal Savaş Yaralılarının Tıbbi Yönetimi İçin Pratik Rehber, Türkçe Çeviri Ed.: KENAR, L. & SEZİGEN, S. https://sbu.edu.tr/FileFolder/Dosyalar/eb408a43/2018_6/kimyasal_savas_yaralilarinin.pdf.
- Laitos, J. G. (2013). Cyanide, Mining, and the Environment, *Pace Environmental Law Review*, 30(3), 869-949.
- Marauhn, T. (2016). Chemical Weapons and Warfare, Max Planck Encyclopedias of International Law, https://moodle2.units.it/pluginfile.php/464019/mod_resource/content/1/CHEMICAL%20WEAPO NS.pdf
- Metalurji ve Toplum (2024). Siyanür, Altın, İnsan ve Çevre, https://www.metalurji.org.tr/hurdaci/sayi_1/hurdaci1_1014.pdf (Accessed 08 November 2024).
- Minamata Convention and the Mercury Hazard.
- Moribe, C. M., Pereira, F. D. L. B., and França, N. P. C. D. (2023). Ecocide: A new challenge for the international criminal law and for humanity, *Journal of International Criminal Law*, 4, 28-40.
- Mudder, T. I. and Botz, M.M. (2004), Cyanide and society: a critical review, *The European Journal of Mineral Processing and Environmental Protection* 4(1), 62-74.
- Özenbaş, N. (2013). Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Kapsamında Çevrenin Kirlenmesi Suçları, International Conference on Eurasian Economies.
- Rome Satute.

- TBB (2024). Statement of the Union of Turkish Bar Associations on İliç Çöpler Gold Mine Disaster (Türkiye Barolar Birliği İliç Çöpler Altın Madeni Faciası Açıklaması): "Olası zararların önlenmesinin mümkün olduğu durumlarda hukuken kazadan söz edilemez", <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/ilic-copler-altin-madeni-faciasi-aciklamasi-olasi-zararlarin-onlenmesinin-mumkun-oldugu-durumlarda-84596> (Accessed 02 November 2024).
- The Chemical Weapons Convention (CWC), officially the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stock piling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction.
- The Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law.
- The Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, usually called the Geneva Protocol.
- TEMA (2024). (The Turkish Foundation for Combating Soil Erosion, for Reforestation and the Protection of Natural Habitats), <https://www.tema.org.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/tema-vakfindan-ilic-aciklamasi-ulkemizde-vahsi-madencilik-yapilmasini-istemiyoruz> (Accessed 02 November 2024).
- TTB (2024). (Turkish Medical Association Public Health Section), Opinion on Cyanide Gold Mining (Türk Tabipler Birliği Halk Sağlığı Kolu, Siyanürlü Altın Madenciliği ile İlgili Görüş), https://www.ttb.org.tr/kollar/halk_sagligi/haber_goster.php?Guid=fa64adc4-f61c-11ec-8f77-41ecdd8d2c36 (Accessed 03 November 2024).
- Tucker, J. B. (2012). *The Role of the Chemical Weapons Convention in Countering Chemical Terrorism*, DOI: 10.1080/09546553.2011.611839105
- Türk Toraks Derneği (2024). Opinion of the Turkish Thoracic Society on the Gold Mine Accident in İliç, Erzincan (Türk Toraks Derneği'nin Erzincan İliç'te Yaşanan Altın Madeni Kazası ile İlgili Görüşü), <https://toraks.org.tr/files/mf/site/turk-toraks-dernegi-nin-erzincan-ilicte-yasanan-alt-7a29b01c.pdf> (Accessed 04 November 2024).
- UN Environment Programme (2024), Minamata Convention Ratification Map, <https://minamataconvention.org/en/parties/overview> (Accessed 23 March 2025).
- Uhm, D. P. V. (2020). The Diversification of Organized Crime into Gold Mining: Domination, Crime Convergence, and Ecocide in Darién, Colombia.
- Ülker, P. (2024). Altı soruda siyanürlü altın madenciliği. *Deutsche Welle*. (16.02.2024) <https://www.dw.com/tr/alt%4B1-soruda-siyan%3BCr%3BC-alt%4B1n-madencilik%4B9Fi/a-68279548> <https://www.dwturkce1.com/tr/erzincan-i%CC%87li%3A7teki-tehlikeli-y%4B1%4B9F%4B1n-ne-olacak/a-68387268> (Accessed 05 November 2024).



TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE DİŞ DİNAMİKLER

EXTERNAL DYNAMICS IN THE TRANSITION TO MULTIPARTY LIFE IN TÜRKİYE

Öz

Çeşitli deneyimler ve birikimler toplumların siyaset anlayışında ve uygulamalarında farklılık ortaya çıkarmaktadır. Bu farklı durum bazı toplumların demokrasiye ve çok partili hayata geçiş sürecinde de görülmektedir. Kimi toplumlarda demokrasiye ve çok partili hayata geçişin sağlanması toplumsal talepler ve yıllar boyu süren mücadeleler sonucunda ortaya çıkmıştır. Uluslararası koşulların etkisi ve toplumsal hayattan bağımsız olarak bazı toplumlarda ise bu durum daha kısa bir süre içerisinde kendisini göstermiştir. Türkiye'de, çok partili hayata geçişte halktan bağımsız etkilerin bu sürece tesir ettiğini söylemek mümkündür. Çok partili hayata geçiş gerçek anlamda II. Dünya Savaşının ardından mümkün olmuştur. Her ne kadar içeride yaşanan ekonominin kötü gidişatı, savaş sonrası oluşacak yeni düzende sermaye gruplarının iktidarda etkin rol oynama isteği, çok partili hayata geçişte etkili olsa da Türkiye için asıl önemli olan dinamik; SSCB'nin oluşturduğu güvenlik sorunlarının endişe verici olması, bu durumun da ABD ve Batı ile daha yakın ilişkiler kurma çabasını tetiklemiş olmasıdır. Bu çalışmada Türkiye'nin çok partili hayata geçme kararında iç etkenlerden ziyade dış etkenlerin belirleyici rolü üzerinde durulmuştur.

Gevher Nesibe KARIPTAŞ*

Rıfat KARAKOÇ**

* Doktora Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

E-posta/E-mail:
gnkariptas@gmail.com

Orcid: 0000-0003-3107-4451

** Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

E-posta/E-mail:
rifat.karakoc@samsun.edu.tr

Orcid: 0000-0003-3942-7426

Başvuru/Submitted: 15.12.2024

Kabul/Accepted : 17.02.2025

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Hayata Geçiş, Dış Dinamikler, Demokrat Parti, Türk Dış Politikası.

Abstract

Differing experiences and origins influence the comprehension and application of politics within societies. The transition to democracy and multi-party life in certain societies is indicative of this unique circumstance. The transition to democracy and multi-party life was the outcome of years of struggle and social demands in certain societies. In certain communities, this situation has arisen in a shorter period of time, despite the influence of international conditions and social life. The transition to a multi-party existence in Turkey is being influenced by the people's independent actions. Post-World War II, the transition to multi-party existence was genuinely feasible. In spite of the domestic economy's negative trajectory, the war economy's alienation of significant portions of the population from the government, and the desire of capital groups to actively engage in the new post-war order, these factors were effective in facilitating the transition to multiparty life. The most significant dynamic for Türkiye, however, was the alarming security issues that the USSR had created, which prompted efforts to establish closer relations with the United States and the West. The significance of external factors over internal ones in the decision of Türkiye to transition to a multi-party existence is underscored by this study.

Keywords: Transition to Multiparty System, Foreign Dynamics, Democratic Party, Turkish Foreign Policy.

Giriş

Günümüzde demokratik olarak değerlendirilen devletler mevcut siyasi rejimlere ulaşabilmek için tarih boyunca birçok aşamadan geçmiştir. Türk siyasi tarihinde bu sürecin on dokuzuncu yüzyıl itibariyle hız kazandığı görülmektedir. Bu dönemde yaşanan reformlar ve siyasal gelişmeler, Türkiye'nin demokratikleşme yolundaki ilk adımları olarak değerlendirilebilir.

Devletlerin iç ve dış politikası incelenirken bu iki alan arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu, literatürde sıkça vurgulanan bir argümandır (Sıvış, 2018:31). Bu bağlamda iç siyasetteki güç çatışmaları dış politikayı yansıtan bir unsur olarak, iç politikadaki güç dengelerini pekiştiren, bozan veya başka bir şekilde biçimlendiren bir rol üstlenir (Balcı, 2011:23).

II. Dünya Savaşı sonrasında birçok köklü değişim meydana gelmiştir. Savaş sonrasında Almanya, İtalya ve Japonya gibi ülkelerin yenilmesi sonucunda faşizm yönetimleri de etkilerini kaybetmiştir. Bu süreçten sonra, dünyada demokratik-kapitalist ve komünist yönetimler arasında rekabetler başlamıştır (Akşin, 2007:239). Savaşı Almanya ve İtalya gibi tek parti rejimlerinin kaybetmesi, otoriter ve totaliter rejimlere karşı şiddetli eleştirileri de yanında getirmiştir. Bu eleştirilerden Türkiye de payını almış, İngiliz basını bu konuda Türkiye'yi eleştiren yayımlar yapmıştır (Akandere, 1998:337-338).

Armaoğlu (2018:310); Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndaki durumunu stratejik önemi dolayısıyla hem Mihver hem de Müttefikler'in Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokma çabaları ve bu nedenle uyguladıkları baskıların bahanesinden başka bir şey olmadığını ifade eder.

Cumhurbaşkanı ve Milli Şef unvanıyla geniş yetkilere sahip olan İnönü, Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren en önemli isim olmuştur. Kısa sürede kendisini tehlike kuşağında bulan Türkiye'nin bu dönemdeki siyasetini, savaşın dışında kalmak üzerine kurmuş, dış gelişmelere temkinli yaklaşarak bağlayıcı adımlar atmaktan özenle kaçınmıştır (Ekinci, 2002:646; Yalçın, 2011:705-706). İnönü, savaşın dışında kalarak Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak ve ülkeyi potansiyel tehditlerden uzak tutmak istemiştir. Bu süreçte İnönü yakın destekçisi Numan Menemencioglu ile büyük güçler arasında dikkatli bir "denge politikası" izlemeyi benimsemiştir (Deringil, 2003:42-49).

Türkiye'nin savaş süresince "faşist ve demokrat cepheler arasında tahterevalliyi andıran bir denge politikası" ile hareket edip, sonrasında ise demokrasiyi tercih etmesi dış dinamiklerin dayatmasıyla gerçekleşmiştir (Çavdar, 2013:373). Bu dönemde Türkiye'nin Sovyet tehdidinden kaynaklanan güvenlik endişeleri, batı demokrasilerine yönelmesinin nedenlerindedir. Bu nedenle Batı dünyasının tek partili rejimlere duymuş olduğu olumsuz tutum (Büyükkalay, 2011:71), Türkiye'nin çok partili hayata geçiş kararını almasında önemli bir etken olmuştur.

Türkiye'nin Batı dünyasında konumlanma arzusu, Batıda meydana gelen demokrasi hareketlerini yok saymamasını sağlamıştır. Aynı zamanda ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik etkiler de çok partili sürece hız kazandırması sebebiyle demokratikleşme konusunda önemli adımların atılmasını gerekli kılmıştır (Kirman, 2006:56). Bu etkenler, 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ekibinden ayrılan 4 milletvekilinin Demokrat Partiyi (DP) oluşturmasıyla neticelenmiştir.

DP, yargı denetiminden yoksun ve açık oy-gizli tasnif usulüyle 1946'da seçimlere girmiştir (Yılmaz, 2010:187). Seçimlerde yaşamış olduğu adaletsizliklere rağmen meclise girmeyi başarmıştır (Çelebi, 2015:268). Ardından 14 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların %53'ünü alarak 408 milletvekili elde etmiştir (Güngör, 2010:202-203). Bu sonuçla birlikte tek parti dönemi sona ermiş ve çok partili hayata adım atılmıştır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’nin çok partili hayata geçişinde dış dinamiklerin etkilerini ve bunların getirdiği sonuçları incelemektir. Ayrıca bu incelemede iç dinamiklerin etkisinden ziyade dış dinamiklerin etkisi üzerinde durulacaktır. Çalışmada ilk olarak demokrasiye geçiş sürecinde dış etkilerin ölçümüne ilişkin kısa bir teorik çerçeve sunulmaktadır. İkinci olarak demokrasinin evrim süreci ele alınarak, Türkiye’deki demokratikleşme üzerindeki etkisi ve bunun uluslararası arenadaki yeri incelenmektedir. Son aşamada, Türkiye’de çok partili hayata geçişte önemli bir yer tutan dış faktörler tespit edilmekte ve bunların sürece olan etkileri detaylı olarak irdelenmektedir.

1. Demokrasiye Geçiş Sürecinde Dış Etkilerin Ölçümü: Genel Bir Değerlendirme

Demokrasiye geçiş süreçlerinde dış faktörlerin etkisi yaygın bir şekilde kabul edilse de bu etkilerin ölçülmesi oldukça güçtür. Bu zorluğun üstesinden gelmek için rejimlerin dönüşüm süreçlerini alt evrelere ayırmak faydalanan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, baskıcı bir rejimin demokratik sisteme geçişi; geçişten önceki dönem, geçişin ilk dönemi, geçişin orta dönemi ve geçişten sonraki dönem gibi aşamalara bölünebilir. Kullanılan ölçümlerde bir diğer ayırım bu tür geçişlerin kısa ve uzun vadeli olarak sınıflandırılmasıdır. Süreç olarak uzun geçişlerde dış faktörler daha az etkili ve dolaylı olabilirken kısa süreli geçişlerde, beklenmedik bir askerî mağlubiyet ya da uluslararası ortamda baskıcı rejimlere sağlanan desteğin sona ermesi gibi daha doğrudan dış tesirler görülebilir. Ancak bu tür analizlerde, genellemelerden kaçınıp ulusal bazda yapılan incelemelerin daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı görüşü baskın çıkmaktadır (Pridham, 1991’den aktaran Sıvış, 2018:13).

Uluslararası ilişkiler disiplinde geliştirilen teoriler iç politika ve dış politika arasında olan bağlantıyı tam anlamıyla çözebilecek teorileri geliştirememişlerdir. Bu nedenle iç politikanın mı dış politikayı etkilediği yoksa bunun tam tersinin mi geçerli olduğu üzerinde tartışmak anlamsızdır (Putnam, 1988:427). İç politikadaki kurumlar ve aktörler arasındaki mücadele, dış politika üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabildiği gibi, dış politikanın da iç politika üzerinde şekillendirici bir rolü bulunmaktadır (Gerner, 1955’ten aktaran Şahin, 2022:2254).

Türkiye'nin batılılaşma süreci göz önünde bulundurulduğunda Batılı ülkelerin parlamenter demokrasiye geçiş süreçlerinden faydalandığı ve çok partili sisteme geçişin uzun bir zaman dilimine yayılarak gerçekleştiği söylenebilir. Dışarıdan gelen etkilerin, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Türk siyasi sahnesinde belirgin biçimde kendini gösterdiği söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, dış güçlerin iç siyasete doğrudan müdahaleleri olmuş ve bu durum siyasi yapıyı etkilemiştir. Türkiye'nin modernleşme sürecinin önderi Mustafa Kemal Atatürk, ülkesinin vizyonunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak olarak tanımlamış ve bu çağdaş uygarlık seviyesi, büyük ölçüde Batı medeniyetiyle özdeşleştirilmiştir. 1924-1928 yılları arasında gerçekleştirilen radikal Kemalist reformlar, Batılılaşma yönünde atılmış adımlardır. Dolayısıyla, İsmet İnönü tarafından 1946'da alınan çok partili sisteme geçiş kararı, tek başına II. Dünya Savaşı sonrasındaki değişmelere bağlanamaz; dış faktörlerin evreler halinde etkili olduğu da düşünülebilir. Ayrıca, kısa veya uzun vadeli etkiler arasında keskin bir ayırım yapmaktansa her iki faktörün de rol oynadığını kabul etmek mantıklıdır. Bu bağlamda, İnönü'nün esas olarak savaş sonrası gelişmelerden etkilenmiş olsa da verdiği kararın Cumhuriyet'in kuruluş idealleri ve Osmanlı'nın on sekizinci yüzyıldan itibaren şekillenen düşünce yapısıyla uyumlu olduğunu bildiği açıktır. Bu anlayışın, İnönü'nün demokrasiye geçiş kararında harekete geçirici bir rol oynadığı söylenebilir (Sıvış, 2018:14).

Bu çalışma Türkiye’nin çok partili hayata geçiş sürecinde II. Dünya Savaşı’nın ardından aniden gelişen olayları, süreci kesin olarak kısa vadeli bir geçiş olarak değerlendirmektedir. Bütün bu analizlerde genel yargılar yerine, her ülkenin kendi özel koşulları doğrultusunda ulusal düzeyde yapılacak incelemelerin daha doğru sonuçlar ortaya çıkaracağı düşüncesi ön planda tutulmuştur. Samuel P. Huntington’un “*Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında*

Demokratikleşme” başlıklı eserinde, dış politikadaki gelişmelerin ülkelerin demokrasiye geçiş süreçlerinde etkili olduğu görüşü referans alınmış; bu çerçevede Türk demokratikleşmesi, Huntington’un yaklaşımı bağlamında ele alınmıştır.

Demokrasi kavramının arka planı incelendiğinde Batı teamüllü ve demokratik değerlerin oluşumunda Batı’nın uzun tarihi süreçte adım adım inşa ettiği birikimin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir (Özdemir, 2018:28). Bu nedenle Türkiye’nin demokratikleşme sürecini doğru analiz edebilmek için dünyanın diğer bölgelerindeki demokratikleşme gelişmeleri hakkında bilgi sahibi olunması önem teşkil etmektedir.

Günümüzün popüler kavramlarından olan demokrasi düşüncesi, ani ve durağan bir olgu olarak değil “demokratikleşme” olarak adlandırılan bir süreç kapsamında değerlendirilmektedir. Bu süreç, otoriter veya totaliter rejimlerden demokrasiye geçişin yanı sıra demokrasinin sürekli olarak yenilenmesini ve ideal bir duruma ulaşmasını içermektedir (Özdemir, 2018:31).

Demokratikleşme kavramı birçok çalışmaya konu olmuştur. Bazı araştırmacılar otoriter rejimlerin belirli dönemlerde nasıl demokratikleştiğini açıklayabilmek için dünya genelindeki demokratikleşme süreçlerini tarihsel bir çerçevede ele alıp sınıflandırmaya çalışmıştır. Bu konuda öncü isimlerden biri olan Samuel P. Huntington modern dünyada üç farklı demokratikleşme dalgası ve bu dalgalara eşlik eden ters dalgalardan biri olduğunu ifade etmektedir (Huntington, 1993:11).

Huntington (1993:14), ABD’deki yetişkin beyaz erkek nüfusunun yaklaşık %50’sinin oy kullanma hakkına sahip olmasıyla birinci demokratikleşme dalgasının, başladığını ifade etmektedir. Ancak 1920’li yıllardan sonra Huntington’un ileri sürdüğü ters demokrasi dalgası örnekleri ortaya çıkmış ve bu dönemde demokrasilerden uzaklaşma eğilimleri güçlenmiştir. Komünist, faşist ve militarist rejimlerin yükselmesiyle birlikte, birçok ülkede demokrasiler diktatörlük yönetimlerine dönüşmüştür (Huntington, 1993:14-15).

Huntington’a göre ikinci demokratikleşme dalgası, II. Dünya Savaşı ile başlayarak siyasal ve askerî etkenlerin oldukça hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönemde demokratik kurumların, İtalya, Almanya, Japonya ve Kore’de gelişimi desteklenmiştir (Huntington, 1993:15). 1940’ların sonlarında ve 1950’lerin başlarında Türkiye ve Yunanistan da bu demokratikleşme sürecine dahil olmuştur (Huntington, 1993:16). Demokrasi yanlısı ülkelerin savaşta başarılı olması, Türkiye’nin demokrasiye geçişindeki en kayda değer dış belirleyicilerden biri arasında değerlendirilebilir (Akıncı ve Usta, 2016:277).

İkinci demokratikleşme dalgası 1960’lı yıllarda duraklamış bazı Asya ülkelerinde ve Latin Amerika’da, demokratik yönetimlerden sapılmış ve diktatörlük rejimleri kurulmuştur (Huntington, 1993:16-17). Türkiye de bu ters dalga süreçlerinden etkilenmiş ve 27 Mayıs 1960 askerî darbesi yaşanmıştır. Halkın oylarıyla seçilmiş olan hükümet, demokratik olmayan yollarla devrilmiş, dönemin başbakanı ve iki bakanı idam cezasına çarptırılmıştır (Akıncı ve Usta, 2016:277).

27 Mayıs darbesi sonrası iktidarı ele geçiren askerî yönetim, yeni bir anayasa hazırlamak üzere bir kurucu meclis kurmuştur. Bu meclis, “Millî Birlik Komitesi” ile “Temsilciler Meclisi” olmak üzere iki bölümden oluşmuştur (Özdemir, 2003:237; Özbudun, 2019:33-34). Bu meclisin hazırladığı anayasa, 9 Temmuz 1961’de gerçekleştirilen halkoylamasının ardından kabul edilip yürürlüğe girmiştir (Toy ve Elmacı, 2007:150; Resmî Gazete, 20 Temmuz 1961). Yeni bir anayasa hazırlanması sürecinde, 25 Mayıs 1961 tarihinde kabul edilen 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile çevre barajlı nispi temsil (d’Hondt) sistemi getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak seçimler, bu yeni seçim yöntemiyle gerçekleştirilecektir (Kodal, 2012:412). 1961 Anayasası, bireysel haklar ve özgürlükler bakımından 1921 ve 1924

Anayasalarına kıyasla daha ayrıntılı, güvenli ve düzenleyici bir yapı sunmuştur (Özbudun, 2019:41; Birol, 2013:43).

Bu bağlamda, Türkiye’deki 27 Mayıs darbesi ve sonrasındaki gelişmeler, ters dalga kavramı üzerinden incelenebilir. 1961 darbe Anayasası, Cumhuriyetin nitelikleri arasında ilk kez insan haklarına dayalı bir sosyal hukuk devleti ilkesine yer verse de bu ilkelerin uygulamada etkili olamadığı görülmüştür. Başlatılan çok yönlü vesayet düzeni, demokratikleşme çabalarına rağmen 1971 Muhtırası ile güç kazanmış ve 1980 darbesi ile iyice pekişmiştir. Huntington’un ters dalga teorisi çerçevesinde, her darbe sonrası halk iradesinin askıya alınması ve bu durumun vesayet düzenine dönüşmesi, demokrasiye yönelik ciddi bir gerileme yaşandığını göstermektedir. 1960, 1971 ve 1980 darbeleri, her biri ters dalga dinamikleriyle uyumlu bir şekilde, demokratik süreçleri kesintiye uğratmış ve otoriterleşme eğilimlerini pekiştirmiştir (Özdemir, 2018:37).

Üçüncü dalga, 1974 ve 1990 yılları arasında Portekiz’de diktatörlükten demokrasiye geçilmesiyle başlamış. 1980’lerin sonlarında, SSCB’nin parçalanmasıyla birlikte yeni kurulan devletlerin bu süreçte demokrasiye geçiş yaptığı gözlemlenmiştir (Avrupa, Asya ve Latin Amerika’da) 30’a yakın otoriter ülkenin yerini demokratik rejimler almıştır. Bu dönemde, küreselleşme eğilimleri güçlenmeye başlamıştır. 1989’da yapılan Yüksek Sovyet seçimlerinde Rusya Komünist Partisi’nin önde gelen isimleri yenilgiye uğramış, 1990’ın başlarında Baltık ülkeleri çok partili sistemlere geçiş yapmıştır. Ayrıca Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Romanya’da komünist rejimler çökmüştür (Huntington, 1993:18-20).

2. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Dış Dinamikler

Çok partili hayata geçiş kararı Türk toplumunun hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu kararın alınması konusunda farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu tür değerlendirmeler çoğunlukla iç ve dış dinamikler temelinde ortaya konulmaktadır. İç politikanın dış politikadan bağımsız olmadığı düşüncesinden hareketle çok partili sisteme geçişte etkili olan güçlü bir dış faktörün yanı sıra, bu süreci hızlandıran elbette iç dinamiklerden de bahsetmek gerekmektedir. Bu çalışma özelinde iç dinamiklerin bütününe yer verilmemiş kısaca konunun özüne değinilmiştir.

Cumhuriyet döneminden sonra yöneten kesim (merkez) ile halk (çevre) arasındaki mesafenin kapanmaması ve halkın yaşam koşullarında beklenen iyileşmenin sağlanamaması (Arslan Keskin, 2023:64) savaş yıllarında alınan toplumsal, siyasal ve ekonomik tedbirlerin iç huzursuzluğu daha da derinleştirmesine yol açmıştır. Bu derinleşme, öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, genel bir kargaşanın önlenmesi için emniyet supabının açılması zaruri hale gelmiştir (Karpat, 2010:229). Bu süreç, çok partili geçişi hızlandıracak iç dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sina Akşin’e göre, bazıları Demokrat Parti’nin ortaya çıkışını doğrudan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’na karşı duyulan tepkiyle ilişkilendirir. Demokrat Parti’nin yalnızca bu sebepten ortaya çıktığını iddia etmek aşırıya kaçan bir değerlendirme olur, ancak kuruluşu ve yaygınlaşması sürecinde bunun kayda değer bir etkisi olduğu belirtilebilir (Akşin, 2007:243).

Çok partili hayata geçişin tek ve en önemli iç dinamiği olmasa da Çiftçiye Topraklandırma Yasası ve bu yasa etrafında mecliste yaşanan yoğun tartışmalar, dikkate değer tartışmalar arasında yer almaktadır. Bu sürecin bir diğer önemli adımı ise 7 Haziran 1945’te Dörtlü Takrir’in meclise sunulmasıdır (Goloğlu, 2014:34). Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından sunulan bu önerge meclis grubu tarafından reddedilmiştir. Bu süreç, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün partiden ihraç edilmesi, bu durumu parti tüzüğüne aykırı bulan Refik Koraltan’ın istifası ve son olarak Celal Bayar’ın hem partisinden hem de milletvekilliğinden istifasıyla sonuçlanmıştır (Sarıbay, 2001:52-53; Taşpınar, 1996:15).

Çok partili hayata geçiş sürecinde Çiftçi Toprak Reformu'ndan sonra üzerinde durulması gereken bir diğer önemli gelişme, İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945'te konuşmasında yaptığı "...Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" (Resmî Gazete, 2 Kasım 1945:9567) ifadesidir. Bu siyasal atmosferden yararlanan ilk isim Nuri Demirağ olmuştur. 6 Haziran 1945'te yaptığı başvurunun ardından 18 Haziran'da gerekli onayı almış ve savaş sonrası dönemde kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ile Atatürk'ün vefatından sonra çok partili hayata geçiş sürecinde Türkiye'de ilk muhalefet partisini kurma unvanını kazanmıştır (Karpaz, 2010:236). Ancak, bu partinin kurucuları arasında CHP'den gelen politikacıların bulunmaması ve CHP üst yönetiminin parti içinden bir muhalefet hareketi çıkmasını istemesi nedeniyle (Güler, 2015:299), İsmet İnönü bu partiyi ciddiye almamış; (İncioğlu, t.y:270) sonrasında kurulacak olan Demokrat Parti'nin ortaya çıkmasıyla da siyasal arenada olan etkisini kaybettiği görülmüştür.

İnönü'nün yukarıdaki beyanını, Dörtlü Takrir'i sunan grup üzerinde de etki etmiştir. Aralık ayında Celal Bayar, şu ifadelerle yeni bir partinin kuruluş hazırlıklarının sürdüğünü açıkça ifade etmiştir: "Siyasi partiyi kuracağız, bu muhakkaktır. Partinin kuruluşuna hükümetçe müsaade edilip edilmeyeceği ve partinin ismi hakkındaki sorularınıza kısaca söyleyeyim ki, iş henüz bu aşamaya gelmiş değildir. Bu sorularınıza cevap verebilmem için birkaç gün daha sabırlı olmanızı isteyeceğim" (Vatan, 2 Aralık 1945). Bayar'ın bu açıklamasını takip eden süreçte, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti resmen kurulmuş ve kamuoyuna duyurulmuştur (Cumhuriyet, 8 Ocak 1946).

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde dış dinamiklerin dış politikada özellikle II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen olaylar incelenmiş ve bunların Türk siyaseti üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Düzen ve Türkiye

1945'li yılların sonunda, müttefik kuvvetlerin galibiyetiyle II. Dünya Savaşı nihayete ermiş ve savaş sonrası Avrupa büyük bir enkaz devralmıştır. İki süper güç olarak ABD ve SSCB uluslararası arenada boy göstermeye başlamıştır (Torun, 2002:207).

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşırken faşizm ve benzer rejimler demokrat ülkelerin kamuoylarında büyük eleştirilerle karşılanmıştır. Otoriter ve totaliter rejimlere olan ilgi kaybolmuştur (Erdoğan, 2003:72). Liberal demokrasiler uluslararası ortamda en geçerli rejim haline gelmiştir. Bu gibi durumlar dünyada tek partili diktatörlüğe sahip siyasal sistemlerin gözden geçirilmesine neden olmuştur (Dursun, 2000:15).

Müttefik kuvvetler, II. Dünya Savaşı sürecinde özgürlük ve barış için savaşı ilan ettiklerini duyurmuş ve savaş sırasında yayınladıkları bildirimlerle özgürlük, barış ve ulusların kendi kaderini tayin etme gibi hedeflerini dile getirmişlerdir (Kara, 1984-1985:65). Bu gelişmeler farklı ülkelerde çeşitli şekillerde etkisini göstermiştir. Özellikle sömürge ülkelerinde ulusların kendi kaderlerini tayin etme düşüncesiyle bağımsızlık talepleri artarken, insan hakları, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlar da bazı ülkelerde daha geniş bir biçimde gündeme gelmiştir (Therborn, 1979:49).

Dünya genelinde esen demokrasi rüzgârı, Batı'nın düşüncelerine açık ve demokratikleşmeyi bir hedef olarak benimseyen Türkiye üzerinde de etkili olmuştur (İçer, 1999:111). Demokratik cephenin savaşı kazanması ve Türkiye'nin savaş süresince sürdürdüğü özenli ve hassas denge politikasının uygulanamaz hale gelmesi (Koçak, 2007:546) Türkiye'nin Batı'da ortaya çıkan değişimlere ayak uydurması kaçınılmaz hale gelmiştir (İçer, 1999:111).

Türkiye bu süreçte bir yandan İngiliz ittifakına sadık kalırken diğer yandan Almanya ile ilişki bağlarını kuvvetli hale getirmiştir. Fransa ve İngiltere ile 19 Ekim 1939'da imzaladığı "Üçlü

İttifak Antlaşması” (Akandere, 1998:273) 18 Haziran 1941’de Almanya ile, toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı prensibi esas alınarak imzalanan “Saldırmazlık Paktı” gibi dış politikada yaşanan gelişmeler “İngiltere ile ittifakın sürdüğünü, Almanya ile de dost olunduğu” şeklinde ifade edilmiştir (Koçak, 1996:588-590).

Türkiye, Almanya ile olan ilişkisini müttefiklerin istediği şekilde kurmamış, kendi çıkarları doğrultusunda tasarlamıştır. Her ne kadar İngiltere ve SSCB, Türkiye’yi savaşa girmesi konusunda sürekli olarak baskı altında tutmuş olsalar da (Yetkin, 1983:232) Almanya ile 1943-1944 yılları arasında süren ticari anlaşmalar, kendisine yapılan tüm baskılara rağmen Türkiye’nin Almanya ile olan ilişkilerini yakın tutma çabasını yansıtmaktadır (Timur, 1991:40).

Bir diğer yakınlaşma da Türkiye’nin Almanya’ya krom ihraç etmesidir. Bu yakınlaşmadan rahatsız olan İngiltere ve ABD, Türkiye’ye nota vererek sevkiyatın durdurulmasını istemiştir (Akandere, 1998:301). Bu notadan sonra 1943-1944 yılları arasında savaşta üstün durumda olan Almanya ile olan yakın ilişkiler (İncioğlu, (t.y);267), sekteye uğramıştır. 21 Nisan 1944’te krom sevkiyatı durdurulmuştur (Goloğlu, 1974:237). Bütün bu göstergeler doğrultusunda Türkiye, Batı ile kurduğu ilişkiyi ilerletmek amacıyla Batılı anlayışlara daha fazla yakınlaşması gerektiğinin bilincine varmış ve yol haritasını buna göre çizmiştir (Çufalı, 2004:18).

Türkiye savaşın mihver devletlerce kaybedileceğini Nazi Almanya’sının yenilgisinin Avrupa dengesinde bir boşluğu ortaya çıkaracağını öngörmüştür. Ortaya çıkmış olan bu boşluk büyük zararlar gören İngiltere ve Fransa tarafından doldurulamayacağı için bu boşluktan SSCB faydalanmak istemiştir. Türkiye bütün bunları öngörmesiyle olası bir SSCB tehdidine karşı yanında yer alabileceği yeni bir aktör arayışına girmiştir. Yanında yer alacağı bu aktör de ABD olmuştur (Ünal, 1994:121).

2.2. Birleşmiş Milletlere Üyelik Sürecine Giden Süreç

Almanya’nın savaştan 8 Mayıs 1945’te geri çekildiğini beyan etmesinin ardından II. Dünya Savaşı son bulmuştur. Milyonlarca insanın kaybına neden olan savaşın galipleri ABD, İngiltere ve SSCB böylesi büyük bir yıkımın tekrar yaşanmaması için önce Yalta Konferansı’nda daha sonra Potsdam Konferansı’nda bir araya gelmişlerdir. Demokratik düzenlerin Avrupa’daki ülkelerde inşa edilmesi, temel bir yaklaşım olarak bu konferanslarda benimsenmiştir (Yetkin, 1983:226).

4-11 Şubat 1945 tarihlerinde savaş sonrası düzen ile ilgili toplanılan Yalta Konferansı’nda, “Kurtarılmış Avrupa Demeci” yayımlanarak Avrupa’da demokratik yönetimlerin oluşturulacağı ilan edilmiştir (Sander, 2016:193-197). II. Dünya Savaşı’nın ardından liberal demokrasilerin zaferiyle Avrupa, “Kapitalist Batı” ve “Sosyalist Doğu” olarak ikiye ayrılmıştır. ABD, Batı Avrupa ile ittifak kurarak bu ittifakı “Özgür Dünya” olarak adlandırmıştır; SSCB ise Doğu Bloğu’nu oluşturmuştur. “Özgür Dünya”da tek partili rejimlere yer olmadığı için ABD, Türkiye’nin zaten kapitalist olan yapısını sürdürürken, siyasi olarak çok partili hayata geçmesini ve böylece Doğu Bloğu’na karşı mücadele etmesini, bu nedenle Türkiye’nin hem ekonomik hem de siyasi açıdan “Özgür Dünya”ya uygun bir ülke haline gelmesini istemiştir (Sancaktar, 2012:51).

Konferans, Türkiye’nin yerine getirmesi gereken bazı ön koşulları belirlemiştir. Bunların en önemlisi, Almanya ve Japonya’ya savaş ilan edilmesi olup, bu adımın 1 Mart 1945’ten önce atılması istenmiştir. Ayrıca Türkiye’nin, San Francisco Konferansı’na katılabilmesi için Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ni imzalaması şartı getirilmiş ve konferans bu koşullar doğrultusunda sona ermiştir (Seydi, 2009:295). Türkiye, Yalta Konferansı’nda alınan karara uyarak, 23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmiştir (Oran, 2004:472). “Almanya ve Japonya’ya harp ilanına ve 1 Ocak 1942 Birleşmiş Milletler Beyannamesine Türkiye’nin katılmasına dair karar” Resmî Gazete yayınlanmıştır (Resmî Gazete, 24 Şubat 1945). Türkiye’nin BM Anayasası’nı

kabul etmesi, yeni dünyanın demokratik değerlerine uyumlu demokratik sistemi de kabul ettiğini göstermektedir (Karpata, 2010:229).

Savaşa katılmadığı gerekçesiyle ABD tarafından yardımları kesilen Türkiye, belirtilen şartları sağladıktan sonra iki ülke arasında ilk yazılı antlaşma niteliğinde olan (Sıvış, 2019:1528) “Ödünç Verme ve Kiralama ve Mutalebelere Mütaallik Anlaşma” imzalanmış (Resmî Gazete, 10 Temmuz 1945) ve bu sayede daha önce kesilmiş olan askerî yardımlar yeniden başlamıştır (Sıvış, 2019:1528).

Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ni imzalamasına zemin hazırlayan savaş ilanı sonrası, Batı dünyası ve ABD’yle kurulan yakın ilişkiler, (Erdoğan, 2003:72) müttefik devletlerin, Türkiye’yi (5 Mart 1945) San Francisco Konferansı’na resmen davet etmeleriyle sonuçlanmıştır (Akandere, 1998:314; Arcayürek, 2010:267). Konferansa Türk heyetinin bir parçası olarak katılan Feridun Erkin’in aktardığına göre, İnönü şu ifadeleri dile getirmişti:

Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı bizlere sorabilirler. İnönü’nün rolü, reformları raylarında perçinleştirmek ve Atatürk’ün arzu ettiği gerçek, tam demokrasiyi kurmak olacaktır. İnönü şimdiye kadar bu çığıra gitmek istiyordu. Harbin çeşitli tehlike ve sorunları buna imkân vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanı’nın en aziz arzusudur (Yeşil, 2001:54).

İnönü, 19 Mayıs 1945’te yapmış olduğu konuşmasında “Memleketimizin siyasi idaresi, cumhuriyet ile kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir” (Cumhuriyet, 20 Mayıs 1945). Bu döneme ait ifadeler, Türkiye’de demokrasiye geçiş sürecine yönelik adımların başladığına işaret etmektedir.

Dış politika ile iç politika arasındaki bağlantının bir diğer boyutu, iktidarların ülke içinde siyasal meşruiyet kazanma ve seçmen desteği sağlama endişesiyle dış faktörlere yönelme çabasına dayanmaktadır. İç dinamikler açısından kendilerini zayıf bir konumda gören yönetimlerin, bu durumu kendi lehlerine çevirmek amacıyla stratejik ve önemli gördükleri bir dış kaynağı dış politikanın merkezine yerleştirdikleri, cumhuriyet tarihi boyunca defalarca yaşanmıştır. Ekonomik sıkıntıların ağırlaştığı ya da askerî darbelerin siyasi istikrarı zedelediği dönemlerde, Türkiye gibi bir ülkenin dış destek arayışı neredeyse kaçınılmaz hale gelmiştir. NATO üyeliğiyle kurulan ittifak bağları ve daha sonra Batı Bloku içinde ekonomik ve siyasi bir güç merkezi olarak yükselen AET/AB, bu dış desteğin temel kaynakları olarak öne çıkmıştır (Erhan ve Enbel, 2015:160). Bütün bunlar göz önüne alındığında, Türkiye’nin Sovyetler Birliği tehdidinin üstesinden gelmek için NATO içinde konumlanma isteği, Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinde de etkili olmuş, ilişkilerin durumu Avrupa ve Batı normlarına daha uygun bir hale gelmiştir (Oğuzlu, 2013:2-3).

Yukarıda bahsedilen noktalara bakıldığında Türkiye’nin çok partili hayata geçişinin en büyük nedeni savaş sonrası oluşacak olan yeni dünya düzeninde Türkiye’nin de yer almak istemesi olmuştur. Bu bağlamda, İnönü’nün 16 Nisan 1964’te Time dergisine verdiği demeçte söylediği “Müttefikler tutumlarını değıştirmezlerse, Batı ittifakı yıkılabilir... “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini alır” ... (Cumhuriyet, 17 Nisan 1964) sözleri bu stratejik politikanın uzun vadeli bir tezahürü olarak görülebilir.

2.3. Artan Sovyetler Birliği Tehdidi ve Türkiye’nin Batılı Devletlerle Entegre Tercih

Dış dinamiklerin etkisi, çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde tartışılmaz bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye’nin SSCB’yle olan ilişkilerinin giderek sekteye uğraması, bu dönüşümde kritik bir unsur olarak öne çıkmıştır. Türkiye’nin SSCB’yle olan ilişkilerine bakıldığında 1930’ların ortalarına ilişkilerin iyi bir seyirde ilerlediğini söylemek mümkündür. İki

dünya savaşı arasındaki süreçte de ilişkiler, güven temeline dayanmamakla birlikte karşılıklı anlayış çerçevesinde devam etmiştir (Sönmezoğlu, 2012:884; Kulkıra, 2015:45). Sovyetler Birliği ile ilişkiler, Batılı devletlerin Türkiye’ye karşı tutumlarının etkisi altında şekillenmiş (Sander, 2016:100) sonrasında ise 1936-1939 yıllarında sorunların belirginleşmesiyle uzun süren zorlu bir dönem başlamıştır (Ayaz, 2023:7).

Komünist bir ideolojiye sahip olmasına rağmen, SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Kurtuluş Savaşı, 1921 Moskova Antlaşması ve 1925’te imzalanan “Dostluk ve Saldırmazlık Paktı” çerçevesinde samimi bir dostluk ortamında devam etmişti (Akşin, 2007:217). İlgili Saldırmazlık Antlaşması’nın 1. maddesine göre taraflardan birine üçüncü bir devlet tarafından askerî bir saldırı düzenlenmesi durumunda, diğer tarafın tarafsız kalacağını belirtmektedir. 2. maddede ise taraflar, birbirlerine yönelik herhangi bir saldırıda bulunmayacaklarını ve birbirlerinin aleyhine oluşturulacak anlaşma ya da ittifaklara dahil olmayacaklarını kabul etmişlerdir. II. Dünya Savaşı sırasında ciddi şekilde zedelenen ve yaklaşık 20 yıl süren Türk-Sovyet dostluğu, savaşın sonlarına doğru Sovyetler Birliği’nin tehditkâr politikalarıyla Saldırmazlık Paktı’nın feshedilmesi konusunu gündeme getirmiştir (Öğreten ve Bulut, 2019:1460).

SSCB, 1925’te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nı uzatmayacağını belirterek, 19 Mart 1945’te Türkiye’ye bir nota vermiştir. Bu minvalde Sovyetler Birliği, kendi lehine bazı değişiklikler yapılması için Türkiye’ye taleplerini iletmiştir. Bu talepler, doğu sınırında kendi lehine değişiklikler yapılması, boğazlarda kendisine bir üs verilmesi ve Montrö’nün gözden geçirilmesi şeklindedir (Balci, 2017:88).

Çok geçmeden, savaş sonrası durumu tartışmak üzere 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında gerçekleştirilen Potsdam görüşmelerinde, İngiltere, ABD ve SSCB’nin ele aldığı konulardan biri Boğazlar meselesi olmuştur (Balci, 2017:88-89). SSCB, Türkiye’nin savaş boyunca boğazlardan mihver güçlere ait savaş gemilerinin geçişine serbestlik verdiğini belirterek, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin tadilini isteyen notasını 8 Ağustos 1946’da Türk hükümetine iletmiştir (Erden, 2014:263).

Bahsedilen gelişmeler ışığında, Sovyetler’den Türkiye’ye gelen bu notaların Türkiye dış politikasını etkileyen önemli tesirleri olmuştur. İlk olarak, Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nden uzak durması, ikinci olarak ABD ile yakınlaşma, üçüncü olarak Türkiye’nin iç siyasal sistemine olan etkileri (otoriter siyasal yapılanmanın yerini demokrasiye bırakması), dördüncüsü, Türkiye’de komünizm karşıtlığının güçlü dayanak bulması ve son olarak Sovyet temelli tehditler Türkiye’nin ordusunun modern tarzda yenilenmesinin önemli kilit faktörlerinden biri haline gelmesidir (Balci, 2017:89-90).

2.4. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı Kapsamında Türkiye ve ABD Yakınlaşması

Dış politika özelinde gerçekleşen önemli hususlardan biri de II. Dünya Savaşı’nın ardından Türkiye ile Amerika arasındaki yakınlaşmadır. Sovyet talepleri karşısında Türkiye, büyük bir endişe ve yalnızlık duygusuna kapılmıştır. Ekonomik koşulların zorluğu, II. Dünya Savaşı sırasında modern orduların teknolojik olanaklardan tam anlamıyla faydalanmasına karşın, Türk ordusunun eski model silahlarla sınırlı kalmasına yol açmıştır (Oran, 2004:532-533). Bu durum Türkiye’yi dış yardıma ihtiyaç duyan bir konuma getirmiştir.

Savaş sırasında iki ülke arasındaki en belirgin gelişmelerden biri, ABD’nin İngiltere’yi destekleyen ülkelere “Ödünç Verme ve Kiralama” yasası kapsamında yardım sağlaması olmuştur. Bu yasayla birlikte, ABD, özellikle İngiltere olmak üzere birçok ülkeye toplamda 50 milyar dolar değerinde askerî malzeme desteği sunmuştur. Türkiye, tarafsız bir ülke olmasına rağmen, bu yardımlardan yararlanarak 95 milyon dolarlık askerî yardım almıştır. Yardımlar, zaman zaman

kesintiye uğrasa da İngiltere aracılığıyla devam etmiştir (Topal, 2013:114). Savaşın ortaya çıkardığı sonuçlar İngiltere ekonomisini ciddi bir daralmaya sürüklemiştir. İngiltere, bu nedenle diğer ülkelere yaptığı askerî ve mali kaynakları kesmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte, 24 Şubat 1947'de ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a Yunanistan ve Türkiye'yi ilgilendiren iki rapor sunan İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Lord Inverchapel, sözü geçen raporlarda İngiltere'nin mali koşullarının kötüleştiği vurgulamış ve bu iki ülkeye sağlanan mali ve askerî yardımların devam ettirilemeyeceğini ifade etmiştir. Inverchapel, bu yükümlülüklerin ABD tarafından devralınmasını talep etmiştir (Celep, 2020:16-17).

Başkan Truman'a George Marshall (ABD Dışişleri Bakanı) ve Patterson (Savaş Bakanı) bir rapor sunmak üzere hazırlık yapmışlardır. Bu raporda, Yunanistan'ın durumu özellikle ön plana çıkarılmış ve Yunanistan'ın düşmesinin ABD'nin güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturabileceği ifade edilmiştir. Raporda ayrıca bu tehdidin önlenmesi için Yunanistan'a ve daha sınırlı ölçüde Türkiye'ye yardım edilmesinin önemine dikkat çekilmiştir (Celep, 2020:17-18).

Truman Doktrini kapsamında ABD, olası bir SSCB tehdidine karşı Türkiye'yi korumak için 100 milyon dolar, aynı amaçla Yunanistan'a ise 300 milyon dolar tutarında askerî destek sağlamayı planlamıştı (Armaoğlu, 2018:328). Ancak Truman Doktrini, verilen askerî yardımların malzeme, bakım ve yedek parça ihtiyaçlarının yalnızca ABD'den karşılanmasını zorunlu kılarak, kısa sürede yardımların maliyetinin faydalarını aşmasına neden olmuştur (Oran, 2004:535-536). Yedek parçaların yalnızca ABD'den temin edilmesi, bütçeye ek maliyet yüklemenin yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dışa bağımlılığını da artırmıştır (Kalyon, 2010:19).

ABD Truman Doktrini'nin yanı sıra II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın ekonomik olarak yeniden yapılanması için Marshall yardımını da hayata geçirmiştir. Bu yardım planı, savaşın neden olduğu yıkımı telafi etmek, Avrupa'nın yeniden inşasını tesis etmek ve ABD'nin ekonomisini canlandırarak mallarına pazar sağlamayı amaçlamıştır. Bununla birlikte, kapitalizmin büyük bir tehlike gördüğü komünizmi ve Sovyet yayılmacılığını önlemek hedeflenmiştir (Oran, 2004:486; Demir ve Tekir, 2018:34).

Bu ilişkiler neticesinde, "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma" 12 Temmuz 1947'de Türkiye ve Amerika arasında imzalanmış (Resmî Gazete, 5 Eylül 1947); ardından 16 Avrupa ülkesi tarafından 16 Nisan 1948'de kurulan "Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na" Türkiye, kurucu üyeler arasında yerini almıştır (Armaoğlu, 2018:338). Temmuz 1948'de ise "Avrupa Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalamıştır (Tezel, 2015:269). Yapılan anlaşmayla beraber Marshall Planı yardımları başlamıştır. Fakat ABD bu yardımları sağlamak için bazı ön şartlar sunmuştur. Bu şartlar; tarımsal üretim kapasitesinin artırılması, tarım ekipmanlarının yenilenmesi, kromun çıkarılmasına yoğunlaşılması ve ulusal ulaşım hattının günümüze uygun hale getirilmesidir. Türkiye, bu şartları kabul ettiğini ifade etmiş ve 1948-1952 yılları arasında 352 milyon dolarlık çok büyük bir ekonomik destek almıştır (Oran, 2004:540-542).

Truman Doktrini ve Marshall yardımları bölgedeki rolünü arttırmak isteyen ABD'nin Sovyet yönetiminin yayılmacı siyasetine karşı oluşturulan (Sarıçoban, 2020:819; Ekinci, 1997:343-344), savaş sonrası büyük kayba uğramış ülkelerin tekrar toparlanmasını sağlamak ve bu ülkelerin SSCB'nin kontrolüne girmesini önlemek için ortaya koymuş olduğu politikalarındandır. Aksi durumda, ABD liberal demokrasinin bu ülkelerde hakimiyetini kaybetmesi ve komünizmin yayılması endişesini yaşamıştır (Akıncı ve Usta, 2016:282).

ABD, Türk kamuoyunda sahip olduğu algıyı Truman Doktrini ve Marshall Planı ile pozitif manada değiştirmiştir (Ertem, 2009:393), çünkü Türkiye ile ABD arasındaki siyasi ve iktisadi münasebet Türkiye'nin Truman Doktrini, Marshall Planı ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütüne eklenmesi ile ilişkileri daha sıcak bir seviyeye getirmiştir (Shaw ve Shaw, 1994:473).

Truman Doktrini’nin bir diğer önemli özelliği, Türkiye’nin o dönemdeki iç politikasını da etkilemesidir. Bu etkinin en belirgin örneklerinden biri 12 Temmuz Beyannamesi’nin ilanında net bir şekilde görülmektedir.

DP’nin kuruluşunun ardından beklenenden büyük ilgi görmesi ve hızla teşkilatlanması (Demir, 2009:57), CHP ile ilişkilerinin gerilmesine sebebiyet vermiştir. Bu gerginliğin alevlenerek büyümesine neden olan somut olay ise 21 Temmuz 1946 seçimleri olmuştur (Çeliker, 2021:2). Bu seçimde henüz sonuçlar açıklanmadan DP’liler İnönü’ye telgraf çekerek, seçimlerde yaşadığını düşündükleri adaletsizliklerin giderilmesi için müdahalede bulunmasını talep etmişlerdir (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1946). Ancak bu girişim sonuçsuz kalmış ve seçim sonuçları açıklanmıştır. “Açık oy gizli tasnif” yöntemiyle gerçekleştirilen seçimler, uygulama biçimi ve DP’nin maruz kaldığını düşündüğü haksızlıklar nedeniyle kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Tüm bu gelişmelerin hem iktidar ve muhalefet arasında hem de toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır (Yetim, 2022:957). Bütün bu olaylar sonucunda CHP ile DP arasındaki siyasi tansiyonu düşürmek için birçok kez liderlerle bir araya gelen Cumhurbaşkanı İnönü, bir ayı aşkın süre devam eden bu görüşmelerin ardından, 11 Temmuz akşamı radyo aracılığıyla kamuoyuna seslenmiş ve kayıtlara 12 Temmuz Beyannamesi olarak geçen bir açıklama yapmıştır (İnönü, 2008:467-468).

İnönü bu beyannamede devlet reisi olarak her iki partiye kendini eşit uzaklıkta gördüğünü beyan etmiş ve “Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezme niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden emin bulunacaktır” (İnönü, 2008:468). Bu sözlerden yola çıkarak, ülkenin çok partili hayata geçişinin dönüşüm olmadığı bir yola girdiğini söylemek mümkündür (Akın, 2009:99). Bu noktada Truman Doktrini ve 12 Temmuz Beyannamesi’nin açıklanma tarihi ile ABD’nin yardım anlaşmasının aynı güne denk gelmesi tesadüf olarak görülmemektedir. Çünkü ABD Truman Doktrini kapsamında yardım sağlamak isterken Türkiye’nin demokratik bir düzeni tesis etmesinden emin olmak istemiştir. Yardımın şartları Nisan ayından itibaren Ankara’da tartışılırken, aynı dönemde ABD’de Türkiye’nin demokratik bir düzen oluşturmaya dair adımların atılıp atılmayacağına ilişkin değerlendirmeler yapılıyordu. Truman Doktrini’nin Amerikan Kongresi’nde görüşüldüğü oturumlarda, bazı senatörler Türkiye’ye yardım yapılmasına karşı çıkarak, ülkenin demokratikleşme adına yeterli adımları atmadığını dile getirmişlerdi. Bu bağlamda 12 Temmuz Beyannamesi bir nevi yardım anlaşmasının yerine getirilmesi için bir ön şart olarak kabul edilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2012:88).

Sonuç

Uluslararası ilişkiler teorileri, iç ve dış politika arasındaki ilişkiyi tam olarak açıklayamamıştır. İç politika ile dış politika arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır; iç politikadaki aktör ve kurumların mücadelesi dış politikayı etkilerken, dış politika da iç politikayı şekillendirebilir.

Çalışmada ele aldığımız Huntington’un “Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma” adlı eserinde, ikinci demokratikleşme dalgasından söz edilirken, Türkiye’nin bu dönemde çok partili hayata geçiş yapmasına rağmen, 27 Mayıs 1960’ta gerçekleşen darbenin demokratikleşme sürecini kesintiye uğrattığı altı çizilmesi gereken bir husustur.

Osmanlı’da, özellikle Tanzimat döneminde başlayıp Cumhuriyet’le birlikte daha kapsamlı hale gelen değişim ve dönüşüm hareketleri, derin temelli dönüşüm faaliyetleriyle hayata geçirilmiştir. Eskiye ait yapılar ve kurumlar, yaşanan süreç boyunca ortadan kaldırılarak, Batı modeline dayalı yeni yapılar ve kurumlar daha radikal bir şekilde inşa edilmiştir. Bu genel dönüşüm çizgisi içerisinde önemli bir unsur da demokratikleşme ve demokrasiye geçiş süreci olmuştur. Cumhuriyet döneminde çok partili sisteme geçiş girişimleri, Mustafa Kemal Atatürk’ün

ilk cumhurbaşkanlığı döneminde başlamıştır. Atatürk, demokrasinin temel unsuru olarak çok partili sistemi desteklemiş ve uygun şartlar oluştuğunda yeni partilerin kurulmasına izin vermiştir. Atatürk'ün demokrasinin gerektirdiği üzere, çok partili hayata geçme yönündeki arzusunu aşağıda yer alan sözleri açık biçimde ortaya koymuştur.

... demokrasi, gereği olan çok partili bir dönemle, Türkiyemize de gelecektir. O zaman ben hayatta olmasam bile ruhum bilesiniz ki şad olacaktır. Ancak bu dönem için de tek korkum, bu güzelim yönetim tarzını yozlaştıracak, onu anlamsızlaştıracak, hatta ve hatta halkın gözünden düşürecek kişiler ve partiler çıkmasıdır... Gerçi Batılı ülkelerde de demokrasinin yerleşmeleri uzun yıllar, hatta asırlar almıştır ama, gelişen dünyada Türkiye'nin bu konularda kaybedecek vakti yoktur... (Verel, 2007:182-183).

1924'te Atatürk, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına onay vermiş, ancak dönemin siyasi koşulları nedeniyle parti kapatılmıştır. Ardından 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına destek vermiş ve bu parti de kısa süre içinde feshedilmiştir. Her iki girişim, Cumhuriyet'in ilk on yılı dolmadan sonuçsuz kalmış ve toplumun çok partili sisteme henüz hazır olmayışı bu geçişin önündeki en büyük engel olarak değerlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'de merkezîyetçi ve otoriter bir tek parti rejimi hüküm sürmüştür. Savaşın sonunda, demokrasilerin zaferiyle totaliter rejimlerin cazibesi azalırken, demokratik değerlere olan ilgi artmıştır. Türkiye de bu durumdan olumlu yönde etkilenmiştir.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet tarihine kadar olan süreç incelendiğinde, siyasi karar alıcıların politikalarında dış faktörlerin etkisinin her zaman belirleyici unsur olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin çok partili sisteme geçiş sürecinde de dış dinamikler önemli rol oynamıştır. Dış etkenler arasında, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni ve yaklaşan Soğuk Savaş döneminin etkileri öne çıkmaktadır. Türkiye'yi bu iki kutuplu yapı içinde Batı'nın yanında yer almaya iten başlıca neden, Sovyetler Birliği'nin ileri sürdüğü kabul edilemez talepler olmuştur. SSCB'nin, Türkiye'den toprak talebinde bulunması ve Boğazların güvenliğinde söz sahibi olma isteği, ABD'nin stratejileri için endişe verici bir durum yaratmıştır. Bu endişeleri gidermek amacıyla ABD harekete geçmiş ve 12 Mart 1947'de Yunanistan ve Türkiye'yi Sovyet etkisinden uzak tutmak için askerî ve ekonomik yardımlar başlatmıştır. Bu yardımlar, Türkiye özelinde sadece ekonomik ve askerî sonuçları olmamış, aynı zamanda Türkiye'nin kayda değer bir süreçte ABD ve batı eksenli bir dış politika izlemesinin ana sebeplerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin demokratikleşme yolundaki kritik evrelerden biri olarak kabul edilen 12 Temmuz Beyannamesi, çok partili hayata geçişin geri dönülemez bir noktaya geldiğini kanıtlayan önemli bir adım olmuştur. Aynı gün gerçekleşen Truman Doktrini ile bu gelişme, dış politikanın iç politikayı nasıl şekillendirdiğinin bir başka önemli göstergesidir. İnönü'nün aldığı geçiş kararını ilk olarak Amerikalılara, San Francisco Konferansı'nda Türk delegasyonu aracılığıyla iletmesi ve daha sonra 1 Kasım 1945'te bu kararı Türk kamuoyuyla paylaşması, dış politikanın Türkiye'nin iç siyasetindeki belirleyici rolünü bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Türkiye'de çok partili hayata geçişin işaretleri, yukarıda belirtilen dış faktörlerin etkisiyle belirmeye başlamıştır. Bu süreçte, ilk adım 5 Eylül 1945'te Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi olmuştur. Ancak, bu parti ne dönemin gazetecileri ne de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından ciddi bir ilgi görmemiştir. Devamında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içindeki bir grup, "Dörtlü Takrir" adıyla bilinen önergeyi partiye sunarak partiye yollarını ayırmış ve ihraç edilmişlerdir. Bu ayrılık, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) adı altında yeni bir muhalefet partisinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Türk siyaseti, bu gelişmeler ışığında hızla demokratikleşme sürecine girmiş ve çok partili hayata 1950 seçimleriyle geçişi sağlamıştır. Geçiş boyunca aksaklıklar yaşansa da sistem dahilinde kökleşmeyi gerçekleştirebilmiştir. Kökleşmenin sebeplerinden demokrasi, temin ettiği özgürlük ortamı ve farklı siyasi görüşler arasında tercih yapma hakkıyla, tarihsel süreçte geçişi sağlayan etkenlerden olmuştur. Bu bağlamda, çok partili

sistemin sağladığı fırsatlar, demokratik katılımın artmasına ve siyasi çeşitliliğin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Bu çerçeveden hareketle, çok partili hayata geçiş sürecinde iç politikanın dış politikadan bağımsız bir olgu olamayacağı vurgulanmış; geçiş sürecinde dış dinamiklerin önemli etkilerinin iç politikada değişimlere yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- (Cumhuriyet, 1945, 20 Mayıs). *Milli Şefimizin Gençliğe Hitabesi*. Cumhuriyet Gazetesi. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1945-05-20/0> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akın, F. (2009). 12 Temmuz Beyannamesi Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 11 (1), 92-109.
- Akıncı, A ve Usta, S. (2016). Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 275-288.
- Akşın, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. (25. Basım) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Almanya ve Japonya’ya Harp İlanına ve 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesine Türkiye’nin Katılmasına Dair Karar, Karar No.1452. *Resmî Gazete*. (24 Şubat 1945, Sayı:5940). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5940.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).
- Arcayürek, C. (2010). *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Armaoğlu, F. (2018). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)* (24. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.
- Arslan Keskin, F. B. (2023). Çok Partili Hayata Geçişin Sosyolojisi. *SDE Akademi*, 3(1), 57-77.
- Ayaz, A. (2023). İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Sovyet İlişkileri. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi (1)*, 1-34.
- Balcı, A. (2011). Dış Politika Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi. *Uluslararası İlişkiler*, 7(28) 3-29.
- Balcı, A. (2017). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* (2. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Biol, S. (2013). 1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (43), 39-54.
- Büyükkalay, B. (2011). *Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçişin Nedenleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi:1839-1950*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çelebi, O. (2015). Türkiye’de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri, *Turkish Studies*, 10(1), 251-272.
- Celep, B. (2020). *Türkiye’ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (Jammatt) ve Türkiye’deki Faaliyetleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çeliker, İ. (2021). 12 Temmuz Beyannamesi’nin Demokrat Parti İçerisindeki Anlaşmazlığa Etkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 1-8.
- Çufalı, M. (2004). *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*. Ankara: Babil Yayınları.
- Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yedinci Döneminin Üçüncü Toplantı Yılına Açarken Kamutay’daki Söylevleri. *Resmî Gazete*. (2 Kasım 1945, Sayı:6147). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6147.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).
- Cumhuriyet (1946, 23 Temmuz). *Seçimin Umumi Neticesi Henüz Meçhul*. Cumhuriyet Gazetesi. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1946-07-23/0> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).
- Cumhuriyet (1946, 8 Ocak). *Demokrat Parti Dün Resmen Teessüs Etti*, Cumhuriyet Gazetesi. <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1946-01-08/1> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).
- Cumhuriyet, 1964, 17 Nisan). *Başbakanın Dünkü Demeci Ankarada Nasıl Karşılandı*, Cumhuriyet Gazetesi. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1964-04-17/0> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).

- Demir, N., ve Tekir, O. (2018). Marshall Planı, Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin-ABD Rekabeti. *İNİJOSS: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7,1, 32-45.
- Demir, Ş. (2009). *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*. [Yayınlanmamış doktora tezi.] Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Deringil, S. (2003). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dursun, D. (2000). *Ertesi Gün, Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*. İstanbul İşaret Yayınları.
- Ekinci, N. (1997). *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ekinci, N. (2002). *İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları*, Genel Türk Tarihi, Ankara.
- Erden, Ö. (2014). II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Rusya'nın Boğazlarla İlgili Talepleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 256-268.
- Erdoğan, M. (2003). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Erhan, Ç., ve Embel, E. (2015). Structural Factors Directing Decision Makers in Turkish Foreign Policy. *Bilig*, (72), 145-170.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Gerner, D. J. (1955). The Evolution of Study of Foreign Policy. Laura Neack, Jeanne A. K. ve Patrick J. Haney (Ed.), *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation* (s.17-32). Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Goloğlu, M. (1974). *Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. Ankara: Kalite Matbaası
- Goloğlu, M. (2014). *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Güler, C. (2015). Türkiye'de Çok partili Düzene Geçişte (1945-1950) Serbest Fırka Deneyiminin İzleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(57), 291-316.
- Güngör, S. (2010). 14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 193-208.
- Huntington, S. P. (1993). *Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*. (Çev. E. Özbudun) Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- İçer, O. (1999). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Süreci Üzerine Bir İnceleme*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İncioğlu, N. K. (t.y). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay (Ed.) *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim* (s.265-277). İstanbul: Der.
- İnönü, İ. (2008). *Defterler (1919-1973)*. 3. Baskı Cilt: 1, (Haz. Ahmet Demirel) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.
- Kara, N. (1984-1985). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri. *Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi* 8, 64-75.
- Karatepe, Ş. (1993). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kirman, E. (2006). *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Koçak, C. (1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), 1. Cilt*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Koçak, C. (2007). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, 2. Cilt. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kodal, T. (2012). 1960 Askeri Müdahalesi'nden Sonra Yapılan İlk Çok Partili Genel Seçimlerde Denizli'nin Kale İlçesi'nin Siyasi Durumu. *Belgi Dergisi*, 4, 410-421.
- Kulkıra, U. (2015). *İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Türk- Sovyet İlişkileri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öğreten, C., ve Bulut, S. (2019). Türk-Sovyet İlişkilerinde Yol Ayrımı: 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktının İptali ve Amerikan Basını. *History Studies International Journal of History*, 11(5), 1457-1489.
- Oğuzlu, T. (2013). Turkey and NATO. *ADAM Akademi*, 3(1), 1-10.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası Cilt 1* (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbudun, E. (2019). *Türk Anayasa Hukuku* (19. Baskı). Ankara: Yetkin.
- Özdemir, G. (2018). Huntington'un Demokratikleşme Dalgaları Bağlamında Türk Demokratikleşmesine Bakış ve 15 Temmuz'un Önemi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(1), 27-51.
- Özdemir, H. (2003). Siyasal Tarih (1960–1980). S. Akşin, B. Tanör ve K. Boratav. (Ed.). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1. Cilt* (1908-1980) (s.225–293). İstanbul: Milliyet.
- Pridham, G. (1991). International Influences and Democratic Transition: Problems of Theory and Practice in Linkage Politics. In G. Pridham (Ed.), *Encouraging democracy: The international context of regime transition in Southern Europe* (pp. 1-30). Leicester: Leicester University Press.
- Putnam, D. R. (1988). Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization*, 42(3), 427- 460.
- Şahin, Y. (2022). Dış Politika, Kimlik ve İç Politika İlişkisi: 2002-2016 Türkiye Örneği. *İdealkent*, 13(37), 2248-2283.
- Sancaktar, C. (2012). Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri. *Bilge Strateji*, 4(7), 31-64.
- Sander O. (2016). *Siyasi Tarih (1918-1994)* (26. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2001), *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sarıçoban, (2020). Türkiye'de 1945-1950 Döneminde Dış Politika. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 805-822.
- Seydi, S. (2009). Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika). A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H Kapu (Ed). *1939- 1945 Dönemi İç ve Dış Politika* içinde. (s.257- 296). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2012). 12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (16), 77-100.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (Çev) M. Harmancı. İstanbul: E Yayınları.
- Sıvış, E. (2018). *Amerikan Dışişleri Belgeleri Işığında Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. [Yayınlanmamış doktora tezi], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sıvış, E. (2019). Türk – Amerikan Müttefikliğinde 'Peşrev' Dönemi: Ödünç Verme-Kiralama Programında Türkiye". *Belgi Dergisi*, 2(18), 1525-1543.
- Sönmezoğlu, F. (2012). Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim. F. Sönmezoğlu N. Ö. Baklacioğlu ve Ö. Terzi (Ed.) *Türk Dış Politikasının Analizi* (s.879-896). İstanbul: Der.
- Taşpınar, G.T. (1996). *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tezel, Y. (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

- Therborn, G. (1979). Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu -II-. *Birikim Dergisi*, 52/53, 47-65.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topal, C. (2013). Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 111-121.
- Torun, E. (2002). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler İç ve Dış Etkiler (1945-1960)*. İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Toy, H. ve Elmacı, D. (2007). *Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Karma Kitaplar.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. *Resmî Gazete*. (20 Temmuz 1961, Sayı:10859). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında 23 Şubat 1915 Tarihinde Ankara'da İmzalanan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Mart 1941 Tarihli Kanununda Yazılı Yardımla İlgili Esaslara İlişkin Olan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun. *Resmî Gazete*, (10 Temmuz 1945, Sayı: 6053).
- Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye'ye yapılacak Yardım Hakkında Anlaşmasının Onanmasına Dair Kanun. *Resmî Gazete*. (5 Eylül 1947, Sayı:6699). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6699.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2024).
- Ünal, O. (1994). *Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu, Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Vatan, 1945, 2 Aralık). *Celâl Bayar ve Arkadaşları Yeni Partinin Programını Hazırladılar. Partinin Merkezi Ankara Olacak*. Vatan Gazetesi.
- Verel, O. (2007). *Sabiha Gökçen Atatürk'le Bir Ömür*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yalçın, O. (2011). İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(47), 701-731.
- Yeşil A. (2001). *Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş: 1946-1950*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yetim, F. (2022). Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Türk Basınında Demokrasi Polemikleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 943-961.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2010). 1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 177-188.



CUNTA SONRASI DÖNEMDE YUNANİSTAN'DA YENİ DEMOKRASİ VE PASOK PARTİLERİNİN KURULUŞ SÜREÇLERİ VE DIŞ POLİTİKALARI¹

THE FOUNDING PROCESSES AND FOREIGN POLICIES OF THE NEW DEMOCRACY AND PASOK PARTIES IN POSTJUNTA GREECE

Öz

Bu çalışmada 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda Yunanistan'daki askerî cuntanın devrilmesinden sonra merkez sağı temsil eden Yeni Demokrasi Partisi ile milliyetçi-sol bir politika izlemeyi vaat eden PASOK (Panhelenik Sosyalist Hareket) partilerinin kuruluş süreçleri ve o dönemki temel dış politika ilkeleri incelenecektir. Çalışma kapsamında ağırlıklı olarak Yunanca literatür kullanılmıştır. 1974 yılında kurulmalarından itibaren bu iki parti 2010 yılına kadar Yunan siyasetinde iktidar ve ana muhalefet partisi olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Çalışmanın ana amacı, Yeni Demokrasi Partisi ile PASOK'un 1974 yılında Yunanistan'daki siyasi kaos ortamında nasıl kurulduğu ve bu kuruluş süresinden sonra izledikleri dış politikanın analiz edilmesidir.

Ünsal BAŞAK*

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi

E-posta/E-mail:
unsal1538@gmail.com

Orcid: 0000-0001-6845-973X

Konstantinos Karamanlis Yeni Demokrasi Partisi'ni kurarken hem ülkedeki askerî rejim karşıtlarından hem de ekonomik gidişattan memnun olmayan geniş halk kitlelerinden destek almaya özen göstermiştir. Ayrıca, Türkiye ile Kıbrıs sorunu nedeniyle yaşanabilecek bir savaşı engellemek ve Avrupa entegrasyonuna katılmanın her koşulda Yunan dış politikasının birinci önceliği olması konusunda büyük çaba sarf etmiştir. Karamanlis'in 1974 yılında oluşturduğu bu temel ilkeler günümüzde dahi Yeni Demokrasi Partisi'nde önemli etkilere sahiptir.

PASOK ise dış politikada kuruluşundan itibaren popülizme önem veren Andreas Papandreu'nun Türkiye karşıtı politikalarını temel almıştır. Bu kapsamda Karamanlis'in soğukkanlı politikalarına karşılık Papandreu ise, Yeni Demokrasi'yi vatana ihanetle suçlayacak kadar ağır söylemlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni Demokrasi, PASOK, Yunanistan, Karamanlis, Papandreu.

Başvuru/Submitted: 16.08.2024

Kabul/Accepted : 27.02.2025

Abstract

This study will investigate the establishment processes and core principles of the foreign policy of the New Democracy Party, a prominent center-right party in Greek politics and PASOK, a center-left party, following the dissolution of the military junta in Greece due to the Cyprus Peace Operation in 1974. The aim is to analyze the circumstances surrounding the establishment of the New Democracy Party and PASOK in the prevailing political turmoil in Greece in order to provide a reflection of the dominant political climate during this period.

In establishing the New Democracy Party, Karamanlis was diligent in garnering support from both adversaries of the military administration and the populace dissatisfied with the economic

¹ Bu makale yazarın Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde 2016 yılında tamamladığı "Yunanistan'daki Siyasi Partilerin Ege Sorunlarına İlişkin Politikaları (1974-2010)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

conditions. Moreover, he sought to preempt a possible military confrontation with Türkiye rearding the Cyprus issue and to ensure that the European Union would always hold a prominent position in Greek foreign policy. The fundamental tenets set forth by Karamanlis in 1974 persist in significantly influencing the New Democracy Party today.

PASOK's foreign policy, in contrast, was founded on Papandreu's anti-Türkiye stance, characterized by populism since the party's establishment. In this context, Papandreu's rhetoric was highly accusatory, asserting that the New Democracy Party was engaging treason, in contrast to Karamanlis' policies, which demonstrated a more measured approach.

Keywords: *New Democracy, PASOK, Greece, Karamanlis, Papandreu.*

Giriş

Bu çalışma kapsamında, Yunanistan'da 1967-1974 yılları arasında iktidarda bulunan askerî cuntanın (Albaylar Cuntası) Kıbrıs Barış Harekâtı sonucu devrilmesinin ardından kurulan ve halen Yunan siyasi hayatında önemli bir rol oynayan Yeni Demokrasi Partisi ile PASOK'un kuruluş süreçleri ile dış politika ilkelerinin, ağırlıklı olarak Yunanca kaynaklar kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır.

1974 yılında kurulmasından itibaren bu iki siyasi parti, 2010 yılında yaşanan ekonomik krize kadar Yunan siyasi hayatında dönüşümlü şekilde iktidar ve ana muhalefet partisi olarak büyük rol oynamıştır. Bu kapsamda iki partinin kuruluş süreçleri, kuruluş süreçlerinde karizmatik liderler olarak öne çıkan Konstantinos Karamanlis ve Andreas Papandreu'nun dış politika ilkeleri ve bu ilkelerin Türkiye'ye yönelik yansımalarının incelenerek sonuçlar çıkarılması çalışmanın asıl amacıdır. Bu iki partinin kuruluş süreçleri ve izledikleri dış politika, aynı zamanda 1974 sonrası Türk-Yunan ilişkilerindeki krizlerde izledikleri davranış paternlerine yönelik de önemli ipuçları vermektedir.

Bu iki partinin Yunan siyasi yaşamındaki rollerinin daha net anlaşılması için Yunanistan'ın kurulduğu andan itibaren siyasi tarihinin kısaca incelenmesi önemlidir. 1821 yılında başlayan isyan ve batılı ülkelerin bu isyana desteği sonucu bağımsızlığını kazanan Yunanistan, bundan sonraki siyasi süreçte büyük bir kaos yaşamıştır. Bu kapsamda ülkede ilk olarak oluşturulan üç partinin isimlerinin ülkenin bağımsızlığında önemli rol oynayan İngiliz, Fransız ve Rus partisi şeklinde adlandırılması bile Yunan iç siyasetindeki yansımaları göstermesi bakımından önemlidir (Mavrogordatos, 2012:158). Ülkenin Yunan isyanı sırasında aldığı borçlarını ödeyememesi nedeniyle 1843 yılında yaşadığı iflas, aynı zamanda ülkedeki siyasi partilerin etkinliğinin de arttığı bir dönem olarak nitelenebilir.

1844 yılından itibaren “Megali İdea² düşüncesi kapsamında milli güç unsurlarının çok üzerinde bir yayılcı politika izleyen Yunanistan, uluslararası ortamın kendisi için uygun olmasıyla özellikle Balkan Savaşı sonrası büyük toprak kazanımları elde etmiş, bununla yetinmeyerek Anadolu'nun işgaline girişmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan Kral-Venizelos çatışması, ülkedeki siyasi parti bölünmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Kurtuluş Savaşı sonucunda giriştiği işgal macerası başarısızlığa uğrayan Yunanistan, tekrar siyasi bir karmaşaya sürüklenmiştir. 1929 ekonomik krizi ise kendisini yeni toplayan ülkede büyük

² Megali İdea (Büyük Ülkü/fikir) tabiri ilk olarak Yunan Başbakanı İonnis Kollettis tarafından 14 Ocak 1844 tarihinde yapılan bir meclis konuşmasında kullanılmıştır. Kolettis, bu konuşmasında Yunanistan'ın izleyeceği yayılcı dış politikanın ana hatlarını belirtmiştir. Bu konuda Türkçe ayrıntılı bir makale için bkz. Kırıldökme (2010). Megali İdea fikrinin o dönem Yunanistan-Osmanlı Devleti ilişkilerindeki etkisini Yunan bakış açısıyla irdeleyen bir eser için bkz. Tsirnari (2014).

çalkantılara neden olmuştur. Bu krizin etkisini atlarmaya çalışan ülke 1932 yılında resmen iflas etmiş, ardından Metaksas diktatörlüğü döneminde nispi bir toparlanma yaşanmıştır. Yunanistan'ın bu iflasın etkilerini gidermesi 32 yıl sürmüştür (Carmen ve Trebesch, 2015:12).

İkinci Dünya Savaşı döneminde Alman işgali altında büyük sorunlar yaşayan Yunanistan, savaşın bitiminden sonra da ülkedeki komünistler ve kraliyet yanlıları arasındaki iç savaşla sarsılmıştı. Bu iç savaş İngiltere ve ABD'nin yoğun müdahaleleri sonucu kralcıların galibiyetiyle sonuçlanmıştı. Bununla beraber Yunan toplum yapısında büyük kırılmalara neden olan bu iç savaş, sonraki dönemde de Yunan siyasetindeki bölünmede önemli rol oynayacaktı.

1. Albaylar Cuntası'nın Kuruluş ve Çöküşü

1949 da Yunan iç savaşın bitmesi ve Marshall yardımlarının getirdiği ekonomik faaliyetlerdeki hızlanma nedeniyle köylerden Atina ve Selanik gibi büyük kentlere yoğun bir göç yaşanmış (Vulgaris, 2009:48), ayrıca Almanya'ya çalışmak için giden Yunan sayısında da önemli oranda artış meydana gelmişti. 1951-1970 yılları arasında ülkedeki erkek nüfusunun yaklaşık sekizde biri çalışmak için Almanya'ya gitmişti (Crampton, 2007:200). Bununla birlikte 1960'lı yılların başından itibaren Yunanistan'da ciddi bir sosyal bunalım başlamış, köyden kente gelen yoğun göç, ülkedeki gelir dengesinin bozulması, işsizliğin artması, büyük şehirler etrafında gettoların oluşması gibi nedenlerle ülke hızla siyasi bir kutuplaşmaya doğru yol almaktaydı (Aristotelous, 1983:17).

Böylesine karışık bir siyasi ortamda yapılan seçimlerde Yorgos Papandreu'nun Merkez Birliği (Enosi Kentrou) adlı sol partisinin iktidarı %53 oyla kazanması özellikle Yunan ordusunda ve sağ kesimde tepki yaratmıştı. Papandreu'nun iç savaş sırasında çarpışan komünist gerillaların affedilmesi, kilisenin etkisinin azaltılması gibi bir dizi yeni kanun çıkarma hazırlığı ülkedeki kutuplaşmayı arttırmıştı (Kerasidis, 2006:211). Böyle bir ortamda merkez sağın temsilcisi ve ılımlı bir siyasi figür olarak görülen ülkenin eski başbakanlarından Konstantin Karamanlis'in³ ülkeyi terk ederek Fransa'ya gitmesi sonucu Yunanistan hızla yeni bir iç savaşa doğru yol almaya başlamıştı.

İktidara gelen Yorgo Papandreu, ordu üzerindeki etkisini arttırmak maksadıyla krala başvurarak başbakanlığa ilave Savunma Bakanlığı görevinin de kendisine verilmesini istemiş, fakat kral tarafından bu isteği reddedilince istifa etmişti (Kılıçoğlu, 2010:58-60). İktidarın tekrar sol bir parti tarafından kazanılma ihtimaline karşı üst düzey subaylar Fransa'da bulunan Karamanlis ile görüşmüş ve ülkeye dönmesini istemişler, ama Karamanlis, ülkenin artık yönetilemez bir durumda olduğunu belirterek, bu isteği reddetmişti (Paraskevopoulos, 1986:16).

Ülkede yaşanan bu siyasi karışıklığı çözmek isteyen bir grup albay önderliğinde Yunan Silahlı Kuvvetleri 21 Nisan 1967 tarihinde darbe yaparak yönetime el koymuştu. Bu gruba göre darbenin amacı ülkenin sola kayışını engellemek ve Yunanistan'ın toplumsal bölünmüşlüğüne bir son vermektir (Vulgaris, 2009:61).

Bununla birlikte cunta yönetiminin ekonomik sorunları çözmekte ki başarısızlığı, Kıbrıs'ta ENOSİS'i gerçekleştirme projesi kapsamında yaptıkları darbe ve Türkiye'nin bu darbeye karşı uluslararası hukuktan doğan garantörlük hakları kapsamındaki müdahalesine engel olamamaları, cuntanın halk desteğini kaybetmesine neden olmuştu. 22 Temmuz 1974 tarihinde cunta içindeki

3 Yirminci yüzyılın ikinci döneminde Yunan siyasi yaşamında önemli bir rol oynayan Konstantin Karamanlis (1907-1998); 1956-1963 ve 1974-1980 yılları arasında başbakanlık, 1980-1985 yılları arasında ise cumhurbaşkanlığı yapmıştı. 1974 yılında Albaylar Cuntası'nın yıkılmasından sonra ülkede işleyen bir demokratik sistemin oluşturulmasında ve Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılımında büyük payı bulunan Karamanlis konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Veremis (2009).

bir grup üst rütbeli subay iktidarın artık sivillere devredilmesinden başka bir çözüm olmadığı konusunda anlaşmış, 23 Temmuz 1974 tarihinde bu konuda basına açıklama yapılmış ve 24 Temmuz 1974 tarihinde de eski başbakanlardan ve Fransa’da yaşayan Karamanlis’in ülkeye dönüp yönetimi ele alması konusunda bir çağrıda bulunulmuştu (Svolopulos, 1992:193).

Cuntanın bu çağrısını kabul eden Karamanlis, aynı gün Fransa Cumhurbaşkanı’nın sağladığı bir uçakla Yunanistan’a dönmüş ve verdiği ilk demeçte iki amacı olduğunu, bunlardan birincisinin ordunun politikadan uzaklaşarak ülkeyi savunma görevine dönmesi, diğer amacın ise demokrasinin yeniden rayına oturması için bütün siyasi partilerle iş birliği içinde hareket etmek istediğini belirtmişti (Çaparas, 1991:48). Ayrıca Karamanlis ordunun hükümete sadakatının sağlanması amacıyla cunta döneminde ordudan atılan bütün subayların tekrar orduya dönmesi konusunda bir kararname hazırlamıştı (Paraskevopulos, 1986:57).

Karamanlis merkez sağdan gelen bir siyasetçi olarak sol partilere siyaset yasağını kaldırma konusunda tereddüt etmiş, fakat sonuçta Yunan toplumunu birleştirme konusunda bulunan başka bir yolu olmadığı kanısına vararak başta Komünist Partisi olmak üzere sol partiler üzerindeki siyaset yasağını tamamen kaldırmıştı (Anastasiadi, 1993:22). Karamanlis’in bu kararında toplumun eski siyaset anlayışı ile yönetilemeyeceği düşüncesi etkin olmuştu. Cunta sonrası dönemde tüm Yunan liderler içinde sadece iki tanesi eski politik sistemin işlemeyeceği, bu nedenle yeni sloganlar ve yeni parti programları oluşturmaları gerektiğini farkındaydı. Bu liderler Karamanlis ve Papandreu idi (Clogg, 1983:79).

Ayrıca Karamanlis büyük bir sorumluluk aldığı farkındaydı. Bu kapsamda halka yaptığı konuşmalarda sürekli olarak Yunanistan’ın partiler arasında bölünmüşlük yüzünden zarar gördüğünü, 1920-1940 ve 1963 yıllarındaki siyasi bölünmelerin ülkede büyük sorunlar çıkardığını, artık partiler arası çatışma yerine milli çıkarlara odaklanılması gerektiğini, ülkenin karşılaştığı sorunun Yunanistan için yok olma veya yeniden işleyen bir demokratik sistem kurma olduğunu vurguluyordu (Kartakis, 1993:99).

Karamanlis tarafından 25 Temmuz 1974 tarihinde geçici bir hükümet oluşturuldu ve 17 Kasım 1974 tarihinde Yunanistan’da genel seçim yapılması kararı alındı.

2. Yeni Demokrasi Partisi’nin Kuruluş Süreci

Karamanlis tarafından seçim tarihi belirlendikten sonra Yeni Demokrasi Partisi’nin kuruluşu 28 Eylül 1974 tarihinde ilan edildi (To Vima, 29 Eylül 1974).

4 Ekim 1974 tarihinde ise partinin genel politikaları konusunda Karamanlis tarafından kamuoyuna açıklama yapıldı. Halen Yeni Demokrasi Partisi’nin temel kuruluş metni olarak kabul edilen bu açıklamada Karamanlis şu hususları vurguladı:

1. Yunanistan için en önemli konu demokrasinin yaşatılmasıydı. Ne var ki, ülkede çok az sayıda kişi demokrasinin yaşaması için çaba göstermekteydi.
2. Bütün ülke cunta yönetiminin acı hatıralarını hatırlamaktadır. Cuntanın devrilmesi Yunanistan için yeni bir fırsat doğurmuştur ve bu değerlendirilmelidir. Aksi takdirde pişmanlık için çok geç olacaktır.
3. Cuntadan demokrasiye geçiş kansız bir şekilde gerçekleşmiştir ve bu fırsat kullanılmalıdır. Ülkedeki barış ortamının korunması için herkes dikkatli davranmalıdır çünkü halen yeni bir cunta tehlikesi mevcuttur.
4. Yeni Demokrasi Partisi’nin kuruluş amacı halkın bölünmüşlüğüne bir son vermektir. Parti siyasi görüşleri savunmak yerine halkın çıkarlarını savunacaktır.
5. Yunan ekonomisinin gelişmesi ana hedeflerdendir. Bu kapsamda devletin ekonomideki payının büyümesine izin verilmemeli, özel girişimcilere yeni alanlar açılmalıdır.

6. Eğitim sistemi modern ve daha bilimsel hale getirilirken, Yunan kültüründen daha fazla izler taşımasına önem verilmelidir.
7. Yunanistan'ın toprak bütünlüğünü ve Kıbrıs Helenizmi'nin korunması için Yunan Ordusu'nun güçlendirilmesi en önemli görevlerdendir.
8. Yunanistan Avrupa'ya aittir. Bununla birlikte dünyadaki tüm Yunanların haklarının savunulması Yunanistan'ın en önemli hedeflerindedir.
9. Yeni Demokrasi Partisi, ülkede işleyen bir demokratik sistem kurmayı amaçlamaktadır.⁴

Yeni Demokrasi Partisi'nin bu bildirgesi incelendiğinde iki husus göze çarpmaktadır. Birincisi Kıbrıs'ta Yunanlar açısından hezimetin yarattığı psikolojik travma, diğeri ise halen bir askerî darbenin gerçekleşme ihtimalidir. Dolayısıyla bildiriye sürekli olarak ülkenin demokrasiye ihtiyaç duyduğu ve bu kapsamda birinci önceliğin yeni bir darbeyi engellemek olduğu, bunun yanında Kıbrıs'taki travmanın atılması için Yunanistan'ın Avrupa ile iş birliği yapmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Karamanlis, ülkenin bütünleşmeye ihtiyaç duyduğunu görmüş, bu kapsamda partisine isim verirken de bu ihtiyacı karşılamaya çalışmıştı. Partiye Yeni Demokrasi ismi verilerek cunta döneminden kalan uygulamaların sona erdiği ve ülkenin yeni bir başlangıç yapacağı mesajı verilmeye çalışılıyordu (Bratakos, 2002:145).

Karamanlis Yeni Demokrasi Partisi'ni tanıtmak için yaptığı faaliyetlerde partinin sağ veya sol siyaset tanımlarını yerine demokrasiyi seçenleri birleştirdiğini vurguluyordu. Bu kapsamda Yunanistan'ın ihtiyacı olanın tekrar işleyen bir demokrasiye kavuşmak olduğunu ifade ederken, aynı zamanda komünizm tehdidinde dikkat çekmekten de kaçınılıyordu (Çaparas, 1991:60). Karamanlis bir yandan komünizm tehdidinde dikkat çekerken, diğeri yandan ülkenin en eski partilerinden olan Yunanistan Komünist Partisi'nin faaliyetlerine de izin vermişti. Çünkü ona göre cuntaya karşı halkın bir arada olması gerekiyordu ve bu yüzden kontrol altında tutabileceği sol partilerin de siyasi sisteme dahil olması daha demokratik bir uygulama olacaktır.

Karamanlis bu arada yeni bir darbe tehdidini savuşturmak için ordunun siyasete müdahalesini engelleyecek kanunlar çıkartıyor ve albaylar cuntasında görev alan üst düzey tüm subayların yargılamalarını başlatma kararı alıyordu.⁵ Ekim 1975'te Karamanlis orduda üst düzey subayların kendisini devirmek için hazırlık yaptıkları yönünde haberler almış, 4 Kasım 1975'te Karamanlis'i ziyaret eden Yunan Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Konafaos Karamanlis'e ordudaki gizli darbe destekçilerini anlatmış ve donanmanın hükümeti desteklediğini söylemişti (Hristopulos, 2005:123-124). Karamanlis, ülkenin birleştiricisi rolünü üstlenmek için sürekli olarak geçmişte yaşanan siyasi çatışmaların geride kaldığını, Yunan halkının ekonomik gelişmeye ve işleyen demokrasiye yönelik bir tercih yapması gerektiğini belirtmişti (Çaparas, 1991:82). Tabii bu vurgunun altında gizli bir tehditte yatıyordu. Karamanlis şu mesajı halka iletliyordu. Seçimlerde ya Yeni Demokrasi seçilecek ya da tanklar geri gelecek, yani yeni bir cunta yönetimi başlayacaktı (Nikolaydis, 2011:234).

Gerçekçi bir lider olarak Karamanlis gençlerin oyuna ihtiyaç duyduğunu biliyor ve bu kapsamda gençleri geleceğin Avrupa Birliği'nde olduğuna, Yunanistan'ın toplumun her kesimini kucaklayacak bir yönetime ihtiyaç duyduğunu ve bu yönetimin Yunanistan'ı, Avrupa'nın ekonomik entegrasyonuna tam katılıma götüreceğini belirtiyordu (Kathimerini, 29 Eylül 1974).

⁴ www.nd.gr/idrytiki-diakiryhi.

⁵ Her ne kadar 1974 yılında albaylar cuntası çökmüş olsa da Yunan ordusu içerisinde iktidarı tekrar ele geçirmek isteyen bir grup subay bulunmaktaydı. Bu subayların 25 Şubat 1975 tarihinde planladıkları darbe Karamanlis'in ordu içinden aldığı haberle erken davranması ve diğeri siyasi liderlerin desteğini sağlamasıyla başarılı olamamıştı. Bununla birlikte aynı yıl yaz aylarında tekrar bir darbe girişimi için subaylar arasında örgütlemeler başlamıştı. Bu başarısız darbe girişimine yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Rallis (1990).

Karamanlis'in Yunanistan için hedefi AET'ye tam katılım olarak belirlemesi oldukça tutarlı bir politikaydı. Karamanlis bu şekilde Yunan ekonomisinin toparlanacağını hesaplıyordu. 1956-1963 yılları arasındaki başbakanlığı döneminde, kendisinin altyapı projelerine verdiği önem nedeniyle Yunan halkı tarafından "yollar kralı" olarak adlandırılmıştı. Karamanlis, bunu tekrarlayarak ülkenin hem işleyen bir ekonomiye tekrar kavuşacağını hem de bu sayede demokrasinin güçleneceğini öngörüyordu.

Yeni Demokrasi Partisi aslında dış politika olarak iki temel ilke üzerinden hareket ediyordu. Birincisi askerî güçsüzlük nedeniyle Türkiye'yle bir savaştan kaçınarak Kıbrıs sorununa çözüm bulmak (Rizas, 2009:372), diğeri de yeni müttefikler edinmek için öncelikle Balkan ülkeleriyle ve sonrasında doğu bloğuyla ilişkilerini geliştirirken, ekonomik açıdan da Avrupa'yla tam entegrasyon.

Bu kapsamda. 1974-1981 yılları arasında Yunanistan'a yönetecek olan Karamanlis dış politikasının temelini, Balkanlara açılma ve Ege ile Kıbrıs sorunları konusunda dünyadan Türkiye'ye karşı destek bulma üzerine kurmuştu (Clogg, 1983:218).

Karamanlis'in bu politikalarının temelinde Yunanistan'ın ekonomik güçsüzlüğü ve bu güçsüzlüğün getirdiği askerî alandaki dezavantajlar bulunmaktaydı. Türkiye'yle yaşanabilecek bir sıcak çatışma Yunanistan'a büyük yıkım getirecek ve ülkenin Avrupa entegrasyonunu geciktirecekti. Bu yüzden Karamanlis'e göre bir çatışma yaşanmadan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılım sağlayarak Yunanistan güçlenmeli, bu yapılırken de doğu bloğu ülkeleriyle özellikle Bulgaristan ve Romanya dikkate alınarak ilişkiler geliştirilmeliydi. Bu açıdan bakıldığında Karamanlis'in oldukça realist bir dış politikayı tercih ettiği söylenebilir.

Bununla birlikte doğu bloğunu ülkelere yönelik yakınlaşma siyaseti, Yunanistan içinde de tepki çekiyordu. Çünkü Yunanistan NATO üyesi olarak tehdidin kuzeyden geldiğini düşünüyor ve kuzeydeki Slav ülkelerinin Ege Denizi'ne ulaşmasını engelleyici bir rol oynuyordu. Halbuki bu yeni yakınlaşma süreci Yunanistan'ın NATO'da ki rolüyle uyumlu değildi (Rizas, 2009:253). Bu yeni yakınlaşma siyasetine yönelik eleştiriler özellikle Yunan askerlerinden gelmekteydi. Onlara göre Yunanistan'ın bu geliştirmeye çalıştığı siyaset beklenmedik sonuçlar doğurmuş NATO ve ABD karşıtı bir havanın ülkede daha da yaygınlaşmasına yol açmıştı.⁶

Bazı Yunan analistlere göre ise bu politika tam tersi bir sonuç üreterek Yunan savunmasının zayıflamasına ve Kıbrıs'ta önemli bir tecrübe kazanan Türklerin Ege sorunlarında daha aktif olmalarına sebep olmuştu (Manusakis, 1985:85). Karamanlis'in bu politikasına gelen itirazlardan en önemlisi Yunanistan'ın Kıbrıs Barış Hâkretatı'nı engelleyemediği gerekçesiyle NATO'dan çıkmasıydı. Yunanistan, NATO'dan çıkarak batı dünyasına kendi coğrafi konumunun önemini göstermek istemişti (Rizas, 2009:54). NATO'dan çıkışın bir hata olduğu ve Türkiye karşısında ülkenin savunma alanında yalnız kaldığını söyleyenlere Karamanlis şu cevabı vermekteydi: Bunu yapmaktan başka bir yol bulunmamaktadır. Gerekirse doğu bloğu ülkeleriyle iş birliği yaparak Türkiye'ye karşı caydırıcı bir rol oynanabilir.⁷

⁶ 1967 yılından itibaren Yunan toplumu içerisinde askeri cuntanın ABD güdümünde hareket ettiği ve Yunan çıkarlarını değil ABD çıkarlarını öncelendiği fikri ortaya çıkmıştı. Ayrıca Yunan toplumunun önemli bir kesimine göre ABD izin vermeden Türkiye Kıbrıs'a müdahalede bulunamazdı. Dolayısıyla Karamanlis iktidara geldiği andan itibaren toplumdaki bu fikirlere uygun bir şekilde hareket ederek NATO'dan çıkma kararı almış fakat 1976 yılından itibaren ülkenin savunmasında gördüğü eksiklikler nedeniyle tekrar NATO'ya dönüş yolları arayıp bu konuda gizli görüşmelere başlamıştı. Karamanlis'in ABD ve NATO konusundaki bu iki zıt politikası konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nikos Kouris (1997). Nikos Kouris 1984-1989 yılları arasında Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı görevini yapmıştır.

⁷ Yunanistan, Türkiye'nin gerçekleştirdiği ikinci barış hâkretatı nedeniyle NATO'nun artık Yunanistan'ın güvenliği ihtiyacılarını karşılamadığını öne sürmüş, bu kapsamda Karamanlis'in oluşturduğu geçici hükümet 14 Ağustos 1974

Bununla birlikte Karamanlis, muhtemel bir savaşta Yunan Ordusu'nun güçsüzlüğü konusundaki gerçeklerin farkındaydı. 30 Kasım 1974 tarihinde dönemin Savunma Bakanı olan Averof tarafından yazılan bir raporda, Türkiye'nin Doğu Ege Adalarını işgal edebileceği, Yunanistan'ın bunu önleyecek gücünün olmadığı, acilen Yunan deniz ve hava kuvvetlerinin geliştirilmesi gerektiği, ayrıca ülkenin kuzeyden gelebilecek bir saldırıya karşı tek savunmasının NATO desteği olduğu vurgulanıyordu (Rizas, 2009:57).

Karamanlis ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılımı bir şantaj politikası olarak da kullanmaktaydı. Şöyle ki, 30 Mayıs 1975 tarihinde dönemin İngiliz dışişleri bakanıyla yaptığı görüşmede Avrupa'nın mutlaka Yunanistan'ı bu topluluğa kabul etmesi gerektiğini, aksi takdirde Kıbrıs'tan sonra ikinci kez batı tarafından yalnız bırakılacağını hisseden Yunanistan'ın farklı siyasi tercihlerde bulunabileceğini söylemekten çekinmiyordu (Rizas, 2009:55).

Karamanlis yurt dışında bu tarz söylemlerde bulunurken yurt içinde de Yunan ekonomisini dönüştürücü adımlar atmakta ve mümkün olduğunca devlet kontrolünü hafifletmeye çalışmaktaydı. Ona göre liberal bir ekonomi Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılımı sağlayacak. ve bu da Yunanistan'ı siyasi açıdan güçlendirecekti. Siyasi açıdan güçlenen Yunanistan, Türkiye ile sorunları görüşmeler yoluyla daha kolay çözebilecekti (Clogg, 1983:74). Karamanlis'in bu esnek dış politikası kapsamında Yunanistan NATO'dan çıkmasına rağmen Avrupa ile ilişkilerini daha sıkılaştırıyor ve bu şekilde Avrupa'yla tam bir uyum içerisinde güvenliği sağlamaya çalışıyordu (Coufoudakis, 1985; 56). Bununla birlikte oldukça gerçekçi bir lider olan Karamanlis, kamuoyuna açıkladıklarından farklı olarak iktidara gelir gelmez NATO'ya tekrar katılım için gizli görüşmelere başlamıştı. Karamanlis'in ve Yeni Demokrasi'nin bu AET ve NATO merkezli dış politikayı yürütme sürecinde en büyük avantajı, rakip parti PASOK gibi sert politik dogmalarla kendini bağlamamış olması ve ülkenin gerçekçi bir politikayla batıdan kopmamasına olan inancıydı (Mitsotakis, 2006:64). Ayrıca Karamanlis gerçekçi bir lider olarak Ege ve Kıbrıs sorununda Türklerle uzlaşmasa bile en azından iletişim kanallarının açık kalmasının önemini takdir ediyor ve bunun için uğraşıyordu (Sakelloropoulos, 2007:132).

Sonuçta, Yeni Demokrasi Partisi'nin dış politika ilkesi Karamanlis'in sıkça vurguladığı bir cümlede bulunmaktaydı. "Yunanistan, Batı'ya aittir" (Nikolaydis, 2011:240). Bu politikaya göre Yunanistan'ın hedefi siyasi ve ekonomik açıdan Avrupa'ya tam entegrasyondur. Ayrıca Karamanlis gerçekçi bir lider olarak Yunanistan-ABD ilişkilerine özel önem veriyordu. Bu önemi şu sözlerle ifade etmekteydi:

Kendi çıkarlarımıza göre bir politika izlemek istesekte ABD ile olan bağlarımızı ve yaptıklarımızın sadece Yunanistan'ı ilgilendirmeyeceğini kabul etmek zorundayız. Unutmayalım ki neredeyse bütün ülkeler ABD ile ilişki içindeler ve sonuçta ABD Dünya çapında bütün olaylarda sorumluluklarının ve kendi yararının peşinde olacak şekilde karar vermektedir (Çaparas, 1995:135).

3. PASOK'un Kurulması

Yunanistan'da kurulduğu dönemde merkez solu temsil eden en büyük parti olan PASOK' u (Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα: Panhellenik Sosyalist Hareket) 1974 yılında kuran Andreas Papandreu, siyasi hayatına 1960'lı yılların çalkantılı ortamında başlamıştı. Merkez Birliği'ni kuran Yorgos Papandreu'nun oğlu olan Andreas Papandreu, ekonomi eğitimini ve doktora

tarihinde Yunanistan'ın NATO'dan ayrıldığını ilan etmişti. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkzYannis G. Valinakis, Eisagoyi Sti Eliniki Eksoteriki Politiki (1949-1988) Paratiritis Yayınları, Selanik, 1989.

derecesini Harvard Üniversitesi'nden almış, Yunanistan'ın önde gelen ailelerinden Papandreu'ların ikinci kuşak temsilcisiydi.⁸

Andreas Papandreu siyaset sahnesinde ileri sürdüğü radikal fikirler ile gençleri etrafına toplamasıyla ünlenmişti (Çaparas, 1995:68). 1967 yılındaki askerî cuntaya karşı ise ilk önce yurtdışına çıkmış, arkasından 26 Şubat 1968 tarihinde yurt dışında yaşayan Yunan gençleri örgütleyerek basın yoluyla cuntaya karşı mücadele başlatmayı amaçlayan PAK'ı (Πανελλήνια Απελευθερωτική Κίνηση-Panhellenik Özgürlük Hareketi) kurmuştu. PAK içerisinde birbirine zıt görüşlüleri bile barındırıyordu, ortak amaçları cunta yönetiminin sona ermesiydi (Manousakis, 1989:33).

Yunanistan'da askerî yönetimin sona ermesinden sonra Papandreu ihtiyatlı bir tarz seçmiş. Karamanlis gibi hemen geri dönmek yerine olayların gelişimini izlemişti. Ona göre önemli olan cuntadan sonra da yönetime gelecek iktidarın yapısıydı. Bu kapsamda Karamanlis'in geçici başbakan olmasından sonra Papandreu ortamı kendisi için güvenli görmüş ve 16 Ağustos 1974 tarihinde ABD'den Yunanistan'a dönmüştü (Anastasiadi, 1993:22).

Papandreu, Yunanistan'a döndükten sonra merkez solu temsil etme iddiasıyla PASOK'un kuruluşuna yönelik hazırlıklara başlamış ve 3 Eylül 1974 tarihinde partinin kuruluşunu ilan etmişti (Lyrintzis, 2005:243). Papandreu partinin kuruluş bildirisinde amacının tam bağımsızlığı olan bir Yunanistan olduğunu, halkın egemenliğinin esas olduğunu, 7 yıllık askerî cunta yönetiminin Amerika'nın bir eseri olduğu ve ülkenin hem demokrasisine hem de ekonomisine büyük zarar verdiğini, bu zararın tamiri için çalışacağını, halkın tüm kesimlerinden destek istediğini belirtiyordu (Raptis, 1996:138).

3 Eylül 1974 tarihinde ilan edilen PASOK'un kuruluş bildirgesinde özetle şu hususlar yer almaktaydı:

- Kıbrıs'ta yaşanan büyük felaketin sorumlusu Amerika Birleşik Devletleri ve onun desteklediği Yunan cuntasıydı. Bu kapsamda bu felakete neden olanlar ve sorumluluk makamında bulunanlar yargılanmalıdır.
- Yunanistan kritik bir dönemden geçmektedir. Herkese düşen sorumluluk, devletteki yozlaşmayı kaldırmak için harekete geçmektir.
- PASOK'un kuruluş amacı ülkenin yönetiminde Yunan halkının tam söz sahibi olmasıdır.
- Cunta yönetimi boyunca yani 7 yıldır ülkenin çıkarları ABD ve NATO tarafından esir alınmıştır. Ülkede askerî sistemin işleyişinden siyasi partilere kadar her şeye yabancılar karar vermiş, Yunan halkının çıkarları yok sayılmıştır.
- PASOK'un kuruluş amacı çiftçi, memur, genç yani halkın her kesiminin ABD ve NATO'ya hayır demesidir.
- Partinin izleyeceği ekonomi politikasında amaç, oligarşiye son verip milli ekonomik bağımsızlığını sağlamaktır.

⁸ Papandreu ailesi 1919 yılından itibaren Yunan siyasi yaşamında büyük etkilere sahip olmuştur. Yorgo Papandreu, dönemin başbakanı Venizelos'la olan yakın arkadaşlığı sayesinde 1919 yılında Sakız Adası valisi olarak siyasi yaşamına başlamış, 1944 yılında Yunanistan Başbakanı olmuştur. Karamanlis'in ülkeyi terk ettiği 1963 yılında tekrar başbakan olan Yorgo Papandreou, ülkenin kasa ve askerî cunta yönetimine sürklendiği bir dönemde 2 yıl görev almıştır. Oğlu ve PASOK'un kurucusu Andreas Papandreu ise II. Dünya Savaşı sırasında ABD'de ekonomi konusunda doktora yapmış, sonrasında ise 1981-1989 ve 1993-1996 yılları arasında başbakanlık yapmıştır. Andreas Papandreu'nun oğlu Yorgo Papandreu'da aile geleneğine uygun bir şekilde siyasete girmiş, 2009-2011 yılları arasında PASOK liderliği ve başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. Andreas Papandreu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Alexander Kitroeff, "Andreas G. Papandreou, A Brief Political Biography", Journal of The Hellenic Diaspora, Vol. XXIII, No.1 (September 1997).

- ABD ile yapılan bütün askerî anlaşmalar tam bağımsızlık için iptal edilmeli ve ülkenin toprak bütünlüğü Türkiye'ye karşı korunmalıdır.
- Geçmiş dönemde Yunan siyasi partiler arasında yaşanan çekişme toplumu bölmüş ve ülkenin acı bir dönem geçirmesine neden olmuştur. Bunun tekrarlanmaması için bütün Yunanların PASOK çatısı altında toplanması amaçlanmaktadır.
- Amaç sosyal demokrat bir Yunanistan inşa etmektir. Bu Yunanistan herhangi bir kampa veya coğrafi bölgeye değil, sadece kendisine ait olacaktır (Karamanlis'in Yunanistan Batıya aittir sözüne atıf yapılmaktadır.)
- 10-Albaylar cuntasının ülkeye verdiği zararın telafisi için tüm mağdurlar tazminat almalı, siyasi olarak ülkeden sürülenler geri dönmeli, silahlı kuvvetler ABD'nin değil, Yunan halkının emrinde olacak şekilde yapılandırılmalıdır.
- 11-Yunanistan için Doğu Akdeniz ve Balkanlar hayati önemdedir. Bölgedeki ülkelerin bir siyasi/askerî pakta üye olarak bölge barışına zarar vermelerine izin verilmemelidir.

PASOK'un kuruluş bildirgesinde de görüleceği üzere, Papandreu halkta cunta döneminde ABD ve NATO'ya karşı oluşmuş nefretin etkilerinden faydalanmaya çalışmış, bu kapsamda. oyunu arttırmak için bir yandan da ekonomik vaatlerde bulunmaktan geri durmamıştı.

PASOK'un kuruluş açıklamasında en önemli hususlardan biri de Karamanlis'in "Yunanistan Avrupa'ya aittir" tezine karşılık PASOK'un tam bağımsızlığı ve ülkenin herhangi bir yere ait olmadığını vurgulamasıydı. Bu söylem Papandreu'nun ABD ile yapılan askerî iş birliği faaliyetlerini sonlandırmak ve Avrupa'nın ekonomik entegrasyonuna karşı çıkma politikası ile uyumlu bir söylemdi ve Yunan halkında karşılık bulacağı düşünülüyordu.

Açıklamada yer alan diğer maddeler ise Papandreu'nun ileriki yıllarda Başbakan olarak izleyeceği popülist politikanın ipuçlarını vermekteydi. Özellikle Yunan kamuoyunda cuntaya karşı oluşan nefrete yönelik Cunta dönemi mağdurlarına tazminat ödenmesi, tüm ayrıcalıkların kaldırılması gibi maddeler bu kapsamda ifade edilmişti.

4. PASOK'un Dış Politika İlkeleri

Papandreu'nun ve kurucusu olduğu PASOK'un izlediği dış politika kendilerine göre tam bağımsızlığı hedefliyordu. Bunun ilk aşaması ise Türkiye'ye karşı ülkenin toprak bütünlüğünün korunmasıydı. Ayrıca Türkiye'ye karşı Yunanistan'ın yeterince desteklemeyen ABD ile yapılan bütün askerî anlaşmaların sonlandırılması Papandreu'nun temel hedefiydi (Raptis, 1996:139).

Papandreu'ya göre, tam bağımsızlığın içinde ekonomik bağımsızlık da vardı. Bu kapsamda Karamanlis ve Yeni Demokrasi Partisi'nin savunduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girişe Papandreu karşı çıkıyordu. Ona göre Yunanistan ekonomisi bu birleşmeyi kaldıramayacak kadar zayıftı ve eğer Yunanistan bu birliğe katılırsa ileride ekonomisi için ciddi sorunlar ortaya çıkabilirdi (Nikolaydis, 2011:243).

Bu kapsamda PASOK'un, Yeni Demokrasi Partisi'nin tam tersi bir ekonomi ve dış politika izlemeyi hedeflediği söylenebilir. Papandreu ya göre, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve NATO aynı sendikaydı ve ikisinin de amacı Yunan egemenliğini kısıtlamaktı. Yunanistan'ın toprak bütünlüğünü koruması ve ekonomisini geliştirmesi için üçüncü dünya ülkeleriyle daha fazla ilişki kurması ve bağımsız bir dış politika izlemesi gerekiyordu (Çaparas, 1995:132).

Papandreu bu dış politika ilkelerini savunurken oldukça radikal söylemlere de başvuruyordu. Örneğin ona göre Kaddafi rejimi direk demokrasi uygulamasının en önemli örneğiydi (Louis, 1985, 379). Ne var ki bu radikal söylemler Yunan kamuoyunda da karşılık bulmaya başlamıştı. Özellikle Kıbrıs'ta yaşananlar nedeniyle batılı ülkeler tarafından Yunanistan'ın yalnız bırakıldığını ve cuntanın ABD'nin desteğiyle iktidara geldiğini düşünen Yunan halkının bir kesimi Papandreu'yu desteklemeye başlamıştı (Coulumbis, 2003:19).

Papandreu'nun dış politika ilkelerine göre Türklerle yapılacak her türlü görüşme vatana ihanet demektir. Bu kapsamda 10-11 Mart 1978 tarihinde dönemin Yunan Başbakanı Karamanlis ile Türk Başbakanı Ecevit'in Möntrö'de yaptıkları görüşmeler Papandreu'nun ağır eleştirilerine neden olmuştur. Görüşmenin Türk tarafı olarak Başbakan Ecevit, Büyük Millet Meclisi'nin 23 Mart 1978 tarihli oturumunda görüşmelere ilişkin sorulara verdiği cevapta, Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşmak için konuşmaları gerektiğini, Yunanistan'ın haksız taleplerinden geri adım atmasının Yunan tarafında bir yenilgi olarak görülmemesi gerektiğini, Möntrö görüşmeleri sonuçlarına yönelik çok iyimser olmadığını ama bunun iki ülke arasındaki diyalog için önemli bir başlangıç olduğunu belirtmişti.

Görüşmeye ilişkin Yunan başbakanı Karamanlis ise,

“Eğer görüşmeyi reddetseydim ileride gerilim çıkmasına zemin hazırlamış olurum. Şimdi ben Ecevit'in ve Ecevit'te benim ne düşündüğümü biliyor. Bu sayede bir dahaki görüşme daha verimli geçecek. Ayrıca bu görüşmeyi gerçekleştirseydim Sismik gemisi Ege'de tekrar gezmeye başlayacaktı. Bu görüşmelerde ne Ecevit ne de ben kazandım. Ama iki ülke arasında bir güven ortamı oluşturduk. Türklerle bizim aramızdaki fark biz birçok ülkenin görüşmelerle kıta sahanlığı konusunda ortak bir çözüme doğru gittiği bir süreci destekliyoruz” açıklamalarında bulunmuştu (Maragos, 1987:82).

Karamanlis'in bu açıklamalarına sert tepki gösteren Papandreu ise;

“Bu görüşmelerin hayal kırıklığı veya ülke ve bölge için tehlike oluşturacağına ilişkin bir öngörüm vardı. Ne yazık ki görüşmelerden sonra gördüm ki, Ege konularında ABD'nin kışkırtmasıyla Türkler, Yunanların milli topraklarına ilişkin farklı tavır almışlar. Möntrö görüşmeleri uzun vadede bölgedeki barışı tehlikeye atmış ve bizim milli çıkarlarımızdan feragat etmemiz sonucunu vermiştir. Buradaki herkes Türklerin niyetini biliyor. Kıbrıs'ta niyetlerini açıkladılar ve Ege için taksim istiyorlar. Onlara göre Ege 'de ortak hakimiyet olmalı veya Ege ikiye bölünmeli. Eğer görüşmeler Ege'de ki mevcut durumda değişiklik yapmayı öngürüyorsa bu milli çıkarlarımıza ihanettir.” diyerek tepkisini ortaya koymuştu (Maragos, 1987: 92, 105-106).

Karamanlis'in dış politikasına yönelik bu sert eleştirilerin altında yatan bir diğer sebepten dolayı ekonomisi politikalarıydı. Papandreu her ne kadar Karamanlis döneminde izlenen çok yönlü dış politikanın başarılı olduğunu görse de, ekonomi politikasının başarısız olması ve enflasyonun önlenemeyen yükselişini kullanarak Yeni Demokrasi'yi dış politikada zorlamayı hedefliyordu (Bakalopoulos, 2005:491-492). Papandreu açısından bu tercih çok mantıklıydı, çünkü Karamanlis'in iktidarda olduğu 1974-1981 döneminin küresel çapta yaşanan iki büyük petrol krizine denk gelmesi ve ekonomide gerekli atılımların yapılamaması, Yeni Demokrasi'nin PASOK karşısında 1981'de aldığı yenilginin esas nedeniydi (Vulgaris, 2009:86).

Papandreu ve başında olduğu PASOK'un özellikle Ege ve Kıbrıs sorunları konusunda Türklerle yapılacak görüşmelere karşı çıkmasının temelinde şu mantık bulunmaktaydı: Papandreu'ya göre, Yunanistan herhangi bir şey talep etmiyor sadece egemenlik haklarını koruyordu. Türkler ise hem Ege hem Kıbrıs'ta revizyonist bir bakış açısıyla yeni şeyler istiyorlardı, eğer onlarla müzakereye girilirse bu Türklerle daha fazla cesaret verebilirdi (Balnakas,1989:214).

Papandreu'nun Ege sorunları konusunda Türklerle görüşmeye olan tepkisi o kadar sertti ki, kıta sahanlığının çözümüne giden yolu bile engellemişti. 1979-1980 yıllarında Türklerle kıta sahanlığı görüşmelerini yöneten Yunan heyetinin başında olan Yanis Zonis'e göre bu dönemde özellikle kıta sahanlığı konusunda çözüme çok yaklaşılmıştı. Ve hem Türk hem de Yunan tarafı çözüm için güçlü bir irade gösteriyordu. Ne var ki PASOK'un iktidara gelmesi bu çözüme ulaşma umidini yok etmişti (Iraklidis, 2007:133).

Bu radikal söylemlere rağmen Papandreu da bazı gerçeklerin farkındaydı. İktidara geleceği 1981 yılına kadar Yeni Demokrasi'yi Türkiye'ye taviz vermekle suçlayan ve NATO karşıtı bir politika izleyen Papandreu, iktidara geldikten sonra Yunanistan'ın savunmasının ancak NATO desteğiyle yapılabileceği gerçeğinin bilincine varmıştı (Melokopides, 1987:560).

Ayrıca Papandreu'nun bu aşırı milliyetçi söylemlerinin kökeni olarak Yunan silahlı kuvvetleri ile arasında yaşanan sorunlar görülebilir. 1960'lı yıllardan itibaren Yunan ordusunun işleyişine müdahale etmeye çalışan ve radikal sol siyasi görüşü benimseyen Papandreu ile askerlerin arası hiç de iyi değildi. Bu kapsamda 1981 seçimleri sırasında üst düzey ordu komutanları PASOK seçimleri kazanırsa istifa etme kararı almış, PASOK'un seçimleri kazandığı belli olduktan sonra komutanların istifa etmesini olaya müdahale eden dönemin cumhurbaşkanı Karamanlis önlemişti (Kouris, 1997:229). Bu kapsamda Papandreu'nun bir anlamda orduyla ilişkilerini düzeltmek ve kendisini milliyetçi göstermek için bu aşırı söylemleri ifade ettiği de değerlendirilebilir.

Bu milliyetçi söylemlere rağmen Papandreu görüşlerinde değişiklik yapmakta sakınca görmüyordu. Yunan halkının büyük bölümü PASOK'un iktidara gelişi ile birlikte bağımsız bir dış politika izleneceğini düşünüyordu. 1981 yılında ABD üslerinin ülkeden uzaklaştırılmasını isteyenlerin oranı %58 idi. Bu üslere Yunan subaylar komuta ederse üslerin kalmasını isteyenlerin oranı ise sadece %28 idi. Papandreu'ya göre ise, ABD bu üsleri Yunanistan'dan çekerse Türkiye'de kurabilirdi ki bu Yunanistan'ın istemediği birşeydi. Dolayısıyla ülkedeki ABD üslerine yönelik önceki söylemlerinden bir anda vaz geçmiş ve üslerin kalmasını savunur olmuştu (Mitsotakis, 2006:156-157).

Bununla birlikte Papandreu popülist politika açısından farklı söylemlerine devam etmişti. 1984 yılı ekim ayında Varşova Paktı'nın üyesi kömünist Polonya'yı ziyaret eden ilk batılı lider olmuş, ziyaretinde Polonya'daki kömünist hükümete destek veren açıklamalar yaparken, hükümetin baskıcı politikalarını eleştiren sendikaları kınamıştı (Louis, 1985:375-376). Bazı yazarlara göre ise Papandreu dış politikada ilkelerden çok duruma göre davranmayı seçen bir liderdi. Parti içinde egemen olan radikallerle sol görüşteki ilımlar arasında bir denge vazifesi görüyordu ve 1977 yılında itibaren radikallerle arasını açmaya karar vermişti (Louis,1985:380). Bununla birlikte hangi durumda olursa olsun kendisince var olan Türk tehdidini her ortamda vurgulamaktan da vazgeçmemişti.

Papandreu'nun popülist politikaları ve Türkiye tehdidi algısı NATO konusundaki görüşlerinde açıkça ortaya çıkmaktaydı. 7 Aralık 1981 tarihinde Yunanistan'ın tekrar NATO'ya katılmasından sonra yaptığı açıklamada; "NATO bize güvence vermelidir. Bu güvenceyi kuzeyimiz için istemiyoruz. Çünkü zaten Balkan ülkeleri ile iyi ilişkilerimiz var. Biz güvenceyi Türkiye'ye karşı istiyoruz" diyerek tutumunu belirtmişti (Kouris, 1997:242).

Bununla birlikte Papandreu'nun Türk tehdidini abartması Yunan toplumunda da tepki çekiyordu. Örneğin iktidarda olduğu dönemde 1982 yılında artan hayat pahalılığını protesto eden memurlara karşı, Papandreu ülkenin tek bir gerçek sorununun olduğunu, bununda Türkiye'ye karşı toprak bütünlüğünün korunması olduğunu, böyle bir ortamda ekonomik protestoların gereksiz olduğunu söyleyerek tepkileri üzerine çekmişti (Louis, 1985:375).

Sonuç ve Değerlendirme

1974 yılında halk desteğini kaybeden Yunanistan'daki askerî cuntanın ENOSİS'i gerçekleştirmek için uygulamaya koyduğu darbeye karşılık Türkiye, uluslararası anlaşmalardan aldığı garantörlük hakkıyla adaya müdahale etmiş ve Kıbrıs Türklerinin soykırımını engellemiştir. Bu ortamda Yunanistan'da cuntanın çökmesi sonrası merkez sağ ve merkez solda iki yeni parti ortaya çıkmış, Karamanlis liderliğindeki Yeni Demokrasi Partisi daha ılımlı bir

politika izlerken, Papandreu'nun liderliğindeki PASOK ise popülist ve aşırı milliyetçi söylemi öne çıkartan bir dış politika izleme kararı almıştır.

Yunanistan'da ordunun tekrar darbe yapma ihtimaline karşı Karamanlis, ekonomik konuları ve Avrupa Birliği ile entegrasyonu öne çıkartan bir politika izlerken, Türkiye ile bir çatışma çıkmamasını ana ilke olarak benimsemiştir. Bu kapsamda 1974 yılından itibaren Yeni Demokrasi Partisi genelde daha ılımlı bir politika izlerken, Papandreu liderliğindeki PASOK ise muhalefette bulunduğu dönemlerde Karamanlis'i vatana ihanetle suçlamış ve Türkiye'ye aşırı taviz verildiğini savunmuştur.

Karamanlis'in bu ılımlı politikasının arkasında yatan nedenin, Yunanistan'ın Ege sorunları veya Kıbrıs nedeniyle çıkabilecek bir çatışmada Türkiye karşısındaki nispi güç zafiyeti olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Yeni Demokrasi Partisi kurulduğu andan itibaren Türk-Yunan sorunlarını Türkiye-Arupa sorunları haline getirme politikasını tercih etmiştir ki bu politika bugün de Yunanistan'ın temel politikasıdır.

Yeni Demokrasi Partisi'nin bu akılcı tercihinin karşılık PASOK ve lideri Papandreu popülist söylemlerini arttırma yoluna gitmiş, bu kapsamda ekonomide ve dış politikada Yeni Demokrasi'nin tam tersi bir söylem geliştirmiştir. PASOK'un iktidara geldiği 1981 yılından itibaren bu söylemin radikal etkileri Yunan ekonomisinde hissedilmiş, ayrıca 1987 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan kıta sahanlığı krizi de Papandreu'nun popülist söylemleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Yunanistan'da demokrasinin yeniden kurulması ve yeni bir darbenin engellenmesinde Karamanlis'in gerçekçi kişiliğinin önemli bir rol oynadığı, onun yöneticiliği altında Yeni Demokrasi Partisi'nin de bu kapsamda önceliğini ılımlı bir dış politikaya ve ekonomik gelişmeye verdiği, bunun da Yunanistan için o dönem oldukça akıllı bir tercih olduğu, PASOK ve lideri Papandreu'nun popülist politikaların ise Türk-Yunan sorunlarında gerginliği arttırıcı bir faktör olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Anastasiadi, Y. (1993). *Singhroni Politiki İstoria Tis Eladas (1974-1992)*. Selanik: Maliaris Yayınları.
- Aristotelous, A. (1983). Greece and Turkey: Searching For Security In Post War Europa. Royal. *United Services Institute for Defence Studies*, 128.
- Arnavitakis, D. (2007). *O Konstantinos Karamanlis Ke İ Epohi Tu*. Atina: Ekdosi Musio Benaki.
- Bakalopoulos, K. (2005). *İstoria Tis Eladas Epitomi Sintetiki*. Atina: Ekdosi Stamulis
- Balenakas, G. (1989). *Eisagoyi Stin Eliniki Eksoteriki Politiki 1949-1989*. Selanik: Ekdosi Paratiritis.
- Bratakos, A. (2002). *İ İstoria Tis Neas Demokratias*. Atina: A.Livani Yayınları
- Clogg, R. (1983). *Greece In The 1980's*. Londra: Mcmillan Press.
- Coufoudakis, V. (1985). Greek-Turkish Relations, 1973-1983: The View From Athens. *International Security*, IX (4).
- Coulumbis, T. (2003). *Greece In The Twentieth Century*. Londra: Frank Cass Yayınları.
- Crampton, J. (2007). *2.Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*. İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Çapar, S. (1995). *İ Politiki İgesia Ke İ Kseni Sti Nea İstoria Tis Elladas*, Cilt 4 , Atina: Nea Sinora Yayınları.
- Hristopoulos, A. (2005). *Konstantinos Karamanlis Yeyonata Ke Kimena*. Atina: Ekdosi İnstituto Demokratias Konstantinos Karamanlis.
- Iraklidis, A. (2007). *Aspondi Yitonas Elada Turkia İ Dieneksi Aigeiou*. Atina: Sideris Yayınları.
- Kathimerini, 29 Eylül 1974
- Kartakis, E. (1993). *O Karamanlis Tis Metapolitefsis Oi Megales Premvasis 1974-1992*. Atina: Ekdosis Roes.
- Kerasidis, D. (2006). *To Neo Eliniko Kratos :İstoria Politiki İkonomia*. Selanik: Maliaris Yayınları.
- Kılıçoğlu, Ç. (2010). *Albaylar Cuntası Döneminde Yunanistan'ın Türkiye Politikası (1967-1974)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Kırlıdökme, U. (2010). Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea. *Atatürk Yolu Dergisi*, 46(2010), 401-424.
- Kitroeff, A. (1997). Andreas G. Papandreou, A Brief Political Biography. *Journal of The Hellenic Diaspora*, XXIII (1).
- Kouris, N. (1997). *Elada–Tourkia O Pentikontaetis Polemos*. Atina: Nea Sinora Yayınları
- Mitsotakis, K. (2006). *İ Simpligates Tis Eksoterikis Politikis*. Atina: Pataki Yayınları.
- Louis, G. (1985). Papandreou's Foreign Policy. *Foreign Affairs*, Vol.LXIII .
- Lyrantzis, H. (2005). The Changing Party System: Stable Democracy, Contested Modernization. *West European Politics*, XXVIII (2).
- Manousakis, G. (1989). *İ Eksoteriki Politiki Tis Elados Kata Tin Periodon 1980-1989*. Atina: E.Lambrinos Yayınları.
- Maragos, N. (1987). *Karamanlis-Etzevit*. Atina. Ekdosi Epikerotita.
- Melokopides, C. (1987). The Logic of Papandreou's Foreign Policy. *International Journal*, XLII (3).
- Mavrogordatos, G. (2012). The English Party In Greece 1821-1940. John Kitmer (Ed). *British Greek Relations Aspects of Their Recent History*. Atina: İdrima Tis Vulis Ton Elinon
- Nikolaydis, D. (2011). *Elines Enantion Elinon*. Atina: Arhetipo Yayınları.
- Paraskevopoulos, P. (1986). *O Karamanlis Sta Hronia 1974-1985*. Atina:Futrakis Yayınevi.

- Rallis, Y. (1990). *Politikes Ekmistiries*. Atina: Proskinio Yayınları.
- Raptis, M.N. (1996). *Andreas G. Papandreou 31 Hronia Politikis Dimiurgias*. Atina:Elinika Gramata Yayınları.
- Rizas, S. (2009). Managing A Conflict Between Allies: United States Policy Towards Greece and Turkey in Relation to The Aegean Dispute, 1974-76. *Cold War History*, IX (3).
- Svolopulos, K. (1992). *İ Eliniki Eksoteriki Politiki 1900-1945*. Atina: Estia Yayınları.
- Tsirnari, E. (2014). Megali İdea Ke Elinottomanismo, Yenisi, Ekseliksi, Singritiki Analisi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Makedonya Üniversitesi, Balkanlar, Slavlar ve Doğu Çalışmaları Enstitüsü, Selanik.
- Valinakis, Y. (1989). *Eisagoyi Sti Eliniki Eksoteriki Politiki (1949-1988)*. Selanik: Paratiritis Yayınları,
- Veremis, T. (2009). *Megali Elines*. Cilt 3, Atina: SKAİ Yayınları.
- Vulgaris, Y. (2009). *İ Elada Apo Tin Metapolitefsi Sti Pangosmiopiisi*. Atina: Polis.
- To Vima, 29 Eylül 1974.



KÜRESEL ÇERÇEVE SÖZLEŞMELERİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNE KATKISI

THE CONTRIBUTION OF GLOBAL FRAMEWORK AGREEMENTS TO OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY

Öz

Küreselleşme, sermaye hareketliliğini artırırken iş sağlığı ve güvenliği (İSG) konularında tartışmalara yol açmıştır. Çok uluslu şirketlerin ucuz iş gücü ve düşük düzenleme standartları olan ülkelerde faaliyet göstermesi, çalışanlar için güvencesiz ve tehlikeli çalışma koşullarını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, Küresel Çerçeve Sözleşmeler, işçilerin temel haklarını korumak ve İSG standartlarını yükseltmek amacıyla uluslararası sendikalar ile çok uluslu şirketler arasında imzalanan anlaşmalar olarak öne çıkmaktadır. Makale, Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin sendikal hareketler ve küresel sosyal diyalog bağlamında nasıl bir araç haline geldiğini analiz etmektedir. Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin, şirketlerin yalnızca kendi bünyelerinde değil, tedarik zincirlerindeki iş yerlerinde de İSG uygulamalarını geliştirmeye katkıda bulunabileceği belirtilmektedir. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri, işçi temsilcilerinin sürece dahil olmasını teşvik ederken, işverenleri ILO standartlarına uyum konusunda taahhüt altına almaktadır. Ancak, Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin yasal bağlayıcılığının olmaması ve uygulamada karşılaşılan izleme ve yaptırım eksiklikleri önemli sınırlılıklar olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak, Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin etkinliği, taraflar arasındaki iş birliği ve izleme mekanizmalarının güçlendirilmesine bağlıdır. Sendikalar, İSG politikalarını Küresel Çerçeve Sözleşmeleri süreçlerine daha fazla entegre ederek iş yerlerinde daha güvenli koşulların oluşturulması ve küresel ölçekte işçi haklarını geliştirilmesi sağlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Çerçeve Sözleşmeleri, İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG), Küreselleşme, Sendikalar ve Sosyal Diyalog, Çok Uluslu Şirketler.

Abstract

Globalization has increased capital mobility while raising debates on occupational health and safety (OHS) issues. The operations of multinational companies in countries with cheap labor and low regulatory standards have led to precarious and hazardous working conditions for employees. In this context, Global Framework Agreements (GFAs) have emerged as agreements signed between international trade unions and multinational corporations to protect workers' fundamental rights and enhance OHS standards. The article analyzes how GFAs have become a tool within trade union movements and global social dialogue. It highlights that GFAs can contribute to improving OHS practices not only within companies but also across workplaces within their supply chains. GFAs encourage the involvement of worker representatives in the process while committing employers to

Osman Murat ÇETİN*

* Dr. Osman Murat Çetin, T.C.
Cumhurbaşkanlığı İletişim
Başkanlığı

E-posta/E-mail:
osmanmuratcetin@gmail.com

Orcid: 0000-0002-8294-5053

Başvuru/Submitted: 02.03.2025

Kabul/Accepted : 21.03.2025

comply with ILO standards. However, the lack of legal binding force and the challenges in monitoring and enforcement are identified as significant limitations of GFAs. In conclusion, the effectiveness of GFAs depends on strengthening cooperation between parties and enhancing monitoring mechanisms. Trade unions can further integrate OHS policies into GFA processes, ensuring the creation of safer working conditions and the advancement of workers' rights on a global scale.

Keywords: *Global Framework Agreements (GFAs), Occupational Health and Safety (OHS), Globalization, Trade Unions and Social Dialogue, Multinational Corporations.*

Giriş

2000’li yıllardan itibaren Soğuk Savaş’ın sona ermesi, serbest piyasa ekonomi uygulamalarının küresel çapta yayılması ve uluslararası ticaret engellerinin azalmasıyla birlikte sermaye piyasası odağını, ulus devletlerden uluslararası pazarlara çevirmiştir. “Küreselleşme” olarak adlandırılan bu sürecin, dünyanın ekonomik büyümesi üzerinde -özellikle de dünya ticaretinin büyümesi ve zenginliğin gelişmekte olan dünyaya daha iyi dağıtılması üzerinde- küresel yoksulluk oranlarının yarıya indirilmesi gibi olumlu etkileri olmuştur. Benzer bir olumlu etki, yeni teknolojilerin ve internetin kıtalara yayılmasında ve küresel bağlantının güçlendirilmesinde de görülmüştür (Rantanen, Muchiri ve Lehtinen, 2020:2).

Küreselleşmenin iş sağlığı ve güvenliği üzerindeki tesiri ise tartışmalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal ve kırsal nüfus, tarımla uğraşan ücretsiz aile işçileri, balıkçılar ve orman işçileri, ev işçileri, küçük ve mikro işletmeler küreselleşmenin kaybedenleri olmuştur. Hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki bazı hassas gruplar da potansiyel mağdurlar olarak kabul edilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Genel Sekreteri Juan Somavia’nın 87. Uluslararası Çalışma Konferansı öncesinde ifade ettiği gibi “Küreselleşme, kolektif sosyal sorumluluğun sınırlarını zorlayan refah ve eşitsizlikler getirmiştir” (ILO, 1999). İş sağlığı ve güvenliğinde en büyük zorluğun; mikro ve küçük ölçekli işletmelerde çalışanların, serbest meslek sahiplerinin ve kayıt dışı sektörde çalışanların çoğunluğunun hâlâ ciddi ölçüde yetersiz, tedbirsiz ve sağlıksız koşullarda çalışması olduğu söylenebilir. Tedbir ve korumanın arttırılması, sağlık ve çalışma koşullarının geliştirilmesi, bakım, rehabilitasyon, yaralanma durumunda tazminat ve işe dönüş hizmetleri dahil olmak üzere kapsamlı İSG tedbirlerinin az gelişmiş ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmesi tüm çalışanlar için gereklidir. Tarımda çalışanlar, kayıt dışı sektör ve serbest meslek sahipleri gibi henüz sigorta kapsamına girmeyen işçiler bu hizmetlere en acil ihtiyaç duyanlardır (Rantanen ve diğerleri, 2020:2).

Sermayedarların “küreselleşme” sürecinde üretim merkezlerini buldukları ülke sınırları dışına genişletmeleriyle artan doğrudan yabancı yatırımlar; çok uluslu şirketleri sosyal ve çevresel standartların düşük, emeğin ucuz ve örgütsüz, sendikaların az ve zayıf olduğu ülkelere yöneltmiştir (Kurtaran, 2007:375). Artan piyasa hareketliliği, yeni iş organizasyonu biçimleri, çalışma ve istihdam ilişkilerindeki değişiklikler (dış kaynak kullanımı, taşeronluk, esnek çalışma şekilleri ve güvencesiz istihdam vb.), organize emeğin geleneksel olarak üzerine inşa edildiği temeli aşındırmıştır (Papadakis, 2008:1). Küresel bir aktör konumunda olan çok uluslu şirketler üretim ağlarını ekonomik güçleri nedeniyle çok hızlı bir şekilde yeni ülkelere genişletebilirken; sivil toplum kuruluşları, daha önce ulusal sınırlar içinde kalan tüketici örgütleri ve sendikalar gibi toplumsal aktörler eş zamanlı ve paralel bir ilerleme sağlamakta zorlanmışlardır (Riisgaard, 2005:18).

Çok uluslu şirketlerin tepki toplayan skandallarının medyada yer alması ve tüketici derneklerinin ürün boykot çağrıları neticesinde sivil toplum kuruluşlarının eylemleri, daha yüksek düzeyde tüketici farkındalığına katkıda bulunarak halkın satın alma gücünü sosyal açıdan sorumlu iş yönetimi lehine kullanmasına etki etmiştir (Yazıcı, 2010:7). Artan tüketici talepleri karşısında

çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin hükümet politikalarıyla uyumlaştırılması, şirketlerin faaliyette buldukları toplumla güven ilişkisi inşa etmesi amacıyla 1976 yılında ilk kez Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından “Çok Uluslu Şirketler için Sorumlu İş Davranışı İlkeleri Kılavuzu” (OECD, 2023) yayımlanmış ve bunu 1977 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayımlanan “Çok Uluslu Şirketler ve Sosyal Politikaya İlişkin Üç Taraflı İlkeler Bildirgesi” (ILO, 2022:7) takip etmiştir. Önemli ancak herhangi bir bağlayıcılığı olmayan bu Kılavuz ve Bildirge, var olan sorunlara çözüm getirmekte yeterli olmamıştır. Küresel Raporlama Girişimi (GRI) ve Sullivan İlkeleri veya Caux İş İlkeleri gibi özel girişimler de çalışma koşullarının ve işçi haklarının iyileştirilmesinde sürdürülebilir çözümler üretmekte başarısız olmuştur (ILO, 2016:1). İnsan onuruna aykırı, sağlıksız ve güvensiz çalışma koşulları, düşük reel ücretler, kadın-erkek ücret eşitsizliği, doğal kaynakların sömürülmesi ve çocuk işçiliğinin yaygınlaşması nedeniyle şirketler üzerindeki toplum baskısı, eğitim düzeyinin artması ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte devam etmiştir.

Dünyaca ünlü hazır giyim ve konfeksiyon markaları için fason üretim yapılan atölyelerin yer aldığı Bangladeş'teki Rana Plaza'nın 24 Nisan 2013'te çökmesi sonucu bin 138 işçinin ölmesi ve 2 binden fazla işçinin yaralanması, bu anlamda kırılma noktalarından biridir (İHKİB, 2024). Rana Plaza vakası sonrasında çok uluslu şirketler, fason işletmelerde uyulması gereken çalışma standartları geliştirmeye başladılar. Rana Plaza kazasının beşinci yılında Bangladeş hazır giyim ve konfeksiyon sektöründe global markalar ve perakendeciler ile sendikaların inisiyatifleri bina güvenliği, yangın standartları, işçi güvenliği ve çalışma koşullarında önemli ilerlemeler kaydettiler. Ancak diğer sektörlerdeki iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yetersizliği, endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir. Mart 2023'te meydana gelen Seema Oksijen Fabrikası patlaması gibi ölümcül kazalar, hazır giyim sektöründe kaydedilen ilerlemeye uyum sağlamak için tüm sektörlerde güvenlik, yaptırım ve uyumluluk ihtiyacının altını çizmiştir. İSG standartlarının, kılavuzlarının ve kaza raporlama protokollerinin her düzeyde anlaşılmasını ve uygulanmasını sağlamak için daha fazlasının yapılması gerektiği; iş yeri güvenlik komitelerinin, denetim ve teftiş mekanizmalarının, sendikaların kapasitesinin daha da güçlendirilmesinin önemi bir kez daha anlaşılmıştır (ILO, 2024).

Sonuç olarak, şirketlerin kendi kendine koyduğu gönüllü kurallarla etik davranmayı ve faaliyet gösterdikleri ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmayı taahhüt ettikleri “kurumsal sosyal sorumluluk” kavramı tanınmaya ve şirketlerin tek taraflı olarak kabul ettiği “etik davranış ilkeleri” - “iş etiği kuralları” - “misyon bildireleri” gibi uygulamalarla yaygınlaşmaya başlamıştır (Lindgreen ve Swaen, 2010:3). Kurumsal sosyal sorumluluğun evrensel olarak kabul edilebilir bir tanımı mevcut olmamakla birlikte kavramın temelinde, kurumların toplumdaki rolünü topluma kazandırarak gönüllü şekilde belirli birtakım kurallara uymayı, faaliyetlerinin sonuçlarının sorumluluğunu almayı ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmayı taahhüt etmesi ve böylece kamuoyu nezdinde itibar yaratması bulunmaktadır (Özgen, 2007:3-4).

Toplumsal konuları kapsayan kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları yaygınlaşsa da kamu tarafından düzenlenmesi gereken alanların özel sektörün insafına bırakılması, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının şeffaf ve hesap verilebilir nitelikte olmaması sivil toplumun memnuniyetsizliğini tetiklemiştir. Sürece işçi tarafının dahil edilmemesi, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının işçiler ve sendikalar tarafından benimsenmesi ve uygulamanın denetlenmesi gibi konularda sorunlara yol açmıştır. Çoğu durumda şirketler uzun ve daha pahalı izleme sistemlerini tercih etmiş (kendi izleme departmanlarını oluşturmak, izleme kuruluşlarından hizmet alarak dış kaynak kullanmak vb.), ancak bağımsız sendikalarla iş birliği yapmamıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları; işveren ile çalışanlar arasında iletişimin geliştirilmesine yahut temel işçi hakları veya işleri güvence altına almaya yönelik önlemleri içermediği, şirket yönetimi tarafından tek taraflı olarak istenildiği zaman kaldırabildiği ve bu nedenle toplu iş sözleşmelerinde olduğu gibi herhangi bir yaptırım uygulanmadığı, sendikalarla

pazarlık sürecinden kaçınmak ve sendikalara alternatif olarak kullanılmak için şirket yönetimine tek taraflı sunulan bir paket olduğu gibi argümanlarla eleştirilmiştir (Herrnstadt, 2007:187-188).

1. Sosyal Diyalogun Ulusötesi Alana Taşınması: Küresel Çerçeve Sözleşmeler

Şirketlerin son dönemdeki tek taraflı gönüllü kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları, işçi haklarının uluslararası düzeyde ele alınması için yeterli görülmemektedir. Şirketlerin çok uluslu olmasına yol açan küreselleşme, kısa süre sonra sendikaların da sektörel düzeyde küreselleşmesine yol açarak çok uluslu şirketler ile küresel sendika federasyonları arasında sınır ötesi sosyal diyalog ve uluslararası anlaşmaların kapısını açmıştır (ILO, 2016:1).

Sınır ötesi sosyal diyalog mekanizmalarının yaygınlaştırılmasında başta uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) olmak üzere Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşlar kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Bu kuruluşlardan bazılarının standartları belirleyen mekanizmaları bulunmakta (ILO gibi), diğerleri ise politika savunuculuğu veya tartışma platformları mekanizmalarını işletmektedir (OECD Küresel Forumu gibi).

AB'de sosyal diyalog mekanizmalarındaki gelişmeler Avrupa endüstriyel ilişkilerini düzenleyen öncü güç olmuştur. Sendikaların çabaları ile Avrupa Çalışma Konseylerinin (EWC) kurulmasının taraflarca kabul görmesi ve sendikalar tarafından toplu pazarlık ve iş yerinde temel ilke ve hakların geliştirilmesi için EWC'lerin bir örgütlenme aracı olarak desteklenmesi, Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin küresel düzeyde yaygınlaşmasına ön ayak olmuştur. Uluslararası sosyal diyaloga yönelik yasal bir çerçevenin yokluğunda, EWC'lerin kurulmasına yönelik anlaşmalar, sınır ötesi toplu pazarlığa yönelik önemli bir Avrupa katkısı oluşturmuştur. EWC Direktifi (94/45/EC) 22 Eylül 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bilgilendirme ve danışma amacıyla işçi temsilcilerinden oluşan bir organın oluşturulması için zorunlu bir pazarlık prosedürü oluşturmuştur. EWC Direktifine göre, AB'de 1000'den fazla işçi çalıştıran ve en az iki üye ülkede 150'den fazla işçi çalıştıran her şirketin bir EWC kurması gerekmektedir (Van Hoek ve Hendrickk, 2009:93).

EWC Direktifi, sınırlı bilgi paylaşımı ve danışma hakkı tanınması bakımından mütevazı olsa da çok uluslu şirketlerin yönetimi ile Avrupalı çalışan temsilcileri arasındaki iletişimi kolaylaştırmış ve ulusötesi şirket düzeyinde müzakere uygulamalarının dönüşümünü sağlamıştır. Birkaç şirkette karşılıklı güven ve iş birliği giderek AB düzeyinde yeni bir pazarlık biçiminin temelini oluşturmuş ve Avrupa Çerçeve Anlaşmalarının imzalanması ile sonuçlanmıştır (EUROFOUND, 2009:19).

Çok uluslu şirketlere yönelik bir Avrupa çerçevesinin geliştirilmesi Avrupa Metal İşçileri Federasyonu, Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu tarafından desteklenirken, bunun bir adım ileri taşınarak ulusötesi anlaşmaların müzakere edilmesi ve imzalanmasının uluslararası sendikal örgütlere bırakılması gerektiğinin hususunda mutabık kalınmıştır (Sobczak, 2007:484). İşçilerin uzun dönemde genel çıkarlarını savunmak için uluslararası sendikaların varlığı hayati önem taşımaktadır. İşçi temsilcilerinin uluslararası düzeyde bir araya gelerek şirket yönetimi karşısına birleşik bir pozisyonla çıkmaları ile ilgili herkesin uzun vadeli genel çıkarlarını yansıtan talepleri müzakere etmelerini mümkün olabilecektir (Gallin, 2008:37; EUROFOUND, 2009:7).

Çalışma koşullarının belirlenmesinde yeni bir müzakere aracı arayışına giren uluslararası sendikalar, Küresel Çerçeve Sözleşme olarak adlandırılan daha koordineli ve toplu pazarlığa dayalı önlemleri bir çözüm yöntemi olarak geliştirmişlerdir (Doğan, 2020:264). Küresel Çerçeve Sözleşmeleri en basit tanımı ile çok uluslu şirketler ile uluslararası işçi sendikaları federasyonları ve arasında, şirketin faaliyet gösterdiği tüm ülke işyerlerinde uygulanmasını hedefleyen anlaşmalardır. İlk Küresel Çerçeve Sözleşmesi 1986 yılında Uluslararası Gıda, Tarım, Otel,

Restoran, Yemek Hizmetleri, Tütün ve Müttefik İşçiler Birliği (IUF) ile Fransız gıda işleme grubu BSN-Danone arasında imzalanmıştır. İmzalanan bu ilk sözleşmeden sonra oteller zinciri ACCOR 1995 yılında Küresel Çerçeve Sözleşmesine imza atan ikinci şirket olmuştur. 2000’li yıllarda itibaren dünya genelinde Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin sayısı hızla artmıştır. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri farklı sektörlerde faaliyet gösteren çok uluslu şirketler ile uluslararası işçi sendikaları federasyonları arasında imzalandığından ve güncellendiğinden, ortak bir platformda nitelik ve niceliklerine dair bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Ancak niceliksel olarak elde edilen veriye göre 2006’da elli olan Küresel Çerçeve Sözleşmeleri sayısı 2018 itibarıyla 160’a ulaşmıştır (ILO, 2020:45). 2023 itibarıyla sadece önde gelen uluslararası işçi sendikaları federasyonlarından biri olan IndustriALL’in taraf olduğu ve şu an yürürlükte olan 47 tane Küresel Çerçeve Sözleşmesi bulunmaktadır (IndustriALL, 2024).

1.1. Küresel Çerçeve Sözleşmelerin Amacı

Küresel Çerçeve Sözleşmeler, sosyal ortaklar tarafından oluşturulan yeni bir sosyal düzenleme biçimi olarak sınıflandırılmaktadır. Kamuoyunun kaygılarını gidermek için kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları kapsamında şirketler tarafından tek taraflı olarak oluşturulan “Etik Davranış Kuralları” ile şirketin ilgili uluslararası sendikal örgütlerle müzakere ettiği ve her iki tarafı da ilgilendiren temel konuları içeren Küresel Çerçeve Sözleşmeler arasındaki temel fark, toplumsal sorunları ele alan çoğu etik davranış kuralının kapsamının sınırlı olması ve temel işçi haklarına değinmemesidir. Küresel Çerçeve Sözleşmeler ise etik davranış kurallarından farklı olarak taraflar arasında mutabık kalınarak imzalanmış anlaşmalar olmaları nedeniyle, sendikaların uluslararası düzeyde tanınması üzerine inşa edilmişlerdir. Diğer kurumsal sosyal sorumluluk girişimleri ile karşılaştırıldığında Küresel Çerçeve Sözleşmeler genellikle daha kapsamlı ve emredici bir içeriğe sahip olup, izleme ve uygulamaya ilişkin ayrıntılı hükümler içermektedir.

İşçi temsilcilerinin Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin hazırlanmasına ve izlenmesine katılımı da bunların sahiplenilmesine katkıda bulunmaktadır. Kesin bir yasal çerçevenin olmayışı, Küresel Çerçeve Sözleşmelerin hukuki niteliği ve etkisi konusunda birçok soruyu açık bırakmaktadır (Sobczak, 2008:116). Küresel Çerçeve Sözleşmeler büyük oranda ILO’nun temel sözleşmelerine dayandırılrsa da Küresel Çerçeve Sözleşmelerin hazırlanması ve taraflar arasında görüşülmesi ile ilgili referans alınabilecek hiçbir kural veya prosedür bulunmadığından, müzakerelerin keyfi olarak algılanması riski vardır.

Küresel Çerçeve Sözleşmeler temelde çok uluslu şirketlerin dünya çapındaki operasyonlarında örgütlenme özgürlüğü ile sendikal haklar ve asgari çalışma şartlarını düzenlemeyi amaçlamaktadır (Doğan, 2020:263). Çok uluslu bir şirket, Küresel Çerçeve Sözleşmelerini imzalayarak, başta örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı üzere temel işçi haklarını koruma, bu haklara saygı gösterme ve üretim tesislerindeki ve tedarikçi firmalarındaki faaliyetlerin insan hakları üzerindeki etkisine ilişkin gerekli özeni gösterme sorumluluğunu kabul etmektedir (IndustriALL, 2024).

1.2. Küresel Çerçeve Sözleşmelerin Kapsamı

Sendikalar bakımından Küresel Çerçeve Sözleşmeleri, bir şirketin tüm “üretim ağlarında” çalışma ilişkilerini düzenlemek ve böylece sendikal gücü artırmak için “stratejik bir araçtır”. Bu açıdan sendikalar Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin tarafı olan çok uluslu şirketin üretim, dağıtım, pazarlama yaptığı tüm işyerlerini ve tedarik zincirlerini de kapsama almayı hedeflemektedirler. Çok uluslu şirketler ise genellikle maliyeti düşürmek için bundan kaçınmayı tercih etmektedirler. Sözleşmenin uygulama alanının belirlenmesi, müzakere sürecinde sendikaların karşılaştıkları en büyük sorunlardan biri olarak görülmektedir (Petrol-İş Sendikası, 2014:10).

Sınır ötesi sosyal diyalog mekanizmaları arasında Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin konumunu tespit edebilmek için aşağıdaki tablodan yararlanılabilir (ILO, 2018:10):

Tablo.1 Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin Konumu

	Bölgesel	Küresel
İşletme	Avrupa Çerçeve Sözleşmeleri	Küresel Çerçeve Sözleşmeler
Sektör	Bölgesel (veya alt bölgesel) ILO toplantıları Avrupa işveren ve işçi örgütleri arasındaki sektörel sosyal diyalog komiteleri	ILO sektörel toplantıları (örneğin karayolu taşımacılığında iş sağlığı ve güvenliği)
Multi-sektörel	Avrupa işveren ve işçi örgütleri arasındaki sosyal diyalog komiteleri	ILO hükümetler arası toplantıları (örneğin Uluslararası Çalışma Konferansı)

Kaynak: (ILO, 2018:10)

İnsan onuruna yaraysır çalışma biçimlerinin genel ilkelerini, toplu pazarlığın bazı unsurlarını, anlaşmazlıkların önlenmesi ve çözümü ile ilgili usul ve esasları içeren Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin en gelişmiş endüstriyel ilişki aracı olmadığını dikkate almak gerekir. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri küresel endüstriyel ilişkiler ve sınır ötesi sosyal diyalog mekanizmasının bir parçası haline gelirken ülke düzeyindeki sosyal diyalogdan pek çok açıdan önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Küresel Çerçeve Sözleşmeler ulusal düzeyde akdedilen toplu iş sözleşmelerinden farklı olarak doğrudan icra edilebilir özellikte değildir. Şunu da belirtmek gerekir ki, her ne kadar bazı Küresel Çerçeve Sözleşmeleri taraf olarak çok uluslu şirketi, şirketin faaliyet gösterdiği ülkelerdeki işçi sendikalarını ve küresel sendika federasyonunu içerse de işveren sendikaları Küresel Çerçeve Sözleşmelerine taraf değildir. Bu kısıtlamalar nedeniyle Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin, ülke düzeyindeki sosyal diyalog veya toplu pazarlığın yerini alması pek mümkün gözükmemektedir (ILO, 2018:14).

Coğrafi kapsam olarak değerlendirildiğinde Küresel Çerçeve Sözleşmeleri hâlâ büyük ölçüde Avrupa'da görülen bir olgudur: Hadwiger'in analizine göre 115 Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin yüzde 94'ü (yani 82'si) merkezi Avrupa'da konumlanan çok uluslu şirketlerle akdedilmiştir. Hadwiger ayrıca Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin yüzde 85'inin tüm bölgelerdeki yan kuruluşları ve operasyonları dahil 10.000'den fazla çalışanı olan büyük şirketlerde olduğu tespitinde bulunmaktadır (Hadwiger, 2018:47-49). Sektörel dağılıma bakıldığında Küresel Çerçeve Sözleşmeleri metal, inşaat, kimya, gıda ve hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Schömann ve diğerleri, 2008; Hadwiger, 2018:265-271). Denizcilik sektöründe hiçbir Küresel Çerçeve Sözleşmesinin imzalanmamış olması ilginç bir durumu temsil etmekle birlikte bu durum, sektördeki tüm denizcilerin istihdam şart ve koşullarına ilişkin tam teşekküllü bir uluslararası toplu sözleşmenin imzalanabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu (ITF) ile Uluslararası Denizcilik İşverenleri Komitesi (IMEC) arasında varılan anlaşma ücret artışları, çalışma saatleri, izin hakkı, doğum ücreti ve sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere toplu sözleşmenin birçok özelliğini taşımaktadır (Papadakis, Casale ve Tsotroudi, 2008:79).

1.3. Küresel Çerçeve Sözleşmelerin Tarafları

Küresel Çerçeve Sözleşmeleri çok uluslu bir şirket ile işçileri temsilen küresel sendika federasyonu arasında akdedilen, şirketin tüm işyerlerinde, hatta sendikaların hedeflediği şekliyle şirketin tüm üretim ağında uygulanacak asgari çalışma standartlarını belirleyen sözleşmelerdir (IndustriALL, 2024). Sözleşmenin imza tarafları bunlar olmakla birlikte Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin ulusal düzeyde ve iş yeri düzeyinde tanıtılması, etkin ve verimli şekilde uygulanması, sahiplenilmesi ve denetlenebilmesi için sürece ulusal sendikaların ve yerel işyeri yönetimlerinin de dahil edilmesi önem taşımaktadır. Bunu sağlamak adına Küresel Çerçeve Sözleşmeleri işveren tarafında çok uluslu şirketin temsilcisi tarafından, işçi tarafında ise küresel sendika federasyonunun başkanı/genel sekreteri ve ulusal işçi sendikası temsilcisi tarafından imzalanır (ILO, 2016:12).

Sendika tarafında, sektörel düzeyde çalışanları temsil eden küresel sendika federasyonları; sosyal diyalogu geliştirmek, küreselleşmenin zorluklarının üstesinden gelmek için mevcut yetersiz ulusal ve uluslararası sosyal düzenleme araçlarını tamamlayabilecek stratejiler oluşturmak amacıyla çok uluslu şirketlerin üst düzey yöneticileri ile müzakerelerde bulunmaktadır. Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin uluslararası düzeyde yeni bir sosyal diyalog türü olduğu, hem işverenler hem de çalışanlar için kazan-kazan anlayışında bir araç olduğu anlaşılmaktadır: Küresel Çerçeve Sözleşmeleri çok uluslu şirketler açısından meşruiyet ve güvenilirliği artıran, küresel tedarik zincirinin halkasını oluşturan tedarikçi şirketlerin ve alt yüklenici firmaların operasyonlarının regüle edilmesi ve izlenmesini sağlayarak finansal öngörülebilirlik ve denetimi sağlayan bir araçtır (ILO, 2016:4). Diğer taraftan ise zorla çalıştırma, çocuk işçiliği ve ayrımcılığın yasaklanması, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve en önemlisi çok uluslu şirketin kuruluş ülkesinin ve yan kuruluşlarının (hatta taşeronlarının ve tedarikçilerinin) tüm çalışanları için örgütlenme özgürlüğünün tanınması gibi işçi haklarının korunmasını sağlar.

1.3.1. İşçilerin Temsil Edilmesi

İsteğe bağlı iş uygulamaları ve kurumsal kaynakların katkıları aracılığıyla üstlenilen gönüllü bir yükümlülük esasına dayalı sosyal sorumluluk (Kotler ve Lee, 2008:2) anlayışına sahip şirketlerle kıyaslandığında, çalışanların karar ve uygulama aşamasında aktif rol aldıkları, katılımcı sosyal sorumluluk anlayışına sahip şirketlerde Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin uygulaması, izlenmesi ve sendikal hakların sağlanması daha başarılıdır (Doğan, 2020:277).

Şirketler düzeyinde ulusötesi diyalog işverenler tarafında istikrarlı aktörlere; işçiler tarafında ise Avrupa Çalışma Konseyleri, küresel sendika federasyonları ve ulusal sendikalar nedeniyle çok yönlü aktörlere dayanmaktadır.

1.4.1.1. Küresel Sendika Federasyonları

Ulusal sendikaları uluslararası düzeyde bir araya getiren ve sektör düzeyinde faaliyet gösteren örgütler küresel sendika federasyonlarıdır. Küresel sendika federasyonlarının üyeleri, belirli bir ülkedeki belirli bir sektör, endüstri veya meslekte çalışanları temsil eden ulusal sendikalardır; bu da çalışanların sektör düzeyinde temsilinin ve şirket düzeyinde temsilinin sağlandığı anlamına gelmektedir.

Küresel sendika federasyonları özerk, kendi kendini yöneten ve demokratik örgütlerdir (ICFTU, 2004:24). Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu (IMF), Uluslararası Tekstil, Hazır Giyim ve Deri İşçileri Federasyonu (ITGLWF) ve Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşçi Sendikaları Federasyonu (ICEM)'nin 2012 yılında birleşmesi ile oluşan ve 140 ülkeden 50 milyon işçinin temsil edildiği IndustriALL ile Uluslararası Ticari, Büro, Mesleki ve Teknik Çalışanlar Federasyonu (FIET), Uluslararası Medya ve Eğlence Federasyonu (MEI), Uluslararası Grafik Federasyonu (IGF) ve Uluslararası İletişim (CI)'in 2000 yılında birleşmesiyle oluşan ve

150 ülkeden 50 milyon işçinin temsil edildiği UNI en güçlü Küresel Sendika Federasyonlarına örnek gösterilebilir (IndustriALL, 2024). Halihazırda yürürlükte olan Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin üçte ikisi, bu iki federasyon tarafından çok uluslu şirketler ile imzalanmıştır (ILO, 2020:45). Bunlar haricinde Uluslararası Gazeteciler Federasyonu, Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu, Uluslararası Gıda, Tarım, Otel, Restoran, İkram, Tütün ve Müttefik İşçileri Sendikaları Birliği (IUF), Uluslararası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu (BWI), Eğitim Enternasyonalı, Kamu Hizmetleri Enternasyonalı halihazırda faal olan küresel sendika federasyonlarının örneklerindedir.

Küresel sendika federasyonunun müzakere ve imza konusundaki temsil gücü her zaman net değildir. Sendikal örgütlerin yeniden yapılandırma gibi konularda müzakerelere katılımı, bu konularda iş konseyinin yetkili olduğu ulusal sistemlere aykırıdır (örneğin Almanya). Aynı şey toplu sözleşme için de söylenebilir çünkü ne EWC ne de küresel sendika federasyonu toplu sözleşme imzalama konusunda yasal yetkiye sahiptir. Dahası, çeşitli Avrupa ve ulusal sendikalar, şirket yönetimine küresel sendika federasyonlarından daha yakındır (Stevig, 2010:7).

1.4.1.2. Ulusal İşçi Örgütleri

Küreselleşme ile birlikte birçok ülkede güç kaybeden sendikal hareketin tekrar güç kazanması ve Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin etkin bir şekilde uygulanması, yerel sendikaların güçlü bir şekilde iş birliği içerisinde hareket etmesi ile birlikte bu sendikaların sağlam bir organizasyon yapısına sahip olmalarına bağlıdır (Doğan, 2020:277). Sözleşmenin imza yetkisine sahip tarafları şirketin en üst yönetimi ve küresel sendika federasyonu olmakla birlikte, şirket merkezinin bulunduğu ülkedeki aktif sendikalar genellikle küresel sendika federasyonu ile Küresel Çerçeve Sözleşmeleri müzakere sürecine katılmakta ve sözleşmeyi imzalamaktadır. Müzakere süreci bakımından küresel sendika federasyonlarının tüm ülkelerdeki her bir iş kolunun dahil olduğu iş yerinin gereksinimlerini bilmesi mümkün değildir. Konunun ulusal düzeyde müzakere edilmesi için tüm aktörlerin dahil edilmediği sınır ötesi bir anlaşmanın küresel sendika federasyonu tarafından imzalanması, gayrimeşru veya ulusal yetki alanına yönelik bir tehdit olarak görülmektedir. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri imzalandıktan sonra uygulamanın denetlenebilmesi, sözleşmeye aykırılıkların şirketin merkez yönetimine taşınabilmesi için de yine ulusal sendikaların sürece katılımı önem taşımaktadır. Bu sayede sözleşmenin kapsamında olan tüm tarafların demokratik katılımı sağlanmakta; Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin tüm taraflarca anlaşılması, sahiplenilmesi ve görüş bildirilmesi olanağı yaratılmaktadır (Doğan, 2020:269).

Bazı durumlarda, şirketin iştiraklerinin bulunduğu diğer tüm ulusal sendikalar müzakere ve imza sürecine dahil edilir. Bu yaklaşım yerel sosyal diyalogu teşvik eder ve etkili uygulama şansını artırır. Daha uzun ve karmaşık olsa da, metnin mümkün olduğunca geniş kabul görmesini sağlayan müzakereler istenen etkiye ulaşır (Papadakis, 2009:10).

1.3.2. İşverenlerin Temsili

Küresel Çerçeve Sözleşmeleri bir uluslararası şirketin (kimi sözleşmelerde işveren tarafında birden fazla şirket de bulunabilmektedir) tüm ülkelerdeki iş yerlerinde uymayı taahhüt ettiği temel çalışma prensiplerinden oluşur. İşveren tarafında, genellikle holding şirketinin CEO'su ya da İK müdürü Küresel Çerçeve Sözleşmesini imzalar. Bu çözüm grup içindeki ekonomik güçlerin gerçekliğini yansıtabilir ancak yasal açıdan bir sorun teşkil etmektedir çünkü her bir yan kuruluşun, tedarikçinin ve alt yüklenicinin kendi tüzel kişiliği vardır. Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin tarafı olan küresel sendika federasyonu ve ulusal işçi sendikaları yalnızca sözleşmenin tarafı olan şirket yönetimi üzerinde baskı kurabileceğinden, tedarik zincirinde bulunan diğer şirketlerin sözleşmede yer alan taahhütleri uygulamasını sağlayabilecek taraf, imzacı şirket olacaktır.

Şirketlerin iştirakleri, tedarikçileri ve alt yüklenicilerinin Küresel Çerçeve Sözleşmelerini imzalayabilmesi için, yasal olarak bağlayıcı taahhütleri müzakere etmek üzere bir yetki almaları gerekmektedir. Bu nedenle, vekaletnamenin özel bir yetki ile verilmesi gerekmektedir (Steviss, 2010:6).

İşverenlerin bağlı ortaklıkları, tedarikçileri ve yine bağımsız şirketler olan taşeronları da bağlayıcı şekilde Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin imzalaması temsil ve yetki ile ilgili karmaşıklar yaratabilmektedir. Sendikal tarafta, çok uluslu şirketin bazı operasyonları Küresel Çerçeve Sözleşmelerine taraf olan küresel sendika federasyonuna bağlı olmayan sendikalara üye olabilir yahut hiçbir sendika ile anlaşması olmayabilir (Niforou, 2014:370-371). Ayrıca bağlı oldukları birlikler üzerinde küresel sendika federasyonlarının yetkisi olmayabilir (Helfen ve Fichter, 2013:560). Bu faktörler Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin uygulanmasını zorlaştırabilmektedir (ILO, 2018:15).

Çok uluslu şirketler üretim, dağıtım, pazarlama süreçlerinde yapılan birçok farklı işlemler birbirine bağlı olan bir üretim ağından oluşmaktadır. Bu üretim ağında birden fazla şirket bulunabilir (Doğan, 2020:268). Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin tarafı olan çok uluslu şirketin üretim ağlarının devamlı değişmesi, Küresel Çerçeve Sözleşmesinin uygulama kapsamının devamlı değişkenlik göstermesi açısından bir zorluk doğurmaktadır. Bu nedenle sendikaların yalnız sözleşme imzalandığı anda tedarik zincirinde yer alan şirketlere değil, aynı zamanda Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin yürürlükte bulunduğu süre boyunca taraf şirketin oluşturacağı yeni üretim ağlarına da sözleşme hükümlerini taşıması gerekir. Bunu sağlamanın zorluğu gerekçesiyle taraf şirket her ne kadar tedarikçilerini sözleşme kapsamına almaktan kaçınsa da Küresel Çerçeve Sözleşmelei bugün geçmişe oranla daha çok alt işvereni ve tedarik zincirinde bulunan işyerlerini kapsamına almaktadır. Bu oran 1989-2008 yılları arasında %9 iken 2009-2015 yılları arasında %11'e yükselmiştir (Doğan, 2020:270).

1.4. Küresel Çerçeve Sözleşmelerin İçeriği

Adından da anlaşılacağı üzere küresel çerçeve sözleşmeler, çok uluslu şirketin faaliyet gösterdiği ülkelerdeki çalışma koşullarının ve çalışan- işveren ilişkilerinin, temel prensiplerini ortaya koymakta ve genel bir çerçeve çizmektedir. Sözleşmelerin hali hazırda kabul edilmiş ortak bir şablonu olmasa da içeriklerinde ILO'nun zorla çalıştırma yasağı (29 ve 105 no.lu), ayrımcılık yasağı (111 no.lu), çocuk işçiliği ile mücadele (138 ve 182 no.lu), cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve sendikal hak ve özgürlükler (87, 98 ve 135 no.lu) ile ilgili sözleşmelerine atıfta bulunduğu görülmektedir (Telljohann ve diğerleri, 2009:8). IndustriALL, imzalayacağı KÇA'ların imzalanması, uygulanması ve izlenmesi ile ilgili standartlar, rehberler ve kontrol listeleri oluşturmuştur (IndustriALL, 2024). Örneğin 2012 yılında Küresel Çerçeve Sözleşmeleri ile ilgili Frankfurt'ta düzenlediği konferansta bir çerçeve sözleşmenin imzalanabilmesi için ILO'nun temel sözleşmelerini sözleşme numarası da belirtilerek içermesi gerektiği standart olarak belirtilmiştir (Petrol-İş Sendikası, 2014:15).

Toplu iş sözleşmelerindeki kadar ayrıntılı hükümler içermese de halihazırda ulusal, AB veya uluslararası düzeyde tanımlanmış iş hukuku standartlarının Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde mevcut olduğu söylenebilir. Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin bunların ötesine geçme ve özellikle sözleşmeye taraf olan şirketin az gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren yan kuruluşlarındaki ve taşeron şirketlerdeki işçilere katma değer sağlama kapasitesi önemlidir. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri, iş hukukundaki işçilerin eğitimi, sağlık ve güvenlik gibi konularda mevcut boşluğu doldurmak için kullanılır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin faaliyet gösterdiği ancak ILO sözleşmelerini onaylamadığı ülkelerde de ILO sözleşmelerine saygı gösterme yükümlülükleri getirir. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri özellikle çalışma standartlarının kötü olduğu ülkelerdeki yasal düzenlemelerin ve toplu iş sözleşmesi hükümlerinin daha üzerinde düzenlemeler içeriyorsa çerçeve sözleşmenin uygulanacağına yönelik hükümler içerir (Doğan, 2020:274). Hatta bazı

Küresel Çerçeve Sözleşmeleri uygulandıkları ülkenin iş kanununun da kapsamının ötesine geçerek tüm toplumun refahı üzerinde etkisi olan sosyal konuları (AIDS'le mücadele gibi hususları) içermektedir (Sobczak, 2007:475).

Küresel Çerçeve Sözleşmeleri genellikle sendikal hakları, iş sağlığı ve güvenliğini, çocuk işçiliği ile zorla çalıştırmanın yasaklanmasını, toplu sözleşme haklarını, bilgi alışverişi ve danışmayı, fırsat eşitliğini, asgari ücret standartlarını vb. konuları kapsamakla birlikte bu alanlarda taahhütler de içermekte, böylece temelde çok uluslu şirketlere asgari çalışma standartlarına uyma yükümlülüğü getirmektedir. Küresel sendika federasyonları yıllar içinde yeniledikleri Küresel Çerçeve Sözleşmeleri hükümlerine iş yerinde eşitlik, verimlilik, dijitalleşme ve iklim krizi gibi konuları da dahil etmişlerdir. Örneğin; UNI ve Fransız bankacılık sektöründe faaliyet gösteren çok uluslu bir firma olan Credit Agricole S.A arasında imzalanan Küresel Çerçeve Sözleşmesinde dijitalleşme ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bu Küresel Çerçeve Sözleşmesi, bankacılık sektöründe gerçekleşen teknolojik gelişmeler aracılığıyla çalışanların, çalışma koşullarının iyileştirilmesini ve iş-yaşam dengesinin kurulmasına katkı sağlamayı hedeflerken, dijitalleşme nedeniyle bankacılık sektöründe çalışanların uyum yeteneğinin artırılması için de eğitimler verilmesini amaçlamaktadır. Bu sözleşmenin en dikkate değer tarafı ise Fransız yasalarına tabi tutularak Credit Agricole S.A.'nın hesap verilebilirliğini arttırmasıdır (UNI & Credit Agricole S.A., 2019:16-21).

Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin içeriğinde anlaşmanın uygulanmasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yöntemleri ve mekanizmalarına ilişkin hükümler de yer almaktadır. Bir anlaşmazlığı çözümedeki ilk adım, genellikle ilgili taraflar arasında müzakere ve istişaredir. Bu, yerel yönetimden sendikaların küresel temsilcilerine kadar çeşitli düzeylerde tartışmaları içerebilir. Buna ek olarak birçok Küresel Çerçeve Sözleşmeleri hem şirketten hem de sendikalardan temsilcilerden oluşan ortak komiteler veya çalışma grupları oluşturur. Bu komiteler, devam eden iletişim ve iş birliği için forumlar görevi görür ve anlaşmazlıkların çözümünde de rol oynarlar. Son olarak tarafsız bir üçüncü kişinin tarafların karşılıklı olarak kabul edilebileceği bir çözüm bulmalarına yardımcı olduğu arabuluculuk yahut bağlayıcı bir karar verdiği daha resmi bir süreç olan tahkim yöntemleri de Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde öngörülmüş olabilir (Petrol-İş Sendikası, 2014:11).

2. Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin İş Sağlığı ve Güvenliğine Katkısı

Tarihsel gelişimlerinin bir parçası olarak Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin konu, (daha çeşitli konularda ve endüstriyel ilişki alanlarında anlaşma hükümlerine yer verilmesi), kapsam (tedarikçiler ve taşeronların dahil edilmesi gibi) ve uygulama (izleme ve ihtilafların çözümü ile ilgili hükümlerin dahil edilmesi gibi) alanının genişlediği gözlemlenmektedir.

Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin ilk hedefi çok uluslu şirketlerdeki çalışma koşulları konusunda işçilere aynı hakların tanınmasını sağlamak, ana odak noktası ise genellikle işçi hakları ve kurumsal sosyal sorumluluktur. Ancak yapılan bazı sözleşmeler aynı zamanda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili unsurları da içermektedir.

İSG ile ilgili hükümlerin Küresel Çerçeve Sözleşmeleri içindeki kapsamı ve önemi, bir sektörden diğerine büyük ölçüde değişmektedir. Her ne kadar tüm sektörler açısından temel bir konu başlığı olsa da iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili hükümlerin madencilik, kimya ve inşaat gibi tehlikeli ve çok tehlikeli sektörlerle ait Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde daha ayrıntılı olarak düzenlendiği söylenebilir (ETUC, 2010:8).

Bazı durumlarda, Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin ulusal düzeydeki toplu iş sözleşmelerini "tamamlayıcı" nitelikte olduğu kabul edildiğinden, halihazırda toplu iş sözleşmelerinde düzenlenen sağlık ve güvenlik kurallarının işçiler tarafından öğrenilmesi ve yaygınlaştırılması, sağlık ve güvenlik komitelerinin oluşturulması, güvenlik tedbirleri ile ilgili çalışanların

başvurabileceği şikayet platformlarının oluşturulması, sağlık ve güvenlik kuralları ile ilgili çalışanların eğitimi, güvenlik teçhizatlarının temini ve kullanımının sağlanması, iş yerinde fiziksel inceleme yapan bir çalışan grubunun oluşturulması, sağlıksız ve güvensiz koşullarda çalışmanın maliyetinin hesaplanması, kaza oluşumunda işletilecek prosedürlerin belirlenmesi gibi birçok konunun Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin kapsamı dışında bırakılması söz konusu olabilmektedir (Eser, 2020:8-9).

Günümüzde çok uluslu şirketler üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken üretim faaliyetini gerçekleştirdiği ülkede veya maliyet olarak üstünlük sağladığı diğer ülkelerde birçok taşeron ve iş türüne göre tedarikçi firmalar ile çalışmaktadırlar. Bu noktada Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin uygulanması açısından öne çıkan konulardan bir tanesi de yapılan sözleşmenin kapsamına tedarikçi firma çalışanlarının ve taşeronların girip girmeyeceği hususu olmaktadır. Genellikle işçi hakları ve sendikal hakların uygulanması bakımından zayıf olan bu firmaların Küresel Çerçeve Sözleşmeleri içine dahil edilmesi ile ILO'nun temel İSG standartlarının bu işletmelerde de uygulanmasına zemin hazırlamaktadır. Çok uluslu şirkete bağlı işletmelerin iş ilişkisi içerisinde olduğu firmaların Küresel Çerçeve Sözleşmeleri kapsamına alınması, tedarikçi firma ve taşeronlarına işyerlerinde asgari çalışma standartlarına uyma yükümlülüğü getirmekte, bu firmalar ile iş ilişkisi içerisinde olan tüm işçileri kapsamaması sayesinde bu haklardan yararlanan çalışan sayısı artmaktadır. Ayrıca Küresel Çerçeve Sözleşmeleri iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin maddeler eklendiğinde, çok uluslu şirketlerin dünya çapındaki tüm operasyonlarında ve tüm zincirlerinde benimseyebilecekleri standartlaştırılmış İSG politikalarının geliştirilmesine ve uygulanmasına destek olacaktır. Böylece, işletmenin faaliyet gösterdiği coğrafi konumdan bağımsız olarak iş sağlığı ve güvenliği konusunda tutarlı ve yüksek bir standardın oluşmasına katkı sağlanacaktır.

İşçinin sağlığı ve güvenliği, sendikal örgütlerin müzakere gündeminde önemli bir yere sahip olup çok uluslu şirketler tarafından da konunun önemi giderek daha iyi anlaşılmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili düzenlemelerin istikrarlı bir şekilde Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde daha fazla yer bulmaya başladığı ve uygulamaya konulduğu söylenebilir. Bazı Küresel Çerçeve Sözleşmeleri İSG ile ilgili ILO sözleşmelerine atıfta bulunmakla yetinilirken, yeni dönemde imzalanan Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde ise özel veya ayrıntılı hükümlere yer verildiği gözlemlenmektedir.

Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin iş sağlığı ve güvenliğine katkısını incelemek açısından bu alanda faaliyet gösteren Küresel Sanayi İşçileri Sendikası olan IndustriALL'un taraf olduğu Küresel Çerçeve Sözleşmelerine bakıldığında, yapılan birçok Küresel Çerçeve Sözleşmesinde iş sağlığı ve güvenliği alanına yönelik ayrıntılı düzenlemelerin olduğu ya da ilgili ILO sözleşmesine atıf yapıldığı görülmektedir. IndustriALL'un Lüksemburg merkezli Arcelor Mittal firması ile imzaladığı Küresel Çerçeve Sözleşmesinde, iş sağlığı ve güvenliğine yönelik düzenlemeler yer alırken; 25 Kasım 2020 tarihinde Alman TK Elevator GmbH ile imzalamış olduğu Küresel Çerçeve Sözleşmesinde ise ILO'nun 29, 87, 98, 100, 105 ve 111 105 100, 111, 138 ve 182 sayılı sözleşmelerine doğrudan atıf yapılmış, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması, işçilerin verimliliğinin artırılmasına yönelik eğitimlerin verilmesi vb. maddeler üzerinde de durulmuştur. 2015 yılında HM ile imzalanan Küresel Çerçeve Sözleşmesinde de benzer bir yaklaşımla 28 ILO sözleşmesine doğrudan atıf yapılmakla birlikte 155 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliğine ilişkin ILO sözleşmesi anlaşma metnine dahil edilmiştir.

Normalde çalışma koşullarını iyileştirmeyi öncelik haline getirmeyen, temel önceliği kar marjını arttırmak olan çok uluslu şirketlerin Küresel Çerçeve Sözleşmeleri vasıtasıyla ILO'nun temel çalışma normları ile iş sağlığı ve güvenliği standartlarını kabul etmesi, insana yakışır çalışma koşullarının oluşturulması yönünden büyük önem taşımakla birlikte (Petrol-İş Sendikası, 2014:3) Küresel Çerçeve Sözleşmeleri; bu şirketlerde güvenlik ve refah kültürünün

geliştirilmesine, en iyi uygulamaların paylaşılmasının teşvik edilmesine ve iş sağlığı ve güvenliği standartlarının küresel olarak iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Sonuç ve Öneriler

İş sağlığı ve güvenliği, kişinin yaşam hakkıyla ve uluslararası kaynaklarla da korunan sağlıklı ve güvenli şartlarda çalışma hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple iş yerlerinde yaşanan iş sağlığı ve güvenliği sorunları, sadece o iş yerini ve orada çalışanları etkileyen mikro ölçekte bir konu olarak algılanmamalı, küresel çapta daha geniş bir perspektiften ele alınmalıdır. İş kazalarının azaltılmasında ve sorunun çözümünde küresel sendika federasyonları, iş sağlığı ve güvenliği kurumlarının ve mevzuatının oluşmasında, kültürünün yaygınlaşmasında ve topluma aktarılmasında, iş yerlerinin somut problemlerine küresel çerçeve anlaşmalar yolu ile uluslararası düzeyde çözüm üretilmesinde önemli bir misyona sahiptir. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri iş gücü ile ilgili birçok konuyu kapsamaktadır. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri hazırlanırken bu konular içerisinde yapılacak düzenlemeler ile iş sağlığı ve güvenliğine de katkıda bulunabilirler. Küresel Çerçeve Sözleşmelerine çok uluslu şirketlerin küresel operasyonlarında sektörel bazda standartlaştırılmış iş sağlığı ve güvenlik uygulamalarına bağlı kalmalarını gerektiren hükümler konulması sağlanmalıdır. Böylece sözleşmelere şirketlerin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili yerel ve uluslararası düzenlemelere uymalarını taahhüt eden maddelerin eklenmesi ve çok uluslu şirketlerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili eğitim-öğretim programlarına yatırım yapmalarının beraberinde, farklı yerlerdeki çalışanlara aynı düzeyde koruma sağlanması da mümkün olacaktır. Bunlara ek olarak, iş sağlığı ve güvenliği alanında sürekli iyileştirme taahhütleri içerecek hükümler eklenmesinin de faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin iş sağlığı ve güvenliğini teşvik etmekteki etkinliğinin, her iki tarafın da anlaşmaya bağlılığına ve izleme ve uygulama için mevcut mekanizmalara bağlı olduğunu belirtmek önemlidir. Bu tür anlaşmaların başarısı genellikle küresel olarak güvenli ve sağlıklı bir çalışma ortamı yaratmak için şirket ve işçi temsilcileri arasındaki iş birliğine dayanmaktadır. Çok uluslu şirketlerin sahip oldukları ekonomik güç ve toplum karşısındaki sorumlulukları da, bu şirketlerin söz konusu çalışmalar için güçlü katkı vermeleri beklentisini doğurmaktadır. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri sendikaların ulusötesi şirketlerle küresel düzeyde mücadele etmesine zeminini sağlamakla birlikte, sendikal harekete iş sağlığı ve güvenliği alanında yeni güvenceler ve kazanımlar sağlayabilmektedir (Petrol-İş Sendikası, 2014:4). Bu kapsamda da ulusal düzeyde sendikalara da görevler düşmektedir. Sendikalar cinsiyet, işin niteliği, iş sözleşmesi, tedarik zinciri ya da işletme büyüklüğüne bakılmaksızın çalışanların iş güvenliği ve sağlık alanlarındaki eşitsizliklerini gidermek ve çalışanların güçlendirilmesini sağlamak üzerine stratejiler geliştirmeli ve bunların Küresel Çerçeve Sözleşmeleri içerisinde yer almasını sağlamalıdır (Eser, 2020:18). Türkiye'deki üye sendikaların Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin içeriğini belirlemede pasif kaldığı bilinmektedir. Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin Türkiye'de ve dünyada etkin uygulanabilmesi için müzakere süreçlerine üye sendikaların doğrudan taraf olarak katılımının sağlanması önem taşımaktadır (Çelik, 2022:176-177). Sendikaların faaliyet gösterdikleri iş kollarında yapılan küresel çerçeve sözleşmeleri takip ederek haberdar olması, Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin uygulaması ve denetimi açısından ayrıca önemlidir.

Özetle Küresel Çerçeve Sözleşmeleri iş sağlığı ve güvenliği açısından sürdürülebilir uygulamaları hayata geçirmek için küresel sendika federasyonları ve çok uluslu şirketler arasındaki iş birliğini teşvik ederek iş kazalarıyla mücadelede önemli bir rol oynayabilir. Küresel Çerçeve Sözleşmeleri vasıtasıyla iş sağlığı ve güvenliği alanında sağlanabilecek katkılara ilişkin tavsiye ve öneriler şunlardır:

- Küresel Çerçeve Sözleşmeleri, çok uluslu şirketlerin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin ilgili uluslararası ve ulusal yasa ve düzenlemelere uyma taahhütlerinin ana hatlarını çizebilir. Bu

da şirketlerin yerel makamlar tarafından belirlenen minimum standartları karşılamasında ve hatta bu standartların üzerinde düzenlemeler yapmasında bir araç olabilir. Yalnızca şirketin değil, üretim zincirinde yer alan tedarikçi ve alt yüklenicilerin de ILO standartlarına uygun şekilde iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin tedbirler alınmasına yönelik düzenlemelere Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde yer verilebilir.

- Şirketin taraf olduğu ulusal düzeydeki toplu iş sözleşmeleri ile uluslararası düzeydeki Küresel Çerçeve Sözleşmeleri arasında “tutarlı” bir yapı inşa etmek adına İSG ile ilgili ilkelerin detaylı biçimde Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde yer alması önem taşımaktadır.
- İş sağlığı ve güvenliği gibi önemli bir konunun sadece işverene ait bir yükümlülük olarak görülmesi ne hakkaniyete ne de iş kazalarının önlenmesi amacına uygundur. İş sağlığı ve güvenliği iş yeriyle de sınırlı değildir. Kimyasalların üretim süreçleri, kullanımı, depolanması ve atıkların bertarafı vb.nin hepsinin daha geniş çevre üzerinde etkisi vardır (ILO, 2002: VII). Sivil toplum kuruluşları arasında yer alan küresel sendika federasyonlarının, iş sağlığı ve güvenliği bilincinin tüm topluma yayılmasında ve konunun öneminin herkes tarafından algılanmasındaki rolü düşünüldüğünde, buna yönelik eğitim programlarına Küresel Çerçeve Sözleşmelerinde yer verilmesinde ve bu programların çok uluslu şirketlerin faaliyette bulunduğu tüm iş yerlerinde ve ülkelerde uygulanmasındaki rolleri önemlidir (Akın, 2012:106).
- Küresel Çerçeve Sözleşmeleri; çok uluslu şirketler ile hükümetler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları dahil olmak üzere yerel paydaşlar arasındaki iş birliğine zemin hazırlayan belgelerdir. Bu iş birliği, iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili zorlukların anlaşılmasına ve ele alınmasına yardımcı olabilir. Sektördeki gelişmelere ve sektörün problemlerine hâkim olan, değişik ülkelerde farklı işçi ve işveren profili ile çalışmak durumunda kalan, üye sendikaların geri bildirimlerinden beslenen küresel sendika federasyonları; bu bilgi birikimini Küresel Çerçeve Sözleşmelerine de aktararak yaygınlaştırılmalıdır.
- Küresel Çerçeve Sözleşmelerine taraf olan çok uluslu şirkete ait iş yerlerinden/tedarikçilerden/alt işverenlerden iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili toplanan bilgilerin, alınan tedbirlerin ve en iyi uygulamaların paylaşılmasına dair taahhütlerin Küresel Çerçeve Sözleşmeleri metninde yer alması ve bu bilgi akışının sağlıklı bir şekilde işlemesi, şirketin farklı ülkelerdeki operasyonlarından kaynaklanan deneyimlerin yaygınlaştırılmasına ve iş yeri kazalarını önlemek ve çalışanların refahını artırmak için etkili stratejiler benimsenmesine yardımcı olabilir.
- Küresel sendika federasyonlarının iş sağlığı ve güvenliği alanına yaptıkları bir diğer katkı, faaliyet gösterilen sektörde ve üretim sürecinde yaşanan deneyimlerin küresel ölçekte izlenmesi, verilerin toplanması ve analiz edilerek ilgililerle paylaşılmasının sağlanmasıdır. Bu anlamda küresel sendika federasyonları bilimsel veriler ışığında, her sektör için ayrı ayrı incelemeler yapılmasına katkıda bulunarak tespit edilen riskleri ve bunlara yönelik işveren tarafından alınması gereken tedbirleri Küresel Çerçeve Sözleşmelerine dercedebilirler (Akın, 2012:115). Bu tedbirler arasında şirketlerin üzerinde anlaşmaya varılan yönergelere bağlı kalması ve gerektiğinde düzeltici eylemlerde bulunmasını sağlamak için düzenli denetimleri, incelemeleri ve raporlama gereklilikleri sayılabilir.
- Küresel Çerçeve Sözleşmeleri, çalışanların ve yönetimin iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin beceri ve farkındalıklarını artırmaya yönelik eğitim programları ve kapasite oluşturmaya yönelik hükümler içerebilir. Bu, herkesin en iyi uygulamaları anlamasını ve takip etmesini sağlayarak daha güvenli bir çalışma ortamına katkıda bulunabilir.
- Tüketici ve yatırımcıların da bu konuda bilinçli hareket ederek Küresel Çerçeve Sözleşmelerine taraf olan ve yüksek İSG standartlarına bağlılık gösteren, iş gücünün refahına öncelik veren şirketlere yönelmesi çarpan etkisi doğuracaktır. Bu yönde adımlar atan şirketlerin kamuoyunda oluşacak olan olumlu itibarları ve marka imajından etkilenen diğer rakip şirketlerde aynı yönde düzenlemeler yapacak, bu alanda rol model olacaklardır.

Bu da şirketler arasında İSG standartlarının yükseltilmesi anlamında yapıcı bir rekabet ortamını besleyebilir.

İşletme düzeyinde imzalanan Küresel Çerçeve Sözleşmeleri sayısı arttıkça, farklı Küresel Çerçeve Sözleşmeleri arasında tutarlılık soruları ile bunların içeriklerini ve uygulamalarını küresel endüstrilerde uyumlu hale getirme ihtiyacı doğal olarak ortaya çıkacaktır. Bu husus, Küresel Çerçeve Sözleşmelerinin işletme düzeyinden sınır ötesi sektörel düzeye genişlemesi ihtiyacını doğuracaktır. Bu tür bir genişleme durumunda ILO başta olmak üzere gerekli koordinasyonun sağlanması, İSG ile ilkelerin Küresel Çerçeve Sözleşmeleri arasında sektör bazında tutarlılığının ve uyumunun sağlanması ve uygulanması için gerekli stratejilerin belirlenmesi ve politikaların oluşturulması gereklidir (Papadakis, 2011:4).

Kaynakça

- Doğan, Ö. (2020). Küresel Çerçeve Sözleşmelerin Sendikal Haklara Etkisi Bakımından İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 263-279.
- Eser, D. (2020). Sendikaların İş Sağlığı ve Güvenliği Konusundaki Etkinliği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 11(2), 1-21.
- EUROFOUND (2009). European Foundation for Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND). European and International Framework Agreements: Practical Experiences and Strategic Approaches.
- European Trade Union Confederation (ETUC). (2010). Environment and Occupational Health and Safety Clauses in the International Framework Agreements. A study. Summary. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=978&langId=en&company=&hdCountryId=0§orId=0&textType=55&topicId=0&keyword=&mode=searchSubmit>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Gallin, D. (2008). International Framework Agreements: A Reassessment. Papadakis, Konstantinos (ed.), Cross-Border Social Dialogue and Agreements: An Emerging Global Industrial Relations Framework?
- Hernstradt, Owen E. (2007). Are International Framework Agreements a Path to Corporate Social Responsibility? 10 U.P.A.J.BUS.L. <https://scholarship.law.upenn.edu/jbl/vol10/iss1/4> pp.187-225.
- ICFTU (2004). International Confederation of Free Trade Unions (ICFTU). Trade Union Guide to Globalisation.
- İHKİB (2024). Rana Plaza'nın 5. Yılında Neler Değişti, Neler Hala Aynı? İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB) <https://www.ihkib.org.tr/tr/bilgi-bankasi/dunyadan-haberler/i-2600> (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- ILO (1999) Address by Mr. Juan Somavia, Director General of the International Labour Organization. Proceedings of the 87th Session, International Labour Conference, Geneva, Switzerland, <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-i.htm> (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- ILO (2016). Global Framework Agreements Achieving Decent Work in Global Supply Chains. Geneva: ISBN 978-92-2-131147-8 (print). ISBN 978-92-2-131148-5.
- ILO (2018). Sectoral Policies Department (SECTOR): International Framework Agreements in the food retail, garment and chemicals sectors: Lessons learned from three case studies. Cenevre, ISBN: 978-92-2-030720-5.
- ILO (2020). Social Dialogue, Collective Bargaining And Responsible Business Conduct: Promoting the Strategic Use of International Instruments for Trade Unions' Action, ISBN: 978-92-2-133535-1 [wcms_722744.pdf](https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-i.htm) (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- ILO (2024). The Rana Plaza disaster ten years on: What has changed? <https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Country-Focus/rana-plaza#safety-challenges> (Erişim Tarihi: 29.02.2024).
- IndustriALL (2024). IndustriALL Global Union. <https://www.industrialall-union.org/global-framework-agreements> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Lindgreen, A., Swaen V. (2010). Corporate Social Responsibility, *International Journal of Management Reviews*, 12(1), 1-7.
- OECD (2023). OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, OECD Publishing, Paris.
- Özgen, E. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8), 1-6.
- Papadakis, K. (2008). Cross-Border Social Dialogue and Agreements: An Emerging Global Industrial Relations Framework? ILO Genova.

- Papadakis, K. (2009). Signing International Framework Agreements: Case studies from South Africa, Russia and Japan, ILO Working Paper 4.
- Papadakis, K. (2011); Shaping global industrial relations: The impact of international framework agreements (executive summary). International Labour Office, Geneva.
- Petrol-İş Sendikası. (2014). KÇS Stratejik Bir Araç. İstanbul, Petrol-İş Dış İlişkiler Servisi.
- Philip K, Nancy L. (2008). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, (Çev.Sibel Kaçamak), 2.bs, İstanbul, MediaCat Kitapları.
- Rantanen, J.; Muchiri, F.; Lehtinen, S. (2020). Decent Work, ILO's Response to the Globalization of Working Life: Basic Concepts and Global Implementation with Special Reference to Occupational Health. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17, 3351. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103351>.
- Riisgaard, L. (2005). International Framework Agreements: A New Model for Securing Workers Rights?“, *Industrial Relations. A Journal of Economy and Society*, 44(4), 707–737.
- Sobzcak, A. (2007). Legal Dimensions of International Framework Agreements in the Field of Corporate Social Responsibility. *Industrial Relations*, 62(3), 466-491.
- Sobzcak, A. (2008). Legal Dimensions of International Framework Agreements in the Field of Corporate Social Responsibility”, Papadakis, Konstantinos (ed.), *Cross-Border Social Dialogue and Agreements: An Emerging Global Industrial Relations Framework?*
- Stavis, D. (2010). International Framework Agreements and Global Social Dialogue: Parameters and Prospects. ILO Employment Working Paper No. 472.
- Telljohann, V., Costa, I. D., Müller, T., Rehfeldt, U., & Zimmer, R. (2009). European And International Framework Agreements: New Tools of Transnational Industrial Relations. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 15(3-4), 505-525.
- UNI, & Credit Agricole S.A. (2019). Global Framework Agreement between UNI Gloabal Union and Credit Agricole S.A. https://uniglobalunion.org/news_media/uploads/2019/07/aci_international_framework_agreement_en_25_07_19_1.pdf (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Van Hoek, A.; Hendrickx, F. (2009). International private law aspects of dispute settlement related to transnational company agreements: final report.
- Yazıcı, S. (2010): Kurumsal Sürdürülebilirliğe Doğru: İş Ahlakı, Kurumsal Yönetim ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(43), 1-17.

KİTAP İNCELEMESİ



GÜRSEL DÖNMEZ: DIŞ POLİTİKADA TÜRKİYE DOKTRİNİ

GÜRSEL DÖNMEZ: TÜRKİYE DOCTRINE IN FOREIGN POLICY

Dönmez, G. (2024). *Dış Politikada Türkiye Doktrini*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Halen Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi olan Dr. Gürsel Dönmez'in 2024 yılında yayınladığı "Dış Politikada Türkiye Doktrini" adlı eseri gelişen uluslararası koşullara cevap niteliğinde Türkiye'nin dış politikasında farklılaşan anlayışı ve içerdiği yaklaşımları ele almıştır. Dr. Dönmez bu çalışmasında Türkiye'nin konumlandığı yeri belirlemeye ve attığı adımlar itibariyle siyasal tercihlerinin arka planını olası gelecek perspektifleriyle kapsamlı bir şekilde işlemiş, okuyucuya ufuk açıcı bir bakış açısı sunmuştur. Bu bütüncül ve somut yaklaşım Türkiye'nin yeniden ele alınan dış politika anlayışının ayrıntılı, ancak anlaşılması kolay bir özetidir.

Dr. Dönmez'in kitabı yedi ana bölümden oluşmakta olup, 326 sayfadan ibarettir. Kitapta 21 şekil, 2 ek, sözlük ve dizin bulunmaktadır. Kitap akademik bir üsluptan ziyade poetik bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu da akıcılığını ve anlaşılabilirliğini kolaylaştırmıştır. Özellikle genç diplomatlara hitaben yazıldığı izlenimi vermekte olup, Türkiye'nin istikbaldeki dış politika uygulayıcıları için yönlendirici ve istikamet belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Aynı zamanda da uluslararası ilişkilerin kuramsal, kavramsal ve yöntemsel özelliklerine ilişkin bir "uluslararası ilişkilere giriş" kitabı seviyesinde ayrıntılı görüş ve bilgi içermektedir. Kitapta dipnotlara yer verilmemiş olması akademik değerini azaltmamıştır.

Dr. Gürsel Dönmez, Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevi dolayısıyla Dışişleri Bakanı Dr. Hakan Fidan ile birlikte çalışmış ve bu süreçte Türk dış politikasında yaşanan bilgi ve tecrübe odaklı paradigma değişimine yakından tanıklık etmiştir. Tanıklıkları güncel diplomasinin seyrini değerlendirmesine olumlu katkı yapmıştır. Kitabında tarihi bağlamıyla Türk dış politikasının gelişimini yorumlamış, kuramsal çerçeveyi çizdikten sonra buradan yola çıkarak güncel sorunları değerlendirmiştir. Bunu yaparken de arka planda hâkim olduğu uluslararası ilişkilerin kuramsal/tarihsel bağlamını kullanmıştır.

Kitabın ana temaları tarihi bağlam, stratejik ilkeler ve güncel meseleler etrafında kurgulanmıştır. Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e uzanan dış politika evrimi, özellikle güncel gelişmeler ışığında güvenlik, ekonomi ve uluslararası iş birlikleri gibi temel ilkeleri ve bölgesel ve küresel konumu kitabın temel mimarisini oluşturmaktadır.

Kitabın ayrıntılı incelemesi sonunda sunulan dış politikadaki temel doktriner duruşu şöyle özetlemek mümkündür:

1. Türkiye'nin dış politikasındaki "duruşu" güncel gereklilikler ve gelenekten geleceğe uzanan bir güzergahta yeniden oluşmaktadır.
2. Türkiye'nin bölgesel ve küresel etki alanı dış etkenler ve iç siyasal tercihlerle genişlemektedir.
3. Türkiye'nin dış politika doktrini Batı eksenli olmaktan merkez ülke olunması hasebiyle bölgesel ve giderek küresel bir aktöre dönüşmesi üzerine inşa edilmektedir.
4. Bu maksatla diplomamızın yeniden yapılanması ve Hariciyenin yeni işlevlerle donatılması gerekli olmuştur.
5. Dış politikamız çok boyutlu ve çok alanlı bir kapsamla yeni yaklaşımlar çerçevesinde çeşitlenerek gelişmektedir.

Yazar, Türkiye'nin yol haritası üzerine inşa edilen doktrinde insani değerler eksenine verilen öneme değinmekte, stratejik hedefler ve kurumsal gelişmeyi bu bağlamda değerlendirmektedir. Türkiye'nin, "özgür sözü ve özgür tarzı" olan" ve "sistem kuran ülke" konumuna yükselmekte olduğuna işaret etmiştir.

Uluslararası ilişkilerin ontolojik temelleri ile kavramsal, kuramsal ve metodolojik özelliklerinin altını çizen Dr. Dönmez, "ontoloji-epistemoloji-metodoloji-teori-sistem" çözümlemesi noktasında uluslararası ilişkilerin sektörler, uluslararası kuruluşlar ve aktörleriyle değerlendirmesi üzerinden yeni bir dünya düzeninin oluşmakta olduğunu tartışmış, Türkiye'nin bu çerçevede konumlanacağı yer hakkında görüşlerini bildirmiştir. Yazara göre kendisine özgü dinamizmi ile Türkiye önümüzdeki süreçte geçmişte olduğundan çok farklı ve yeni fırsatlarla bezeli bir konuma gelecektir. Bu süreçte karşılaşılan sorunlar aşılrken nitelikli personelle güvenliğin temini ve dünyanın her noktasına açılımla geleceğin Türkiye'sinin inşasına katkıda bulunacaktır.

Yazar "barış" kavramı etrafında kaleme aldığı beşinci bölümde dış politikanın matrisini çıkarmıştır. Dış politikanın amaçları, beklentileri ile araçları, hedefleri ve somut enstrümanları sayfa 170'deki Şekil 13'de şematik biçimde sunulmuştur. Bu tabloda uluslararası politika, hukuk, ticaret, kültür ve medeniyet olguları ile uluslararası ilişkilerin çok boyutlu genel çerçevesi verilmiştir. Devleti temel aktör olarak alan bu yaklaşım dış politikanın uygulama aracı olarak diplomasiyi odağına koymuştur. Bu sistem analizi okuyucu için uluslararası ilişkilerin karmaşık yapısını kompakt bir şekilde anlaşılır hale getirmiştir. Yazar kitabında Türkiye doktrini bu düşünceler ekseninde ele almıştır.

Kitabın altıncı bölümünde önceki bölümlerde belirtilen görüşlerin üzerine bina edilen *bağımsızlık eksenindeki* Türkiye doktrini ele alınmıştır (s.209-239). Yeniden yapılanma sürecine girilmesiyle dış gelişmelere yönelik olarak yeni duruş sergileyen ve yeni dış politika mimarisi üzerinden geleceğe yönelik doktriner değişimi belirginleşen dış politikamız anlatılmaktadır. Türkiye doktrini milli vizyon, insani misyon, bütüncül yöntem, gerçekçi tutum ve cesur hareket öğelerini içermektedir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin bağımsız ve sistemik bir oyun kurucu olmasının yolunu açacaktır.

Dr. Dönmez, "*Politikum*" başlığı taşıyan yedinci bölümde güncel koşullarda Türkiye'nin yeni dış politika yaklaşımının merkeze yerleşen Türkiye eksenini ile ana hatlarıyla hangi istikamete doğru yönleneceğini ele almıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin teopolitik fay hatları bağlamında Türkiye Yüzyılında hangi işlevselliğe kavuşacağına ilişkin öngörülerde bulunmuştur. Bu bölümde de yazarın meselelere bakışı bütüncül niteliktedir (s.257). Yazar "Pax Turcica" olarak nitelendirdiği Türkiye'nin *barış için etkinlik* politikasının Türkiye Yüzyılında en önemli ödev olduğu kanaatinde dir.

Kitabın 1. Ekinde (*Barış Diplomasisi*) ise yazar bizzat içinde bulunduğu ve tanık olduğu diplomatik temasları değerlendirmektedir (s.275-294). Kitabın 2. Ekinde ise bölgemizde ve küresel ölçekte yaşanan gerginliklerin "*Armageddon*" veya "*Melhame-i Kübra*'ya" neden olacak Orta Çağ ruhundan söz etmektedir. Bu bağlamda Siyonizmin barış için ne ölçüde ciddi bir tehdit ve tehlike olduğunu gerekçeleriyle anlatmaktadır. Jeopolitik konumu itibarıyla bu gerginliklerin tam da ortasında yer alan Türkiye'nin kitabın konusu olan yeni dış politika doktrininin öneminin getirdiği yeni perspektiflerle daha iyi anlaşılması gerekmektedir.

Sonuç olarak "Dış Politikada Türkiye Doktrini" kitabı, özgüveni artan Türkiye'nin "Türkiye Yüzyılı'ndaki" dış politika doktrini üzerine ayrıntılı, öngörülü ve zengin bir kaynak kitap niteliğindedir. Özü itibarıyla Batı'nın vesayetlerine karşı Türkiye duruşunun arayışı ve tespitine yönelik bir çalışmadır. Epistemik vesayetten çıkışla sistemi sorgulayan ve oluşturan ülke konumuna gelmek temel amaç olmalıdır. Yazarın kitabın 49. sayfasından alınan şu sözleri kitabın

an fikrini yansıtmaktadır: “Sistem kurucu ülke olmak için Batı’nın ve Doğu’nun ontolojik-epistemik köklerini göz ardı etmeden, ancak kadim köklerimizi de yok saymadan; neyiz, nereden geldik ve nereye gidiyoruz gibi fundamental soruların yanıtlarını, ithal metinler veya fikirlerle değil, kendi varlık gramerimizi ve kavram hazinemizden yeniden üretmek durumundayız” (s.49). Bu duruş, yeni dış politika doktrininin de belkemiğini oluşturmaktadır.

Dr. Gürsel Dönmez’in eseri akademik çevrelerde olduğu kadar genç diplomatlar ve politika yapıcılar için kapsamlı ve değerli bir referans kitap olarak kabul edilmelidir. Nitekim kitabın yazılma aşamasında ve sonrasında Hariciyemizin kıdemli diplomatlarının ve mesleğe yeni giren genç diplomatların görüşlerine de müracaat edilmiştir. Kitap, Türkiye’nin uluslararası ilişkilerdeki güncel duruşunu ve stratejik yönelimlerini anlamak isteyenler için faydalı bir rehber niteliğindedir.

Prof. Dr. Osman Can Ünver
İstinye Üniversitesi

Yazım Kuralları

1. Dergiyle ilgili yazım kuralları <https://dergipark.org.tr/tsbder> adresindeki [şablonda](#) yer almaktadır. Şablona uygun olarak gönderilmeyen çalışmalar değerlendirmeye alınmayacaktır.
2. Makalenin başında en az 150 en fazla 250 kelimedenden oluşan, çalışmanın hazırlandığı dilde ve ardından ikinci dilde Öz (Özet değil) yer almalıdır.
3. Makaleler, özetler, dipnotlar ve kaynakça dâhil 4500 kelimedenden az 7500 kelimedenden fazla olmamalıdır. Kitap tahlilleri 1500-2000 kelime aralığında olmalıdır.
4. Makalelerde, yararlanılan kaynakların alfabetik olarak sıralandığı, metin içinde yer verilen atıfların eksiksiz ve birebir (yıl, baskı vb.) yer aldığı bir kaynakça yer almalıdır.
5. Basılı ve elektronik yayınlanan makalelerin tüm telif hakları, Yozgat Bozok Üniversitesi'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Üniversitenin önceden alınmış yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.
6. Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda APA Stili (APA style reference, <http://www.apastyle.org/learn/quick-guide-on-references.aspx>) kullanılması gerekmektedir.
7. Makaleler DergiPark üzerinden <https://dergipark.org.tr/tsbder> gönderilecektir.
8. İletişim adresi: siyasetdergisi@yobu.edu.tr

Writing Guidelines

1. The journal's writing guidelines are available in the template at <https://dergipark.org.tr/tsbder>. Submissions that do not comply with the template will not be reviewed.
2. An abstract of at least 150 and a maximum of 250 words in the language of the paper, must be included in each article, followed by a second abstract in a different language.
3. The length of articles, which includes abstracts, appendices, and references, must be between 4500 and 7500 words. The length of book reviews should fall within the range of 1500 to 2000 words.
4. The bibliography of articles must contain an alphabetical list of referenced sources and comprehensive, precise in text citations (year, edition, etc.).
5. All copyright for articles published in print and electronically is held by Yozgat Bozok University. All rights reserved. Reproduction without prior written authorization prohibited by the university.
6. The APA style reference (<http://www.apastyle.org/learn/quick-guide-on-references.aspx>) must be adhered to when referencing sources that were used in the preparation of the articles.
7. DergiPark is the platform through which articles may be submitted: <https://dergipark.org.tr/tsbder>.
8. Contact information: siyasetdergisi@yobu.edu.tr

E-ISSN:2667-775X
siyasetdergisi@yobu.edu.tr

